

Křesťan a práce

**Sociální učení církve
papežské sociální encykliky**

Papežské sociální encykliky představují ve svém souhrnu celou knihu 500 stran. Málo věřících čte tak rozsáhlá pojednání. Proto bylo třeba udělat jakousi zkratku – zachytit hlavní myšlenky sociálního učení církve se snahou nenarušit poslání těchto encyklik. Kratší pojednání si přečte daleko více lidí než celou knihu. V době ateistické diktatury nebylo možno podat věřícím jakékoliv vzdělání ve víře. Doufáme, že tato zkratka nahradí scházející vzdělání aspoň částečně.

Toto pojednání je neprodejné a slouží ke vnitřní potřebě KAP
František Adamík

Křesťan a práce

Sociální učení Církve

Všechny snahy a učení katolické Církve jsou zaměřeny na nebeské království. To znamená, že celý náš pozemský život musí být utvářen tak, aby dosáhl konečného cíle - života věčného s Bohem. K tomu má být zaměřeno všechno lidské jednání. Předpokládá, abychom měli nejzákladnější podmínky života na zemi.

Proto Církev považuje za své právo a mravní povinnost kriticky se vyjadřovat vůči určitým politickým režimům a institucím, zvláště tehdy, pokud ohrožují práva a důstojnost člověka. Sociální učení tak navazuje na prorocké poslání Církve a je součástí pastorální služby člověku. K této službě patří i obhajoba lidských práv a důstojnosti lidské osoby.

Bůh dal vyvolenému národu – národu izraelskému svá zaslíbení a uzavřel s vyvoleným národem smlouvy. Smlouva uzavřená s národem Izraele na Sinaji znamenala uznání Boha jako Pána a vlastníka všeho stvořeného a tím i vlastníka lidského života. Základní výraz vztahu mezi Bohem a Izraelem je vyjádřen v knize Exodus v kapitole 24, 1 – 18. Podstatná část obsahu biblického textu zdůrazňuje:

Když Mojžíš přišel nazpět, vypravoval lidu všechna slova Hospodinova a předložil mu všechna právní ustanovení. Všechnen lid odpověděl jako jedněmi ústy. Řekli: „Budeme dělat všechno, o čem Hospodin mluvil.“ Nato Mojžíš zapsal všechna Hospodinova slova.

Vlastní podstatu smlouvy lze vyjádřit slovy: „Já jsem Tvůj Bůh a ty jsi můj lid“. Z toho plyne požadavek na člověka, aby i on byl Bohu věrný, aby mu patřil zcela a bez výhrad. Člověk tedy nemůže sloužit dvěma pánům, ani nemůže najít své štěstí mimo vztah ke „Svému Bohu podle zaslíbení ze Sinaje.“

Bůh je garantem správné struktury mezilidských vztahů a celého sociálního řádu Izraele. Dal národu izraelskému projev sociálního cítění v „milostivém létu“. V milostivém létu – každý sedmý rok - museli být otroci - v případě, že pro dluhy upadli do otroctví – propuštěni, musela jim být dána svoboda. Dokonce po sedmém milostivém létu musela být navrácena půda,

kteřá byla pro dluhy odebrána, aniž by dluh byl splacen. Jestliže byl odebrán plášť pro dluh, musil být vrácen do západu slunce.

V té době totiž každý člověk se v noci přikřýval svým pláštěm, stejně jako je zvykem v našich podmínkách se přikřývat dekou nebo jinou pokrývkou. Proto, aby člověk netrpěl v noci zimou, proto mu musel být plášť vrácen do západu slunka. I toto bylo součástí sociálních zákonných norem Izraelského národa.

Životem tedy prokazovali Izraelité sociální cítění jednoho člověka ke druhému.

V našich podmínkách je mezi lidmi mnoho humanitárních organizací a sdružení, které pomáhají lidem, kteří upadli z různých příčin do nedostatku a bídy. Tím sledují aspoň z části Boží ustanovení sociální povinnosti jednoho člověka ke druhému. Přitom ustanovení Hospodinovo se vztahovala na všechny lidi žijící ve společenství Izraele – „ať je to tvůj bratr či host nebo ten, kdo žije v tvém domě“. A Ježíš Kristus nepřišel Zákon zrušit, ale naplnit.

V katolické církvi je její sociální učení obsaženo především v sociálních encyklikách. Jeho požadavkům odpovídá starost o lidi v nouzi, jak ji praktikují nejrůznější organizace jako „Charita“, „Červený kříž“ a další i úsilí o provozování takových podmínek, aby se stavům nouze předešlo. O to se snaží u nás hnutí Křesťan a práce. K tomu cíli pořádá a organizuje seznamování lidí se sociálními encyklikami a hledá možnosti, jak tyti encykliky prakticky uvádět v život.

Ve spolupráci s organizacemi a hnutími v mnoha zemích si vzájemně předávají zkušenosti, jak žít život podle Božího plánu spásy a tím dosáhnout posledního cíle. Biskupská konference v naší zemi vydala sociální pastýřský list „Pokoj a dobro“ a po dvouletém odstupu a po připomínkách k tomuto pastýřskému listu byla vydána – „Žeň k pastýřskému listu pokoj a dobro“ – což byly připomínky a v mnoha ohledech taky konkrétní řešení svízelných situacích v sociálním životě věřících.

Bůh dal člověku příkaz – miluj. Miluj Pána Boha svého, z celého srdce svého a bližního svého jako sebe samého. Naplněním tohoto příkazu Božího lidem máme spolehlivou cestu k našemu cíli – život s Bohem v nebeském království.

Sociální nauka katolické církve - sociální encykliky			Strana
Lev XIII.	encyklika Rerum novarum	(1891)	9
Pius XI.	encyklika Quadragesimo anno	(1931)	15
Jan XXIII.	encyklika Mater et Magistra	(1961)	30
Jan XXIII.	encyklika Pacem in terris	(1963)	46
Pavel VI.	encyklika Populorum progressio	(1967)	62
Pavel VI.	apoštolský list Octogesima adveniens	(1971)	73
Jan Pavel II.	encyklika Laborem exercens	(1981)	86
Jan Pavel II.	encyklika Sollicitudo rei socialis	(1987)	103
Jan Pavel II.	encyklika Centesimus annus	(1991)	119
	* * * * *		

Předmluva k souboru sociálních encyklik

Tyto encykliky z let 1891 až 1991 tvoří základní kameny stavby, kterou nazýváme „katolická sociální nauka“ nebo „sociální učení církve“.

Katolická sociální nauka je podle slov papeže Jana XXIII. (Mater et Magistra) „integrální součástí křesťanské nauky o člověku“. Není to nějaký neměnný soubor věčných pravd, ale svědectví o setkávání výzev evangelia s konkrétními společenskými problémy v průběhu dějin. Tyto dokumenty nelze považovat za „neomylné“.

Chce-li katolík používat sociální nauku církve k výkladu sociálních problémů společnosti nesmí nekriticky – tj. bez ohledu na dobu a okolnosti vzniku přejímat všechna stanoviska starších sociálních encyklik a vztahovat je na dnešní situaci. Vzhledem k posunům významu slov hledat stále nová a době přiměřená vyjádření.

Postoj papeže Lva XIII. (1876 – 1903) vůči liberalismu a socialismu XIX. století nemůžeme bez dalšího užívat pojmenování pro liberalismus a socialismus v jeho dnešní podobě. Proto je práce na poli sociální etiky náročným úkolem, předpokládajícím umění přesně rozlišovat, být jako dobrý hospodář z Ježíšova podobenství, který vybírá ze svého pokladu věci nové i staré.

Sociální učení církve se málo dotýká „věčnosti“. Zabývá se převážně problémy tohoto světa a jeho proměn a chce si uchovat svobodu i vůči politickým režimům a institucím. Církev považuje za své právo a mravní povinnost kriticky vystupovat vůči určitým politickým režimům a institucím, zvláště tehdy, pokud ohrožují práva a důstojnost člověka. Sociální učení církve tak navazuje na praktické poslání církve a je součástí plně pojaté pastorální služby člověku. K ní patří i obhajoba lidských práv a důstojnosti lidské osoby jakožto hodnot, které nejsou člověku propůjčeny státem, nýbrž svěřeny Bohem.

Svatý otec Jan Pavel II. vnesl do sociálního učení církve draze zaplacenou zkušenost z konfrontace s totalitními režimy XX. století. Tam, kde ideologie zkresluje pravdu o člověku, tam je jen krok k útoku na lidskou důstojnost a svobodu svědomí a k destrukci základních hodnot, na nichž stojí svobodná společnost, politická a hospodářská demokracie a právní stát.

Proto nám byl od Boha svěřen poklad pravdy a velmi odpovědné poslání hlásat mravní zákon v celém rozsahu, vykládat jej a naléhat, aby byl zachovávan. Vždycky a všude má být dovoleno opravdu svobodně hlásat víru, učit svou sociální nauku a bez překážek plnit svůj úkol mezi lidmi.

Druhý vatikánský koncil zdůrazňuje, že poslání církve není povahy politické ani ekonomické, nýbrž duchovní. Proto může koncil prohlásit, že právě z duchovního poslání církve vycházejí úkoly, inspirace, „světlo síly“ pro lidskou činnost také na poli politickém i hospodářském. Ježíš Kristus nepřišel, aby svět soudil, ale aby jej uzdravil a zachránil službou lásky. Kriteriem opravdovosti života z víry a věrnosti Ježíšovu přikázání lásky je také citlivost pro potřeby světa a solidarita s bližními, zvláště s chudými a pronásledovanými.

Sociální učení církve není ideologie, ale přesné vyjádření výsledku hlubokého zamyšlení ve světle víry a církevní tradice nad složitou skutečností lidské existence v mezinárodní významové souvislosti. Jeho hlavním úkolem je vyložit tyto skutečnosti podle toho, zda se shodují či neshodují s učením evangelia o člověku a o jeho pozemském i nadpřirozeném povolání, aby na základě toho mohlo usměrňovat jednání křesťanů. Tedy nepatří do oblasti ideologie, nýbrž do teologie, zvláště do teologie morální. Sociální nauka církve je dnes chápána jako svébytná disciplína v rámci teologie a jako taková je pěstována na teologických fakultách po celém světě. Má být důležitým nástrojem „nové evangelizace“ a napomáhat kompletnímu a partnerskému dialogu církve se současným světem, který započal na 2. vatikánském koncilu.

V naší zemi se kdysi kladly počátky novodobé tradice katolické sociální nauky, kde vznikly „Borské teze“ – hraběte Loewensteina a jeho spolupracovníků z roku 1883, které patřily k přípravným studiím první sociální encykliky *Rerum novarum*. Tato tradice byla po roce 1948 násilně přerušena. Více, než čtyřicetileté úsilí totalitní moci vytěsnit křesťanství a křesťany z veřejného života v naší zemi vedlo k tabuizaci této oblasti, takže

málokterá disciplína byla tak důkladně potlačena jako katolická sociální nauka. Starší odborná literatura byla z knihoven odstraněna a nová se tam nedostala.

Symbolickým datem zrodu sociální nauky církve je rok 1891, v němž byla vydána encyklika papeže Lva XIII. *Rerum novarum*. Základním pramenem je Písmo a jeho pojetí člověka a světa. Hodnota člověka – každého člověka je v tom, že je obrazem Božím.

Nový zákon přináší svědectví o Ježíši Kristu, jehož životní postoj se liší od sociálních a politických představ a chování lidí v tehdejší Izraeli důrazem na nenásilí a univerzalitu lásky.

Křesťanství si je vědomo toho, že zřeknutí se soukromého vlastnictví je možné jen jako osobní úkon svobodné odpovědi na Boží volání, nikoliv jako celospolečenský požadavek, nesený mocí státu. Církev chápe soukromý majetek jako předpoklad svobody jednotlivce a rodiny vůči státu a považuje ho za posvátný. Majitel se má považovat spíše za odpovědného správce a kdo má nadbytek, má i mravní povinnost solidárně pamatovat na potřeby těch, kdo jsou sociálně handicapováni.

Zcela novou situaci přinesly sociální změny vrcholného novověku, kdy nový způsob výroby radikálně poznamenal společenské vztahy a rozbil tradiční sociální struktury, což mělo obrovský morální a kulturní dopad. Propastné sociální rozdíly vystupňovaly společenská napětí a objevovaly se ideologie, které místo všeobecné solidarity kladly důraz na třídní nenávisť, revoluční a třídní zápas jako řešení, slibující dosažení pozemského ráje.

Socialistická agitace byla o to nebezpečnější, že obsahovala i určitá zrnka pravdy. Když církev ranného středověku zapomněla na zásadu chudoby, dala tak možnost vzniku hnutí jako katharů, valdénských a podobných hnutí. Proto bylo zapotřebí takových osobností, jako byli světci František z Assisi a Dominik, kteří znovu vnesli tyto zanedbané hodnoty do církve a tehdejší kultury.

Také XIX. století potřebovalo podobné osobnosti. Adolf Kolping, biskup Emmanuel Ketteler a mnozí další, jejich názory a praktické iniciativy vytvořily možnosti vzniku sociálního učení církve a napomohly k první sociální encyklice *Rerum novarum* papeže Lva XIII.

Díla katolických sociálních myslitelů se promítala do praktického života. Vzpomeňme na léta po druhé světové válce, kdy velikáni katolického života a politikové – Francouz Robert Schuman, Ital Alcide De Gasperi a Němec Konrád Adenauer vybudovali na křesťanském základě novou Evropu na poválečných ruinách hospodářských i morálních.

Stoleté dějiny katolické sociální nauky lze rozdělit do čtyř základních úseků. **První část** zahrnuje vznik a dopad encykliky *Rerum novarum*, kritický střet se starým liberalismem XIX. století. **Druhá část** souvisí se jmény papežů Pia XI. A částečně i Pia XII.. Papež Pius XI. rozvinul klasické principy katolické sociální nauky. Papež Pius XII. nevydal žádnou sociální encykliku, avšak v rozhlasových a jiných projevech za druhé světové války

se významně zasazoval k otázkám politické etiky, demokracie a služby míru. **Třetí část** možno charakterizovat jako koncilovou. Kromě encyklik obou koncilových papežů je třeba si připomenout „Magnu chartu“ dialogického vztahu církve a moderního světa, konstituci *Gaudium et spes*, která pojednává o mnoha zásadních otázkách sociální nauky. **Čtvrtá část** je vytvářena sociálním učením papeže Jana Pavla II. především v jeho třech sociálních encyklikách. Charakteristický je papežův důraz na lidská práva, na „pravdu o člověku“, která je součástí neotřesitelných hodnot. V encyklice *Centesimus annus* se uzavírá první století sociální nauky a přináší novou myšlenku „sociální humánní ekologie“, péče o společné životní prostředí a základní etické hodnoty.

Sto let sociální nauky v dějinách církve není příliš dlouhým obdobím. Je jen malou částí katolického sociálního myšlení a sociálního jednání, které k církvi a víře náleží od počátku a bude je prostupovat dále v duchu toho, který je začátkem i koncem všeho lidského dění.

Rerum novarum

Encyklika papeže Lva XIII. z roku 1891

Předmluva – zkratka papežské encykliky – (stručný obsah).

Dne 15. května 1891 vydal papež Lev XIII. první sociální encykliku Rerum novarum, již církev zaujala oficiální stanovisko k sociální otázce.

Papež viděl řešení dělnické otázky na třech úrovních – státu, svépomocných organizací a církve.

Církev si uvědomuje, že průmyslovou revolucí vzniká nový typ společnosti. Církev bude muset vybudovat nové formy sociálního jednání, které budou reagovat na nové formy vykořisťování. Je nutně zapotřebí pořádací moci státu ve smyslu právním a sociálním. Jelikož církev má spoluodpovědnost za člověka, nemůže ho ponechat jen na pospas státu.

Encyklika je základní dokument sociální nauky a všechny pozdější sociální encykliky se na něj odvolávají.

Nutnost řešit dělnickou otázku.

Protože neseme odpovědnost za zájmy církve a obecné blaho, když jsme vydávali okružní listy o politické moci, o lidské svobodě, o křesťanském státním zřízení a o jiných otázkách, bylo nutno, aby se čelilo mylným názorům. Je obtížné určovat práva a povinnosti ve vzájemném poměru mezi zámožnými a proletáři, mezi těmi, kteří poskytují práci a těmi, kdo tuto práci konají. Obtížné je to proto, že na všech stranách zneužívají tento spor radikálové a vychytralí lidé k tomu, aby zmátli správný úsudek a tak štvali lidi proti sobě navzájem.

Je zřejmé, že dělnictvu v jeho smutném postavení je třeba poskytnout pomoc, když z veřejných zařízení i ze zákonů bylo vypuštěno zděděné náboženství, dělníci bez ochrany byli vydáni nesvědomitosti zaměstnavatelů a nezřízené ziskuchtivosti. Výroba a obchod se soustředily v rukou snad jen několika boháčů a tak se vložilo otrocké jho na nesmírné množství pracujících.

Vlastním důvodem, proč lidé vstupují do pracovního poměru je to, aby si práci opatřili spravedlivý výdělek a tento výdělek vlastnili jako soukromý majetek. Za tento majetek si pořídí každý podle svého rozhodnutí potřebné prostředky k obživě, vzdělání a jiné potřebné věci pro sebe a své bližní. Právo mít soukromý majetek je dáno člověku od přirozenosti.

Zvířata se neřídí rozumem, ale pudy, které vedou k zachování druhu. Přírozenost lidská je docela jiná, liší se od zvířat vůlí a rozumem, což jsou vlastnosti nehmotné, které zvířata vůbec nemají. Člověk se může rozhodnout, zda ten který skutek udělat či nikoliv. Zvíře koná pudově bez vlastního rozhodování.

To, že Bůh dal k užívání zemi veškerému lidskému pokolení, není popřením soukromého vlastnictví. Ten, kdo nevlastní půdu, získá si hodnoty k životu svou prací a plody země si smění za mzdu. Je tedy správné, aby plody práce náležely tomu, kdo pracoval.

Občanské zákony, pokud jsou spravedlivé, čerpají svou závaznou moc ze samého přirozeného zákona, potvrzují toto právo a chrání je. Toto právo schválila i autorita Božích zákonů a ty co nejdůrazněji zapovídají třebas jen žádost po cizím majetku.

Žádný lidský zákon nemůže člověku odnímat přirozené a původní právo na manželství a nějak omezovat hlavní účel manželství stanovený Boží autoritou – „Plodte a množte se!“ Rodina je malá společnost, ale starší, než kterýkoli stát. Musí proto mít vlastní práva a povinnosti, plně nezávislá na státu.

Kdyby se rodina ocitla v krajní nouzi a v bezradnosti a sama si z nich nedovedla pomoci, pak je v pořádku, když veřejná moc odpomáhá takovému stavu, protože rodiny jsou součástí státu a ten rodiny udržuje. Stát na sebe nestrhuje práva občanů, ale zabezpečuje je a posiluje spravedlivou a povinnou ochranou.

Odstraněním soukromého vlastnictví by vznikly ve všech vrstvách společnosti změny a zmatky a také z toho by vyplynulo tvrdé otroctví občanů. Otevřely by se dokořán brány vzájemné nevraživosti a nesvárům. Domnělá vysněná rovnost, volnost a bratrství by nebyla ničím jiným, než stejnou bídou a nedůstojným postavením všech bez rozdílu.

Bez náboženství a církve není řešení možné

Protože jsme strážci náboženství a byla nám svěřena správa duchovních statků, které jsou v moci církve, nemůžeme mlčet, vyvolalo by to dojem, že jsme zanedbali svou povinnost. Tato důležitá otázka vyžaduje spolupráci a úsilí jiných činitelů – vlády států, zaměstnavatele i zaměstnance, o jejichž práva se jedná.

Církev čerpá z evangelií nauku s jejíž pomocí může být spor urovnán nebo aspoň zmírněn. Snaží se neustále zlepšovat postavení dělníků mnoha užitečnými zařízeními a trvá na tom, aby lidé spojili své síly a snažení k tomu, aby se všem lidem žilo spravedlivě za použití spravedlivých státních zákonů a státní správy.

Musíme se smířit s tím, že v občanské společnosti není možná naprostá rovnost. Už od přirozenosti jsou mezi lidmi velké rozdíly, všichni nemají stejné nadání, ani přičinlivost, ani zdraví, ani sílu. Přirozeným důsledkem nevyhnutelných rozdílů je nerovnost majetku. K tomu, aby se opatřily

všechny potřeby, vyžaduje si společný život různé schopnosti a různé úkoly a z toho vyplývá nerovnost životního postavení.

Svornost vytváří řád a krásu věcí, naopak za stálého zápolení nutně povstává surovost a zmatek. Tohoto lze snadno zneužít a vzbudit závist a tím i nenávist jednoho ke druhému a tím všechnu morální bídu vyjádřenou udavačstvím. Aby tento nezdravý zápas byl odstraněn, k tomu má obdivuhodnou sílu křesťanství.

Křesťanství vede jednotlivé skupiny lidí ke spravedlnosti k sobě i ke druhým. Je nutno dodržovat vzájemná ujednání pracovní smlouvou, ta má chránit oprávněnou mzdu a také přiměřený spravedlivý zisk při obchodu. Má chránit dělníky před těmi, kteří se před nimi snaží vykouzlit nespelnitelné naděje. Následkem toho pak bývá příliš pozdní lítost a škody na obou stranách.

Povinností majetných a zaměstnavatelů je, aby měli v úctě lidskou důstojnost, která vyžaduje spravedlivou mzdu, poskytuje dostatečný čas k odpočinku a dává příležitost ke vzdělání, což přináší plody výhodné pro obě strany. Zaměstnavatelé nesmí dávat dělníkům více práce, která je nad jejich síly, ani takovou práci, která by byla v rozporu s jejich věkem a pohlavím. Zaměstnavatelé musí mít na paměti, že utlačovat pro zisk a těžit z bídy druhých je těžkým proviněním proti Božím zákonům a lidskému právu.

Konečně bohatí lidé ať se vystříhají toho, aby chudým nějak škodili na majetku lstí a lichvářskými úroky. Chudí nemají dosti prostředků, aby se bránili proti křivdám a bezmocnosti. Proto jejich majetek je tím posvátnější, čím je nuznější.

Nemůžeme pravdivě poznávat a hodnotit pozemské věci, nemáme-li na zřeteli věčný život po životě na zemi. Kdybychom si odmysleli posmrtný život, zmizel by pojem mravní povinnosti a tak by ztratil pozemský život jakékoliv závaznosti být spravedlivý k sobě navzájem.

Bůh nestvořil člověka jen pro časná dobra pozemská, proto také není pozemský život navěky, ale jen dočasně v očekávání života věčného. Proto dal Bůh člověku duši s rozumem a vůlí – a to proto, aby chom rozumem poznávali dobro a vůlí toto poznané dobro uskutečňovali. „Když vytrváme, budeme s ním i kralovat“.

Pokud máme svěřený majetek nesmíme se považovat za majitele a vlastníky, ale za správce svěřeného majetku. A dobročinnost prokázanou a nebo odepřenou druhým bude Bůh soudit právě tak, jako kdyby byla prokázána nebo odepřena jemu. Bohatý ať si uvědomí osud bohatce, který řekl, že má hojnost všeho, může jíst a pít. Avšak Bůh mu řekl – ještě této noci povolám tvou duši. Komu to všechno připadne?

A tak dobrý správce svěřeného majetku dostal ke svým svěřeným pěti hřivnám ještě další při skládání účtu a nedobrý správce, který zakopal svěřenou hřivnu a vrátil nepoužitou, byl zbaven i té jediné.

Proto, má-li se lidská společnost uzdravit, je možná jen jediná cesta: - návrat ke křesťanskému životu a ke křesťanským zásadám. Je nutno, aby

platilo „ano - ano a ne – ne“. Nikoliv „snad, možná“, což u mnohých znamená nikdy. Aby v životě majetných i nemajetných platilo vždy první Boží přikázání – „Miluj Boha svého a bližního svého, jako sebe samého“! Proto je odklon od Boha zhoubou a návrat k Bohu vyléčením a záchranou. To platí v každé společnosti jak ve státě, tak i v rodině.

Úloha státu

Nemůže být pochyb o tom, že k řešení sociální otázky jsou nezbytné prostředky, které jsou v moci lidí. Bez výjimky všichni musí vyvíjet úsilí a námahu v téže věci. Je třeba zvážit, v jaké míře se dá očekávat pomoc státu.

Ti, kteří spravují stát, se mají snažit o to aby již z uspořádání a správy státu už vyrůstalo dobr jak celku, tak jednotlivců. To je povinností a státnické moudrosti a nejvlastnějším úkolem těch, kdo stojí v čele státu. Dobra státu se dosahuje čestným jednáním, spořádanou rodinou, která musí být základem státu, péčí o náboženství a spravedlností a podobně. Čím více se usiluje v těchto oblastech, tím lépe a spokojeněji budou žít občané takového státu, neboť stát má ze svého poslání takto pečovat o celé společenství.

Je naprosto nutné, aby se někteří občané věnovali veřejným záležitostem, vydávali zákony, vykonávali nezávislé a spravedlivé soudnictví, s rozvahou spravovali města a armádu. Obecné dobro má být takové, aby se lidé stávali lepšími. Velí tedy spravedlnost, aby stát pečoval o dělníka, aby dělník dostával část hodnot, které vytvořil, aby mohl žít bez obtíží s rodinou, mít zabezpečeno bydlení, oděv a zdraví.

Není správné, aby občan nebo rodina byla pohlcována státem. Je spravedlivé, aby zůstala možnost jednat svobodně, pokud to není v rozporu s obecným dobrem nebo se tím neděje někomu nějaká křivda. Kde začíná právo druhého, tam končí moje právo. Ti, kdo vládnou, musejí dbát na to, aby hájili celek i jeho části. Starost státu o obecné dobro musí být nejen nejvyšším zákonem, ale i veškerým jejím smyslem a účelem.

Je v zájmu jak veřejném, tak i soukromém, aby vládl ve státě pokoj a pořádek. Aby podle Božích přikázání a podle přirozeného zákona byl uspořádán veškerý rodinný život, aby spravedlnost platila za něco posvátného a aby se nedopouštěli beztrestně bezpráví jedni na druhých, aby vyrůstali zdraví občané schopni plně sloužit státu a kdyby bylo snad potřeba, také jej hájit. Kdyby bylo cokoliv z toho ohrožováno, musí být rozhodně použita moc a autorita zákonů. Ty nemají jít dále, než je třeba k odstranění zlořádu nebo k odvrácení nebezpečí.

Námezdní dělníci patří mezi lidí chudé bez velkého majetku, proto se jich má stát ujímat se zvláštní starostlivostí a prozíravostí.

Člověk smí usilovat o zlepšení svého postavení, pokud se při tom nedopustí křivd. Nesmí brát druhému, co je jeho a nesmí pod záminkou

jakési absurdní rovnosti vztahovat ruku na cizí majetek. To vše zakazuje spravedlnost a nepřipouští to ani všeobecný prospěch.

Příliš dlouhá a příliš namáhavá práce a přesvědčení, že byli kráceni na mzdě, dává často dělníkům příčinu, že po domluvě přeruší práci a zahájí stávkou. V této věci je účinnější a prospěšnější předejít tomu a zabránit propuknutí zla tím, že se včas odstraní příčiny, z nichž mohl vzniknout konflikt mezi zaměstnavateli a zaměstnanci.

Podobně je nutné, aby stát poskytl dělníkům ochranu i v jiných směrech, a to především, pokud se jedná o statky duchovní. Neboť jakkoli je smrtelný život dobrý a žádoucí, přece není sám posledním cílem, pro který jsme zrozeni. Je pouze cestou a prostředkem k životu duchovnímu, který pozůstává z poznání pravdy a z lásky k dobru. „Naplňte zemi a podmaňte si ji! V této věci jsou si všichni lidé rovni, není rozdílu mezi bohatými a chudými, mezi vladaři a poddanými. Všichni mají jednoho a téhož Pána“. Nikdo se nesmí beztrestně prohřešovat proti důstojnosti člověka. Zde neběží o práva, o nichž by směl člověk rozhodovat, jak by si přál, zde jde o povinnosti k Bohu, jichž musíme dbát.

Odtud plyne potřeba pracovního klidu ve sváteční dny. Ať se nikdo nedomnívá, že tímto klidem je jen jakási větší míra užívání odpočinku, a už vůbec ne zahálka. Je to pracovní klid zasvěcený náboženství. Bůh tento den posvětil již ve Starém zákonu zvláštním příkazem. „Pamatuj na den sváteční, že ti má být svatý“. Je třeba vytrhnout dělníky z moci bezohledných vyděračů, kteří nezřízeně zneužívají lidi pro zisk, jako by to bylo zboží. Je to proti spravedlnosti a lidskosti. Přirozenost člověka má určité hranice a za ty nelze jít.

Konečně není spravedlivé žádat po ženě nebo dítěti práci, kterou dokáže zastat muž ve zralém věku a s pevným zdravím. U dětí se musí dbát na to, aby nepracovaly dříve, než se věkem upevní jejich tělo a rozvinou duševní schopnosti. Podobně jsou méně vhodné některé práce pro ženy, pro něž je nejpřirozenější práce v domácnosti. Tam chrání ženskou důstojnost a jsou svou povahou vhodné pro výchovu dětí, prospívají celé rodině a tím celému státu.

Úloha svépomocných organizací.

Zaměstnavatelé a dělníci mohou v sociální otázce mnoho udělat, když si vytvoří instituce, kterými by se vhodně pomáhalo těm, kdo potřebují pomoci. Sem patří svépomocná sdružení, různá zařízení vybudovaná soukromou iniciativou k zabezpečení dělníků, jejich vdov a sirotek v případě úrazů, nemoci nebo smrti. Také ústavy pro péči o děti a dorůstající mládež. Dělnické spolky téměř všechno toto zahrnují ve svém programu činnosti. Dříve podobným účelům sloužily cechy. Dnes dělníci vytvářejí podobné organizace někde sami, jinde za pomoci zaměstnavatelů. V konečném

účinku jsou prospěšné pro malé skupinky a tím také pro dobro státu. Proto jsou také státem buď podporovány nebo aspoň jim není bráněno.

Jsou také různá bratrstva a náboženské řády, které vytvořila křesťanská zbožnost. Ty jsou požehnáním pro lidstvo, protože jsou vytvořeny za dobrým účelem. Pokud jednotlivá společenství mají pouze náboženský obsah, podléhají právem pouze církvi. Stát má povinnost je chránit proti bezpráví

Je dobře známo, kolik taková horlivá a mnohostranná činnost vykonala dobrého pro obecné zájmy. Proto je třeba mít naději do budoucna, aby byla podobná sdružení moudře vedena. A stát ať takové organizace chrání a ať nezasahuje do jejich vnitřního vedení. Neuvážený vnější zásah může velmi mnoho dobrého zničit.

Když jsou stanovy sdružení postaveny na náboženském základu, je otevřená cesta k upevnění vzájemných vztahů mezi členy a tak aby se dosáhlo pokojného soužití a rozkvětu. Pokud by se někomu stala křivda, bylo by velmi žádoucí, aby se vybrali lidé znalí, bezúhonní a aby byl jejich výrok o právu rozhodující.

Závěr

Ať se každý ujme svého úkolu. Vlády států přijímají moudré zákony a nařízení. Zaměstnavatelé ať pamatují na své zaměstnance jako na své bratry a chovají se k nim spravedlivě a ohleduplně. Pokud se objeví někde nějaké zlo, je možno je vyléčit domluvou na křesťanském základě a na křesťanské mravnosti.

Věřící ať pracují s láskou a lásku probouzejí všude, kde se nalézají. Svatý apoštol Pavel řekl: „Láska je shovívavá, láska je dobrosrdečná, nemyslí jen na sebe ... nikdy nad ničím nezoufá, všechno vydrží“.

Dáno v Římě dne 15. května 1891

papež Lev XIII.

Quadragesimo anno

Encyklika Pia XI.

**O uspořádání společnosti, obnově
společenského řádu a jeho zdokonalení
podle zásad evangelia
ke 40. výročí vydání Rerum novarum
z 15. května 1931**

Předmluva k encyklice Quadragesimo anno

Uprostřed světové hospodářské krize vydal papež Pius XI. v roce 1931 encykliku Quadragesimo anno, která pojednává o dějinné zkušenosti čtyřiceti let od vydání první sociální encykliky Rerum novarum.

Partnerství mezi kapitálem a prací, o němž mluvila encyklika Rerum novarum, se neuskutečnilo. Vyvinula se konfliktní třídní společnost mezi mocensky silným kapitálem a organizovanou prací. První světová válka odsunula do pozadí násilné konflikty, které však po jejím skončení vzplály s obnovenou prudkostí a vedly i k velkému napětí uvnitř katolické církve. Soustřeďovaly se především kolem ústředních otázek nově vzniklé průmyslové společnosti, kolem otázek vlastnictví a bezpracného důchodu, kolem vztahu mezi kapitálem a prací a spravedlivé mzdy.

Encyklika Quadragesimo anno jasně stanovila a pojmově formulovala některé zásady sociální nauky církve, které byly v encyklice Rerum novarum jen naznačeny. Jde o povahu vlastnictví, soukromou a sloužící k obecnému dobru, o vztah mezi kapitálem a prací, o odproletarizování proletariátu a o spravedlivou mzdu.

Poprvé je v této encyklice definován pojem subsidiarity – stát a společnost musí malým společenstvím poskytovat podporu a pomoc, ale ponechat jim svobodu. Stát se nemá vměšovat do záležitostí rodinného života, do práva rodičů na výchovu dětí, do politiky a do záležitostí církví.

Papež Pius XI. zdůrazňuje potřebu lásky pro sociální smír. Vyzývá sociální hnutí k větší aktivitě a poukazuje na důležitost odborů

Obsah

Úvod

- I. Jaká dobrodiní vzešla z Rerum novarum
- II. Pravomoc církve v oblasti hospodářské a sociální
- III. Změny, ke kterým došlo od Lva XIII.

Úvod

Rerum novarum a sociální encykliky před ní

K tomuto jedinečnému projevu pastýřské péče Lva XIII. už připravovaly cestu encykliky – o základu lidské společnosti, tj. o rodině a svátosti manželství – *Encyklika Arcanum* z 10. února 1880, - o původu státní moci - *Encyklika Diuturnum* z 29. června 1881, - a jejím spořádaném poměru k církvi – *Encyklika Immortale dei* z 1. listopadu 1885, - o nejdůležitějších povinnostech křesťanských občanů vůči státu – *Encyklika Sapientiae christianae* z 10. ledna 1890, – proti názorům socialistů – *Encyklika Quod apostolici numeris*, - proti zhoubné nauce o lidské svobodě – *Encyklika Libertas* ze 20. června 1888, – a jiné podobné projevy. Avšak encyklika *Rerum novarum* stanovila pro veškeré lidstvo bezpečné směrnice pro správné řešení tak zvané sociální otázky.

Podnět k vydání *Rerum novarum*

Nové poměry v hospodářském životě a rozmach industrializace u celé řady národů vedly na sklonku devatenáctého století k tomu, že se stále více projevovalo, jak se lidská společnost rozdělila do dvou tříd – jedna z nich počtem nepatrná – požívala téměř všech výhod, které poskytují moderní vynálezy a druhá třída, k níž náležejí dělnické masy trpí chudobou. Marně usilovala o to, aby se vyprostila z bídného postavení.

Ti, kteří oplývali bohatstvím, chtěli, aby péče o chudé byla přenechána jedině dobročinné lásce, jako by měla tato láska zakrývat hříchy proti spravedlnosti.

Někteří lidé usilovali o všeobecný násilný převrat, jiní došli k přesvědčení, že je třeba uskutečnit mnoho velmi hlubokých reforem a to co nejdříve.

V prudkém střetu názorů se spor vedl často velmi bouřlivě, oči všech se upíraly k Petrovu stolci a čekali pomoc, aby jim byla naznačena spolehlivá cesta. A tak dne 15. května zazněl hlas a vyzval lidstvo, aby se vydalo na poli sociálním na novou cestu.

O čem pojednává *Rerum novarum*?

Liberalismus se stal naprosto neschopným řádně vyřešit sociální otázky a socialismus přicházel s lékem, který byl daleko horší, než choroba sama a byl by tak uvrhl lidskou společnost do nebezpečí daleko horších.

Papež použil své pravomoci. Opíral se o nezměnitelné zásady čerpané ze zdravého rozumu a Božího zjevení. Papežova slova nevyzněla naprázdno. Encyklika byla přijata většinou se souhlasem. Lidé, kteří příliš lnuli k minulosti, opovrhovali touto novou sociální filosofií a bojácné duše se

obávaly je uskutečnit. Nechyběli lidé, kteří sice obdivovali tento ideál, pokládali jej však za vysněný obraz dokonalosti, ne reálně očekávaný.

I. Jaká dobrodiní vzešla z Rerum novarum

Podněty pro církve

Církev čerpá z evangelií nauku, s jejíž pomocí může být spor urovnán nebo aspoň zmírněn tak, že ztratí své ostří. Církev se snaží nejen poučovat, ale svými příkázáními řídit život a mravy jednotlivců. Snaží se také neustále zlepšovat postavení dělníků mnoha užitečnými zařízeními. Nauka podávaná v encyklice Rerum novarum pomalu pronikla i mezi ty, kteří neuznávají pravomoc církve. Tak se katolické sociální zásady staly pozvolna majetkem celého lidstva. Pravdy obsažené v Rerum novarum se dostávají do tisku, do parlamentů a také do soudních síní.

Při obnově míru po první světové válce, při úplné přestavbě sociálních poměrů, přijali státníci mnoha států mezi normy, které spravedlivě upravují dělnickou práci, mnoho zásad shodných z textů encykliky papeže Lva XIII.

Jaké podněty dala encyklika státu

Papež Lev XIII. svou encyklikou překračuje hranice vymezované liberalismem a neústupně učí, že státní moc není jen strážce práva a pořádku, ale musí také veškerým zaměřením zákonodárství usilovat jak o dobro celku tak i jednotlivců. Musí přitom zamezit jakémukoliv bezpráví, neboť *„bohatí jsou dost zabezpečeni prostředky na svou ochranu, a proto tolik nepotřebují, aby je stát ochraňoval. Chudý lid a dělníci však prostředky na ochranu nemají, spoléhají proto na ochranu státu.“*

Vlády různých států již před papežem Lvem XIII. se postaraly o některé nejnálehavější potřeby dělníků a potlačily příliš kruté nespravedlnosti, ale až po zveřejnění encykliky Rerum novarum si uvědomily jednotlivé státy více svou povinnost a přistoupily k provádění sociální politiky.

Souvislosti dění ve světě, světová válka a snahy církve způsobily, že liberalismus pozbýval pozvolna moci. Encyklika dosáhla toho, že národy samy se více snažily uskutečňovat sociální politiku. Sociální zákony navrhovali převážně hluboce věřící lidé, znalí papežovy encykliky a titíž lidé se zasazovali o to, aby zákony se uskutečňovaly.

Z těchto snah na základě encykliky vzniklo *“pracovní právo“* - nový obor právní vědy, dřívějšímu věku zcela neznámý, jenž chrání posvátná práva dělníků vyplývající z důstojnosti člověka a křesťana. Toto právo bere v ochranu duši, zdraví, rodinu, domy, mzdu, bezpečnost při práci a vůbec vše, co se týká postavení pracujících, zvláště žen a dětí. I když taková

ustanovení se neshodují všude a ve všech podrobnostech se směrnicemi papeže Lva XIII., nelze popírat, že je v nich obsaženo mnoho z toho, co připomíná encykliku Rerum novarum ke zlepšení postavení dělníků.

Jaké podněty dala encyklika svépomoci

Zaměstnavatelé i dělníci sami mohou v sociální otázce mnoho udělat, vytvoří-li si instituce, kterými by se vhodně pomáhalo těm, kdo potřebují pomoci a které by obě strany sblížovaly.

Tyto papežovy směrnice byly vydány v příhodné době, neboť vládnoucí kruhy v různých státech dosud ještě oddané liberalismu projevovaly takovým organizacím pramálo přízně, dokonce je i přímo pronásledovaly.

Odborové dělnické organizace

Zásady encykliky měly podstatný význam pro vytváření odborových organizací. Na druhé straně socialistické spolky a odbory se vydávaly za jedinou ochranu a záštitu chudých a utlačovaných. Na pokyn z encykliky Rerum novarum se uplatňovala zásada: *„Dělnické organizace ať se ustavují a jsou vedeny, aby byly co nejzpůsobilejším nástrojem, aby jednotlivým členům pomáhaly k tělesnému i duchovnímu prospěchu a dobru rodiny, a je také nutné přihlížet ke zdokonalení náboženskému a mravnímu.“*

Ne ve všech zemích bylo dostatek porozumění k zakládání katolických odborových organizací. V takových zemích bylo nutno, aby katolíci vstupovali do smíšených odborů za předpokladu, že tyto organizace budou uznávat právo na svobodu, aby se mohli řídit svým svědomím a mohli poslouchat příkazu církve. Tu se zakládaly vedle odborových organizací i dělnické spolky.

Vedle odborů vznikají též sdružení podnikatelů a průmyslových manažerů, ovšem jen ve velmi malém počtu proti počtu odborových organizací. Nezavinil to jen nedostatek dobré vůle, ale i daleko větší překážky různého druhu.

Rerum novarum – Magna charta sociálního řádu

Jednotlivé podněty encykliky papeže Lva XIII. obsahují jen některé z nejpálčivějších problémů společnosti. Papež Lev XIII. čerpal své zásady z evangelia, tedy proto, aby těžký stav a nesvornost mezi podnikateli a dělníky zmírnil, když už ne úplně odstranil.

Ne vždy byly správně chápány všechny odstavce encykliky a ty vyvolávaly mnohé výměny názorů. Během doby bylo třeba některé články pozměnit a zlepšit, proto ty někdy bouřlivé výměny názorů. Tak byly připojeny i některé nové dodatky.

II. Pravomoc církve v oblasti hospodářské a sociální

Je třeba zdůraznit, že máme právo a povinnost pronášet svůj soud o sociálních a hospodářských záležitostech s nejvyšší autoritou. Je pravda, že církvi nebyl svěřen úkol, aby vedla lidi pouze k pomíjejícímu dobru, nýbrž k dobru věčnému. Vměšovat se bez příčiny do pozemských záležitostí pokládá církev za nesprávné. Naproti tomu má povinnost se hájit proti všemu, co ohrožuje mravní zákon. Považuje za nutné a odpovědné poslání hlásat mravní zákon v celém rozsahu a naléhat, aby byl zachovávan. Tomuto poslání podřizuje našemu nejvyššímu soudu jak sociální, tak i ekonomický řád.

I když se hospodářská činnost a mravouka řídí každá ve svém oboru svými zvláštními zásadami, je chybné odtrhovat je od sebe tak, jako by hospodářský řád byl na řádu mravním zcela nezávislý. Je to jeden a tentýž mravní zákon, který říká, abychom při všem jednání usilovali o svůj nejvyšší a poslední cíl, a částečné bližší cíle podřizovali cíli poslednímu – nejvyššímu.

1. Vlastnické právo

Ani papež, ani katoličtí teologové nikdy nepochybovali o dvojí stránce vlastnictví – individuální a sociální, pokud má vztah jen k jednotlivci nebo k obecnému dobru. Vždy shodně tvrdili, že od přírody neboli od Stvořitele bylo lidem uděleno právo soukromého vlastnictví, aby se mohli postarat o sebe a o své rodiny. Toho není možné dosáhnout bez zachování jistého pevně stanoveného řádu.

Je tedy třeba se vyvarovat dvojího úskalí. Na jedné straně popírání nebo oslabování sociální a veřejné funkce vlastnictví vede přímo k individualismu, nebo se mu aspoň přibližuje. Stejně tak odmítnutí nebo oslabení soukromé a individuální stránky práva nutně vede ke kolektivismu nebo se mu aspoň blíží.

Povinnosti plynoucí z vlastnictví.

Je třeba svědomitě zachovávat rozdělení majetku, nepřekračovat hranice práv vlastního majetku a nesahat loupeživě na právo jiných, to přikazuje takzvaná spravedlnost směnná. Že však bohatí nesmějí užívat svého majetku jinak než způsobem mravně dovoleným, nespadá již k této spravedlnosti.

Co se může stát

Papež Lev XIII. učil, že Bůh přenechal „snaživosti lidí a státním zřízením, aby provedli rozdělení majetku“. Neboť že vlastnictví, stejně tak i ostatní prvky sociálního života, není něčím nezměnitelným, dokazují dějiny. Je však zřejmé, že stát nesmí svůj úkol plnit jen podle vlastního uvážení.

Neboť vždy musí samo přirozené vlastnické právo zůstat neporušené a nedotknutelné, protože stát je nemůže zrušit. Vždyť člověk je starší, než stát, a také rodina pojmově i dějinně je dřívější než stát.

Povinnosti vztahující se k přebývajícím příjmům.

Člověku se jeho volné příjmy - totiž ty příjmy, které už nepotřebuje ke slušnému a svému stavu přiměřenému životu, neponechávají tak, aby jich používal podle své libovůle a podle svých choutek. Příkázání dokonce velmi přísně zavazuje bohaté lidi, aby konali skutky almužny, dobročinnosti a štědré velkorysosti. Písmo svaté a církevní otcové to hlásají ustavičně a naprosto otevřeně.

Je žádoucí vynakládat bohatší příjmy na to, aby se vytvářela pracovní příležitost a možnost výdělků. To je třeba posuzovat jako vynikající ctnostný skutek velkorysosti.

Právní důsledky nabývání vlastnictví

Soukromé vlastnictví se původně nabývalo zábořem věci, která dosud nikomu nenáležela. To jasně a přesvědčivě dokazuje tradice všech dob. Neboť i když někteří zastávají opačný názor, nikomu se neděje křivda, když si někdo přisvojí věc, která již nebo ještě nikomu nepatří. Práce pak, kterou někdo koná ve svém vlastním jménu a jíž věc nabývá nové formy nebo vyšší hodnoty, jedině taková práce dává vykonavateli právo na užívání plodů této námahy.

2. Kapitál a práce

Docela jinak je tomu, když se práce pronajímá jiným, kdy se koná na cizí věci. O této práci plně platí, co říká papež Lev XIII. že je „svatá pravda, že národní bohatství nevzniká odjinud než z práce dělnické“. Je známo, že se ještě nikdy žádný národ z bídy a nedostatku nepozvedl k lepšímu blahobytu, leč když se spojili v usilovné práci všichni občané – ti, kdo práci řídí, i ti, kdo ji vykonávají. Neboť co jiného znamená pracovat než na nich nebo s jejich pomocí vykonávat činnost, při které působí tělesné nebo duševní síly?

Přirozený zákon neboli vůle Boží tímto zákonem prohlášená vyžaduje, aby se při užívání těchto přírodních zdrojů jako výrobních prostředků zachoval správný řád. Tento řád záleží v tom, že každá věc má svého pána. Nepracuje-li tedy člověk na svém vlastnictví, je třeba spojit práci jednoho s výrobními prostředky druhého, neboť žádné z nich samo o sobě nedokáže nic. Papež Lev XIII. napsal: „Kapitál nemůže být bez práce, ani práce bez kapitálu“. A proto je nespravedlivé, když si jeden z těchto činitelů přisvojuje veškerý výsledek díla a tím přehlíží přínos druhého činitele.

Protiprávní nároky kapitálu

Po dlouhou dobu si však majetek neboli „kapitál“ pro sebe nárokoval nespravedlivě velký podíl. Veškeré výtěžky výroby, veškerý výnos si kapitál uchvacoval pro sebe a dělníkům ponechával tolik, kolik stačilo sotva k zotavení a obnovení jejich pracovní síly. Hlásalo se, že je jakýmsi hospodářským zákonem, proti němuž nelze vůbec nic dělat, že veškerý kapitál se soustřeďuje a přechází do rukou boháčů a podle téhož zákona jsou dělníci odsouzeni k trvalé bídě a životu v nedostatku. To byla teorie liberálů a ekonomické a sociální podmínky k tomu vytrvale směřovaly.

Nespravedlivé nároky práce

K dělníkům pobouřeným takovou křivdou, se přidala i inteligence a proti údajnému ekonomickému zákonu postavila stejně vymyšlený mravní postulát, že veškerý výnos nebo příjem podle práva připadá dělnictvu. Je dovoleno odejmout z něho pouze tolik, kolik je nezbytně nutné k udržení a obnově kapitálu. Tento požadavek je svůdnější než blud některých socialistů, kteří tvrdí, že všechny výrobní prostředky mají přejít do vlastnictví státu, či mají být znárodněny. Tento blud je mnohem nebezpečnější a dokáže oklamat mnohem více lidí. Je to sladký jed.

Vůdčí zásada pro spravedlivé rozdělení výnosu

Je zřejmé, že před oběma těmito teoriemi musela varovat velmi moudrá slova Papeže Lva XIII. „Země, jakkoli rozdělená mezi jednotlivce nepřestává sloužit společnému užítku všech.“ Aby mohly stvořené statky poskytovat lidem užitek a to v jistém bezpečném řádu, je třeba toto mít stále na zřeteli, nemá-li se zbloudit z pravé cesty.

Je třeba, aby se bohatství, které se hospodářsko-sociálním pokrokem stále rozmnožuje, přidělilo jednotlivým lidem a lidstvu tak, aby byl zabezpečen obecný prospěch. Jinými slovy, je třeba rozdělit bohatství tak, aby bylo dobře postaráno o obecné dobro celé společnosti. Tento zákon sociální spravedlnosti zakazuje, aby některá třída vylučovala z podílu na statcích jinou třídu. Proviňuje se tedy proti zákonu spravedlnosti třída bohatých, která považuje za spravedlivý řád ten, v němž jí připadá všechno a proletářům nic. Stejně tak se proviňuje proletariát, když chce mít všechno pro sebe, protože prý vše je vytvořeno jeho rukama. Útočí a domáhá se zrušení majetku a důchodů, pokud by nebyly získány prací, ať je to majetek a důchod jakýkoli, anebo má v lidském soužití jakoukoli úlohu. Útočí na ně a domáhá se jejich odstranění jedině proto, že jsou bezpracné.

3. Odproletarizování proletariátu

Je třeba to říkat hodně důrazně a velmi naléhavě opakovat, protože se často zapomnělo na papežovy pokyny nebo se prohlašovaly za neproveditelné. Ve skutečnosti se provést dají a mají. Papež však nemá

žádné donucovací prostředky k uskutečnění spravedlivých požadavků, poukazuje jen na svědomí jednotlivých lidí.

Nesmírné množství proletářů na jedné straně a na druhé straně obrovské jmění poměrně malé skupinky bohatých je spolehlivým důkazem, že pozemské statky nejsou rozdělovány spravedlivě.

Záchrana proletariátu nabytím jmění

Proto se musí s největším úsilím pracovat na tom, aby se nově vytvořené statky hromadily v rukou majetných kruhů pouze ve spravedlivé míře a hojně aby se dostalo těm, kdo poskytují svou práci. Člověk se zrodil k práci, aby šetrností rozmnožoval rodinné jmění a to moudře spravoval a aby nabyl důvěru, že po jeho smrti budou do jisté míry zajištěni i jejich pozůstalí.

4. Spravedlivá mzda

Námezdný poměr není sám o sobě nespravedlivý

Ti, kdo hlásají, že pracovní a námezdní smlouva je již svou podstatou nespravedlivá a že tedy musí být nahrazena smlouvou společenskou, pomlouvají našeho předchůdce, jehož encyklika s námezdním poměrem nejenom počítá, nýbrž se jím i podrobně zabývá, aby byl upraven podle zásad spravedlnosti.

Soudíme však, že za nynějších společenských poměrů bude vhodnější, bude-li pracovní smlouva, pokud je možno, poněkud mírněna smlouvou společenskou, jak se to již v různých formách začalo uskutečňovat, ke značnému užítku dělníků i zaměstnavatelů. Tak dosáhnou dělníci a zaměstnanci té či oné formy spoluúčasti na vlastnictví a správě nebo určitý podíl na zisku.

Při stanovení spravedlivé výše mzdy se musí přihlížet k více okolnostem. Je omylem tvrdit, že práce má takovou cenu a že má být odměněna mzdou tak velkou, jakou cenu mají produkty jí získané. Nutno přihlížet k tomu, že je třeba nakoupit suroviny, energii, pamatovat na opravy strojů a nástrojů, modernizovat provoz, odvádět daně a podobně.

Individuální a sociální charakter práce

Při vlastnictví se musí brát v úvahu stránka osobní a sociální. Kdyby neexistoval sociální organismus, kdyby sociální a právní řád nechránil vykonávání práce, kdyby různé živnosti, které závisejí na sobě navzájem nebyly mezi sebou ve shodě, kdyby se nesdružovaly rozum, majetek, a práce a netvořily jakousi jednotu, pak by lidské přičinění nemohlo nést ovoce.

a) Pokrytí životních potřeb dělníka a jeho rodiny

Především se má dělníku poskytnout mzda dostatečná k tomu, aby mohl uživit sebe i svou rodinu. Je nejhorším zlem, když pro nedostatečnost

otcovy mzdy jsou matky nuceny k výdělečné činnosti a jsou nuceny zanedbávat povinnosti především ve výchově dětí. Je nutno, aby otcové dostávali mzdu dostatečnou ke slušnému krytí společenských potřeb rodiny.

b) Hospodářský stav podniku

Bylo by nespravedlivé vymáhat příliš vysokou mzdu, s jakou by podnik mohl platit jen za cenu vlastního pádu a z toho vyplývající pohromy pro zaměstnance. Jestliže však je důvodem menšího zisku malá výkonnost, nezáměr o technický nebo hospodářský pokrok, nesmí se to považovat za spravedlivý důvod ke snížení mzdy dělníkům.

Spojenými silami a přemýšlením ať všichni – dělníci i zaměstnanci překonají překážky. Při tomto velmi zodpovědném rozhodování musí zaměstnavatele a dělníky spojuvat solidarita a křesťanská svornost.

c) Obecné dobro

Výše mzdy musí být konečně přiměřená obecnému hospodářskému zájmu. Je nutno, aby se poskytla příležitost k práci těm, kdo pracovat mohou a chtějí. To však závisí na výši mzdy. Ta může příznivě působit, drží-li se ve správných mezích, naopak může být překážkou, když tyto hranice překračuje. Je známo, že příliš nízké i příliš vysoké mzdy bývaly příčinou nezaměstnanosti. Je v rozporu se sociální spravedlností, když se pro osobní prospěch a bez zřetele na obecné dobro mzdy buď příliš stlačují nebo zvyšují. Sociální spravedlnost žádá, aby se mzdy harmonicky upravovaly.

Výhodně působí správný poměr mezi mzdami a cenami různých hospodářských odvětví potřebných pro život společnosti.

5. Nový společenský řád

K tomu, aby společenský řád byl přebudován podle zásad zdravé filosofie a zdokonalen ve smyslu vznešených příkazů spásného plánu evangelia, jsou nezbytné reforma institucí a náprava mravů.

To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší celky a vyšší společenství to, co mohou dobře vykonat a provést společenství menší a nižší. To má za následek těžké poškození a rozvrat sociálního řádu. Každý společenský zásah svým působením má přinášet pomoc společnosti, nikdy ji nesmí ničit a pohlcovat.

Státní moc má záležitosti a starosti méně důležité ponechávat k vyřizování nižším společenstvím. Tak bude moci s větší svobodou, energií a účinností provádět všechno to, co je pouze jejím úkolem – řídit, dohlédat, donucovat a trestat – vždy podle povahy a potřeby jednotlivých případů. Proto je třeba, aby ti, kdo řídí státy, měli na paměti, že čím dokonaleji se tato zásada subsidiarity zachovává, tím bude společenská autorita a vliv státu silnější a tím šťastnější budou poměry ve státě.

Stavovský (společenský) řád

V sociální politice dosud trvá násilně nepřírozený, nepevný, rozkolísaný stav lidské společnosti. Ta se opírá o „třídy či strany“, jež mají rozdílné zájmy a proto si navzájem odporují.

Jelikož práce není pouhým zbožím, musí se v ní dbát na lidskou důstojnost dělníka. Práce se nesmí kupovat a prodávat jen jako nějaké zboží, trhem nastává nepřátelství mezi prodávajícím a kupujícím. Dokonalá náprava je možná jen tehdy, když se odstraní ono nepřátelství a jednotlivé části vytvoří dobře seřízený sociální organismus.

To, co platí o formě politické vlády, platí obdobně i o společenských sdruženích. Lidé mají naprostou svobodu vybrat si takovou formu, kterou uznají za vhodnou, jen když se přitom dbá na spravedlnost a požadavky obecného dobra.

Regulativní princip hospodářského života

Tak jako jednota lidské společnosti nemůže být založena na třídním boji, tak ani správný hospodářský řád nemůže být ponechán volné soutěži. Ze zásady volné soutěže vycházely všechny omyly „individualistické“ hospodářské nauky. Ta popírala sociální a morální stránku hospodářského života a učila, že je třeba pokládat ekonomiku za naprosto volnou, na státní moci nezávislou, a podle toho s ní zacházet. Jejím regulativním principem je prý trh a volná konkurence a tento princip prý řídí hospodářství mnohem dokonaleji, než by mohl svým zasahováním kterýkoli stvořený rozum.

Avšak svobodná soutěž, i když je v jistých mezích správná a užitečná, rozhodně nemůže řídit celou ekonomiku. To dokázaly více než dostatečně následky uskutečnění této zhoubné individualistické teorie v praxi. Je naprosto nezbytné, aby hospodářský život byl podřízen správnému a účinnému regulativnímu principu. Tento úkol nemůže převzít hospodářská diktatura místo svobodné soutěže, neboť je to jakási násilná moc pro lidstvo neprospěšná. Je nutno se ohlédnout po vyšších a ušlechtlejších silách, které by řídily přísně a moudře hospodářskou moc. Takovou vyšší regulativní silou je sociální spravedlnost a sociální láska.

Kritika odborů jako státních institucí

Sama státní moc ustanovila odborovou organizaci jako právní osobu tak, že jí dává jakési monopolní postavení, protože jako jediná v této schválené formě smí zastupovat zájmy zaměstnanců, popřípadě zaměstnavatelů. Jedině ona je oprávněna uzavírat kolektivní pracovní a tarifní smlouvy. Každý má svobodu stát nebo nestát se členem odborové organizace. Jen potud se může tato organizace nazývat svobodnou. Příspěvky se vybírají od všech členů, ať jsou to dělníci či zaměstnavatelé. Mohou být lidé členy i jiných odborů, avšak ty nejsou právně uznávány. Ze zástupců organizace se tvoří výbory – ty pak v plném slova smyslu řídí odbory a vytvářejí tak soulad.

Stávky jsou zakázány (pokud jsou organizované, tedy protizákonné), sporné otázky rozhodné úřad.

Přednosti tohoto zřízení postřehne každý. Přináší pokojnou spolupráci společnosti, potlačení socialistických snah a organizací, usměrňuje vliv vlastního úředního aparátu.

Kdysi existoval společenský řád, který sice nebyl ve všem dokonalý, přece odpovídal zdravému rozumu. Jestliže tento řád zanikl, stalo se to spíše proto, že lidé v sobecké zatvrzelosti srdce, že je zlákal kouzlo klamně svobody, pod jejím vlivem nechtěli strpět nad sebou žádnou autoritu a snažili se setřást ze sebe jakoukoliv vázanost a podřízenost.

Zbývá ještě, abychom pohnali k soudu současnou hospodářskou soustavu a socialismus a tím ukázali první a nejdůležitější lék, kterým je mravní obnova.

III. Změny, ke kterým došlo od doby papeže Lva XIII.

Jak hospodářská soustava, tak i socialismus prodělaly od dob papeže Lva XIII. pronikavé a hluboké změny.

1. Změny v kapitalistické ekonomice

Lev XIII. se usilovně snažil, aby tato hospodářská soustava byla upravena ve shodě s normami správného řádu. Z toho je patrné, že není nutno ji zavrhnout jako samu o sobě špatnou. Zvrácenou se stává, teprve když kapitál najímá námezdné dělnictvo (neboli proletářskou třídu) za tím účelem a pod tou podmínkou, aby se veškerá hospodářská činnost a celé hospodářství řídilo jen jeho pokyny a sloužilo výhradně jen jeho zájmům. Kapitál tak pohrdá lidskou důstojností dělníka a nebere ohled na sociální stránku hospodářství, sociální spravedlnost a obecné dobro.

Hospodářská diktatura místo svobodné soutěže

Nejnápadnější je dnes skutečnost, že se v současné době nejen bohatství, ale i moc a despotická hospodářská diktatura soustřeďuje v rukou několika málo lidí, kteří většinou nejsou vlastníky, ale pouze strážci a správci bohatství, jímž disponují.

Tuto ekonomickou nadvládu vykonávají ti, kdo jsou držiteli a pány finančního kapitálu, vládou i nad úvěrem a neomezeně rozhodují, komu se má půjčit a komu nikoliv. Tím řídí takřkajíc tepny, kterými proudí veškerá ekonomika. Finančnictví a peněžnictví nezná a nechce znát etiku.

Toto nahromadění moci a sil ponechává naživu pouze ty života-schopnější – ty nejnásilnější a ty, kdo nedbají hlasu svědomí.

Takové nahromadění moci a sil vede k boji – bojuje se především o vlastní ekonomickou moc, dále o moc ve státě, aby se jeho sil a vlivu mohlo zneužít v bojích o hospodářské zájmy, konečně se vedou mocenské boje

mezi státy o využití ekonomické nadvlády a síly při řešení mezinárodních politických konfliktů na celém světě.

Neblahé důsledky

Konečné důsledky individualistického ducha v ekonomice sami vidíte a stěžujete si na ně. Volná soutěž zničila sama sebe. Na místo volného trhu nastoupila hospodářská diktatura, na místo snahy po zisku nastoupila chtivost moci. Veškerý hospodářský život se stal nesmírně tvrdým, bezcitným a ukrutným. Stát se stává otrokem, který je hříčkou v ruce lidských vášní a lidského sobectví. Mezi vztahy jednotlivých států přechází přehnaný nacionalismus nebo též hospodářský imperialismus, na druhé straně zavrženíhodný finančně-kapitalistický internacionalismus – mezinárodní finanční imperialismus.

Pomoc

Veřejné státní instituce musí veškerý společný život lidí uspořádat ve shodě s obecným dobrem, neboli podle zásad sociální spravedlnosti. Jen tak dojde k tomu, že se i do této oblasti společenského života vrátí spravedlivý řád.

2. Proměny socialismu

Stejně jako od dob papeže Lva XIII. se zásadně změnil hospodářský život, změnil se i socialismus. Tehdy socialismus představoval uzavřený systém učení. Později se rozštěpil na dva směry, které stály ostře proti sobě a navzájem se potíraly. Oba dva směry měly stejný základ – nenávisť ke křesťanství.

a) Radikální socialismus – komunismus

Socialismus, ze kterého se stal komunismus, v teorii i v praxi sleduje dvojí cíl. – nejostřejší třídní boj a zničení soukromého vlastnictví. Za tímto cílem jde otevřeně s použitím všech prostředků, včetně hrubého násilí, nic mu není svaté – ani životy druhých lidí. Když se zmocní vlády, je neuvěřitelné a strašné, jak ukrutně a nelidsky jedná. Svědčí o tom hrozné zpusťování a trosky, kterými jsou posety kraje východní Evropy a Asie. A jak velikým je komunismus protivníkem a otevřeným nepřítelem církve a samého Boha, to už dokázal svými činy více než dostatečně.

b) Umírněnější socialismus

Dalo by se říci, že socialismus, zděšený vlastními zásadami a důsledky, které z nich vyvodil komunismus, se přiklání a znovu přibližuje k pravdám, které vždy vyznávala křesťanská tradice. Nelze vždy popírat, že názory těchto socialistů se v lecčems přibližují požadavkům, které právem kladou na společnost křesťanští reformátoři.

Zmírnění ostrého třídního boje a radikálního požadavku na odstranění soukromého vlastnictví

Třídní boj, pokud se odstraní nepřátelské výbuchy a vzájemná zášť, ponenáhlu přechází v slušné dohadování mající za základ snahu o spravedlnost a vzájemnou spolupráci, takže nakonec je to společná nadvláda. Taková moc nenáleží vlastníkům samým, nýbrž veřejné moci. Proto se právem usiluje o to, aby určité druhy statků byly vyhrazeny státu, protože propůjčují osobám velikou moc.

Je možná střední cesta?

Socialisté bez výjimky hlásají třídní boj a odpírají jakékoliv soukromé vlastnictví, někteří toto vše jen zmírňují. Jsou lidé, kteří se oddávají liché naději, že by takto mohli být socialisté převedeni k nám. To je však marná naděje. Kdo by chtěl být apoštolem mezi socialisty, musí otevřeně a úpřimně vyznávat plnou křesťanskou pravdu v celém jejím rozsahu a nesmí dělat žádné ústupky bludům. Socialistické pojetí společnosti je od křesťanské pravdy naprosto odlišné – zastává názor, že lidská společnost je řízená jedině pro pozemský užitek.

Pronikání socialismu do výchovy

Socialismus vábí a sdružuje kolem sebe pod rouškou kamarádství mládež a malé děti s cílem vychovat socialistu. V okružním listu *Divini illius Magistri* – o křesťanské výchově je zřejmé, o jaké zásady se opírá křesťanská výchova a proto je úplně jasné, o co se snaží tento socialismus. Socialismus je zrozen z liberalismu, ale cíl je bolševismus.

3. Mravní obnova

V této velmi žadoucí sociální výstavbě musí předcházet obnova křesťanského ducha, od něhož se tolik lidí vzdálilo. Jinak je veškeré úsilí marné, to chtějí stavět dům na písku.

Hlavní zlo dnešní společnosti – zkáza duší

Mysl mnoha lidí je zaujata pozemskými zmatky a hospodářským zpusošením. To je však obraz toho, co dokáže socialismus vytvořit v člověku – morální devastaci duše. Příčinou odklonu od křesťanství jsou nezřízené vášně a nenasytná touha po materiálních dobrech. Snadné zisky, které se dosahují nepoctivým způsobem v neřízeném trhu, lákají v bezuzdné chtivosti a v touze stále více mít.

Přísná hospodářská morálka státu by mohla tyto zlořády odvrátit nebo jim předejít. Názory racionalismu se uchytily i v duších mnoha činitelů ve vládě, tak se snadno uvolnily otěže lidské chtivosti tam, kde se očekávalo

čestné jednání. Mrtvá hmota opouští továrny zušlechtěna, ale mnozí lidé se tam kazí a ztrácejí jakoukoliv morálku.

Léky

a) Obnovení hospodářství v křesťanském duchu

Není jiné cesty z hospodářské bídy, než navrácení se ke křesťanskému životu podle zásad evangelia. Je správné, aby dělníci zvyšovali svůj blahobyt s náležitou poslušností k zákonům Božím a bez poškozování práv bližních. Člověk má hledat nejprve království Boží a všechno ostatní mu bude přidáno.

Vždy musí mít člověk na paměti zákon lásky. Zaveďte sebedokonalejší zařízení pro upevnění míru mezi lidmi pro vzájemnou pomoc, avšak nejspolehlivějším spojením je spojení srdcí ve vzájemné lásce k bližnímu. Kde této lásky není, všechny i ty nejlepší předpisy jsou k ničemu.

Obtíže úsilí o nový řád

Učme se s důvěrou pomýšlet na statky věčné. Prvními nejbližšími apoštoly dělníků musejí být zase dělníci. Stejně tak apoštoly ve světě průmyslu a obchodu mají být lidé z těchto oblastí. Takoví apoštolové mají mít smysl pro spravedlnost, aby vynikali obezřetností a umírněností a aby byli proniknuti Kristovou láskou. Není zde důvodů k pochybnostem. V okružním listu *Mens nostra* jsme doporučili duchovní cvičení pro dělníky. Z této školy vyjdou lidé vyzbrojeni neohroženou vírou a vytrvalostí.

Církev Kristova se nemá čeho bát – vždyť je vybudována na skále. Slova Ježíše Krista – „brány pekelné ji nepřemohou“ jsou staletími ověřena.

Ať se sjednotí všichni lidé dobré vůle, kteří chtějí bojovat pod vedením církevních pastýřů tento dobrý mírumilovný Kristův boj každý podle svých schopností a sil a to tak že nebudou hledat sebe a své zájmy, nýbrž Ježíše Krista.

K tomu vám bratři udělujeme z otcovského srdce apoštolské požehnání.

Dáno v Římě u Svatého Petra 15. května 1931, v desátém roce našeho pontifikátu.

Papež Pius XI.

MATER ET MAGISTRA

Encyklika Jana XXIII.

**O nejnovějším vývoji života společnosti
a o jeho utváření ve světle křesťanského
učení**

z 15. května 1961

Předmluva k encyklice Mater et Magistra

Předcházející papežové psali sociální encykliky pro učence, právníky a ekonomy. Papež Jan XXIII. mluví k lidem. Ti mu rozumějí a jsou rádi, že chápou, co jim papež hodlá říci.

Smrt papeže Pia XII. ukončila jedno období církevních dějin. Papež Jan XXIII. a jeho nástupci začínají argumentovat empiricko - sociologicky.

Po druhé světové válce společná snaha o obnovu odstranila dosavadní třídní rozpolcenost a vedla k pozoruhodným výsledkům.

Papež Jan XXIII. si přál, aby základní zaměření encykliky bylo více pastorační. Množství nových problémů si vyžádalo spíše podat praktické návody k řešení, než objasňovat základní principy.

Encyklika Mater et Magistra poukazuje na rostoucí množství sociálních vztahů mezi lidmi. Zdůrazňuje, že je nutno využít jejich předností a zmírnit jejich nevýhody. Musí se dbát principu subsidiarity.

Hospodářský blahobyt národa se nemá posuzovat podle množství vyrobeného zboží, ale podle toho, jak spravedlivě se rozděluje. Dělníci se právem dožadují aktivní účasti na životě podniku. Příjem z práce má být větší než příjem z kapitálu.

Sociální otázka se rozšířila na všechny vrstvy společnosti, národy i mezinárodní společenství a stala se otázkou světovou. Papež se obrací proti ideologiím, které se snaží získat masy, ale nezaměřují se k jednotlivému člověku. Ústředím papežových snah jsou tři duchovní síly – pravda jako základ, spravedlnost jako cíl a láska jako hnací síla.

Obsah

Úvod

I. část

Nauka encykliky Rerum novarum a její rozvinutí v učeních Pia XI. a Pia XII.

II. část

Vysvětlení a rozvedení nauky Rerum novarum

III. část

Nové stránky sociální nauky

IV. část

Nové uspořádání společenského života v pravdě, spravedlnosti a lásce

Úvod

Matkou a Učitelkou všech národů je katolická církev. Je ustavena Ježíšem Kristem. Církev se má ujímat s mateřskou péčí života jednotlivců i celých národů, bdít nad nimi a ochraňovat je.

Křesťanství chápe člověka v jeho celistvosti jako tělo i duši s rozumem a vůlí. Posláním církve je především přivádět duše ke svatosti, přesto se stará i o každodenní potřeby lidí v nejrůznějších kulturních oblastech.

Tím církev svatá uskutečňuje pověření svého zakladatele Ježíše Krista. Má na mysli především věčnou spásu člověka. Při pohledu na hladovějící zástupy ukazuje na pozemské potřeby lidí. Tuto péči dokázal božský Spasitel nejen slovy, ale i skutky. Tak i církev dává dar sociální nauky a dar sociální činnosti.

Papež Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum* vyložil zásady pro řešení dělnické otázky ve smyslu křesťanského učení. Zde papež vystupuje jako obhájce a obránce práv chudých a utlačovaných. Vliv jeho učení je stále více patrný v zákonodárství mnoha států i dnešním lidem a poskytuje cenné podněty k posouzení sociální otázky a k převzetí patřičné odpovědnosti.

I. část

Nauka encykliky *Rerum novarum* a její rozvinutí v učení Pia XI. a Pia XII.

Období *Rerum novarum*

Lev XIII. promluvil k lidem v době hlubokých hospodářských a společenských proměn. V té době převládal naturalistický názor na život a tím i na hospodářskou činnost. Dle něho neexistuje vztah mezi hospodářskými zákony a mravním řádem. Jedinou pohnutkou hospodářské činnosti je osobní prospěch jako nejvyšší zákon. Stát má upustit od všech zásahů do hospodářské činnosti. Dělnická sdružení byla zakázána, uznávána byla jen v soukromé oblasti. Takto chápané právo silnějšího bylo uznáváno jako spravedlivé. Výsledek – zvrácené uspořádání celého hospodářského řádu.

Bohatství se hromadilo v rukou jen několika málo lidí a většina obyvatel trpěla nouzí, tím se ohrožovalo zdraví tělesné i morální. Nelidské byly pracovní podmínky, zvláště žen a dětí.

Cesty k nápravě

Právě tehdy zazněl hlas papeže Lva XIII. v encyklice *Rerum novarum* se sociálním poselstvím. Hlásá práva dělníků a hájí je. Práce nesmí být hodnocena jako zboží, protože je projevem lidské osoby. Proto výše mzdy nesmí být ponechána hře zákonů trhu, ale podřízena požadavkům spravedlnosti a slušnosti.

S vlastnickým právem spojuje jednak vlastní prospěch, ale i zájem druhých lidí. Cílem státu je zajistit obecná dobra v pozemském řádu, chránit práva občanů a starat se o zlepšení životní úrovně především dělníkům na základě spravedlivých pracovních vztahů a slušnosti, aby netrpěla ani duševní důstojnost člověka.

Dělníci a zaměstnavatelé mají uspořádat své vztahy podle zásad lidské solidarity ve smyslu křesťanského bratrství.

Encyklika papeže Pia XI. *Quadragesimo anno*

Papež zde opakovaně zdůrazňuje, že církve má právo a povinnost přispět svým specifickým dílem k řešení závažných sociálních otázek. Nakonec ukazuje, jak je třeba tuto nauku dále rozvíjet vzhledem ke změně okolností doby.

V otázce soukromého majetku znovu opakuje, že se zakládá na přirozeném právu. Zároveň zdůrazňuje sociální hledisko majetku a objasňuje jeho sociální funkci.

Mzda dělníků není vždy spravedlivá, často je tak nízká, že nestačí na uživení rodiny a tak dochází k dětské práci. Proto papež vyžaduje, aby pracovní smlouva byla doplněna některými prvky společenské smlouvy. Tak dosáhnou dělníci účast na vlastnictví a správě podniků a dosáhnou určitého podílu na zisku.

Neomezená konkurence vedla k nahromadění nesmírného bohatství v rukou několika málo jedinců, kteří nejsou vlastníky, ale pouze strážci svěřeného jmění a tím disponují. Tak nastoupila hospodářská diktatura a nezkrotná chtivost moci. Státní moc se ocitla v područí majetných jedinců, aby sloužila jejich zájmům. Tak celý vývoj vyústil v mezinárodní finanční imperialismus.

Léčit tento hospodářský stav vyžaduje obnovením společenského řádu vytvořením sociální struktury. Je nutno, aby hospodářský svět získal úctu k mravnímu řádu. Nejvyšším měřítkem hospodářské činnosti nesmí být zájem jednotlivců nebo skupin ani bezuzdná a bezohledná moc silnějších.

Druhou základní myšlenkou je požadavek sociální spravedlnosti, v níž se spojí vlastní zájem s cíli obecného dobra.

Papež Pius XII. v rozhlasovém svatodušním poselství v roce 1941 připomíná padesát let encykliky *Rerum novarum*. Zdůrazňuje hodnoty hospodářského života – užívání hmotných statků, práci a rodinu. - Hmotné statky Bůh stvořil k užitku všech lidí podle zásad spravedlnosti. O práci řekl

papež Pius XII., že je současně povinností a právem. Hmotné statky mají pomocí práce zaručit pro rodinu potřebnou svobodu a nezávislost.

Zdůrazňuje, že se nesmí omezovat právo vystěhování do jiné země a naopak přistěhování se z jiné země. S rozvojem techniky a sdělovacích prostředků se zkracují vzdálenosti ve světě i ve vesmíru, je možno dosáhnout mnoha dříve nedosažitelných cílů. Zvyšují se rozdíly mezi skupinami lidí a tím vzrůstá i napětí mezi národy. Vše má souvislost s množstvím potravin a politickými změnami. Vlády zasahují hlouběji do hospodářského a společenského dění. Rostou kontakty mezi národy a tím i jejich vzájemná závislost.

II. část

Vysvětlení a rozvedení nauky Rerum novarum

Osobní iniciativa a státní zásahy do hospodářství

Státní zásahy, které podporují, podněcují, usměrňují a doplňují činnost jednotlivců, jsou odůvodněny zásadou subsidiarity: Co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost.

Nové vědecké poznatky poskytují státu více možností, aby svým zásahem mírnil rozpory mezi jednotlivými odvětvími, oblastmi i mezi státy na celém světě a čelil nástupu nezaměstnanosti. Proto státní činitelé odpovědní za veřejné bohatství se snaží účastnit hospodářsko-politického života. Stát nesmí omezovat svobodné podnikání občanů, musí být zachována základní práva pro každého občana, zabezpečeny nutné životní potřeby pro rodinu. To vše není dobře možné bez plodné a spořádané spolupráce občanů.

Tam, kde je omezována osobní iniciativa, tam nastupuje politická nesvoboda a tyranie. Naopak tam, kde nastupují silnější a bezohlední jedinci, tam už dávno se projevila slabá a neschopná vláda. Tam mezi obilím je také dostatek plevelu, drzejší a bezohlednější se obohacují na úkor slabších.

Prolínání společenských svazků

Vznik a rozsah tohoto jevu

Společenské svazky – vzájemné vztahy mezi lidmi se obohatily množstvím organizací. Tento jev má svůj původ také v pokroku vědy a techniky a ve zvýšené životní úrovni občanů. Je i příčinou státních zásahů do oblastí, které se přímo týkají nejosobnějšího života člověka na příklad do zdravotní péče, výuky a výchovy mládeže, rehabilitace a znovuzачlenění skupin postižených osob do společnosti.

Tento jev je také projevem a výrazem sklonu člověka k životu ve společnosti, aby tak ve spolupráci s jinými usiloval o hodnoty, kterých sami jednotlivci nemohou dosáhnout. To vede k zakládání spolků a institucí se zaměřením hospodářským, kulturním, sociálním, odborným i politickým uvnitř státu i mimo něj.

Současně se v oblastech lidské činnosti množí předpisy a vazby, které si nárokují právo řídit mnohostranné vztahy mezi lidmi. Proto je velmi těžké, aby člověk mohl jednat z vlastní iniciativy, odpovědně užívat svá práva a plnit svoje povinnosti. Člověk je bytost svobodná a vybavená svou přirozeností k odpovědnému jednání. Je však nucen uznat zákony hospodářského vývoje a není schopen se plně zbavit tlaku okolního světa. Proto se tento proces zespolečňování má dít tak, aby bylo využito jeho výhod a zároveň potlačeny nebo zmírněny jeho nevýhody. K dosažení žádoucích výsledků je třeba, aby vykonavatelé státní moci měli správný pojem o obecném dobru.

Dokud se bude společenský život řídit mravním řádem, nebude jeho složitost znamenat nová nebezpečí nebo zatížení jednotlivých občanů.

Odměna za práci

Spravedlnost a slušnost jako měřítko.

V mnoha zemích je dělníkům vyplácená mzda, která nutí je i jejich rodiny k životu nedůstojnému člověka. V těchto zemích je krajní nouze v rozporu k neúměrnému bohatství a přepychu malé části bohatých. V jiných zemích je vydáváno mnoho prostředků na zbytečné zbrojení.

V některých hospodářsky vyspělých zemích jsou některé práce placeny extrémně vysoce, zatímco práce mnoha pracovníků je placena velmi nedostatečně. Tak vzniká neúměrný zisk podnikatelů a stále větší chudoba pracovníků. Proto tvorba a výška mzdy nemůže být diktována hospodářsky silnými jedinci, ale musí být bezpodmínečně řízena zásadami spravedlnosti a slušnosti. Je třeba dbát na produktivní výkon, na plnou zaměstnanost, potřeby a rozvoje hospodářství.

Je třeba dbát, aby napětí mezi jednotlivými společenskými třídami vyplývající z nerovného rozdělení národního bohatství se nezvětšovala, ale zmírňovala. To má být cíl, na který má být národní hospodářství svou povahou zaměřeno.

Je třeba zajistit zaměstnání co možná největšímu počtu dělníků, zabránit vzniku privilegovaných skupin mezi dělníky, zachovat správný poměr mezi výškou mzdy a cenami zboží, odstranit nebo aspoň omezit nerovnosti mezi různými odvětvími hospodářství – průmyslu, zemědělství a oblast služeb - a pečovat o to, aby ze zvýšení životní úrovně těžila nejen naše společnost ale i budoucí generace.

Je zřejmé, že požadavky obecného dobra musí pamatovat na určování přiměřených částek, které jsou vypláceny vedoucím podniků nebo kapitálovým vlastníkům.

Požadavky spravedlnosti vzhledem k uspořádání podniků

Je nutné, aby ten, kdo koná produktivní práci, mohl spolurozhodovat o chodu záležitostí a svou prací rozvíjet svou osobnost. Jestliže se tedy při výrobě užívá metod a prostředků, které otupují smysl pro zodpovědnost nebo berou možnosti uplatnit osobní podnikavost, pak takový způsob hospodaření odporuje spravedlnosti.

Dělníci mají být připuštěni k aktivní spoluúčasti na záležitostech podniku, v němž pracují. To platí o podnicích soukromých i veřejných. Podniky ať se stanou opravdovým lidským společenstvím. To vyžaduje, aby poměr mezi zaměstnavateli a ostatními zaměstnanci podniku byl prodchnut vzájemnou spoluprací a ohleduplností. Všichni se musí účastnit společného díla, aby činnost jednotlivého pracovníka nebyla nutně podřízena vůli jiného. Lidé nesmějí být považováni za pouhé podřízené a němé vykonavatele rozkazů.

Vlivem vědeckého a technického pokroku se způsob výroby značně zdokonalil a to vyžaduje od dělníků zručnost a zvýšené odborné znalosti. Proto dělník musí mít více času a možností získat odborné znalosti a také se zdokonalovat ve svých vědomostech náboženských, mravních a etických za podstatné podpory vedení podniků a zařízení, v němž dělník pracuje.

Tím budou vytvořeny předpoklady, které dělníkům umožní převzít odpovědnější úkoly v podnicích. Také stát musí mít tento zájem, aby se posílil smysl pro zodpovědnost a obecné dobro.

Spolupráce dělníků

Zaměstnanecská sdružení nemají vést k třídnímu boji, ale k sociálnímu partnerství především formou hromadných smluv mezi svazy zaměstnanců a zaměstnavatelů. Je nutné a nanejvýš vhodné dát dělníkům možnost, aby projevili své názory a uplatnili je ve prospěch všeobecného dobra ve všech oblastech života.

Soukromé vlastnictví

Víme, že díky různým hospodářským a sociálním zajištěním může stále větší počet lidí hledět bez starostí a s důvěrou vstříc budoucnosti. Dříve se tato důvěra zakládala na soukromém vlastnictví, třebaže jen nepatrném.

Dalším rysem naší doby je skutečnost, že mnozí lidé se snaží spíše nabýt odborných znalostí, než získat majetek. Přednějším je výdělek, který

plyne z práce a práv s ní souvisejících, než příjem z kapitálu nebo práv na něm založených. Tento vývoj je znamením pokroku lidské společnosti.

Právo na soukromý majetek, včetně výrobních prostředků, platí v každé době. Je založeno v samé přirozenosti věcí a ta nás učí, že člověk je dříve, než stát, proto státní společnost musí být zaměřena k člověku jako svému cíli. Právo na majetek je podporou a současně podnětem pro uplatňování svobody.

Hájí-li církev právo na soukromý majetek, sleduje tím vysoký mravní a společenský cíl. Nemá v úmyslu zachovat beze změny dosavadní stav věcí, jakoby v něm viděla projev Boží vůle, ani nechce hájit práva bohatých proti chudým a nemajetným. Tímto cílem soukromého vlastnictví je ochrana práva člověka na svobodu a nepostradatelný přínos k budování společenského řádu.

Hospodářský vývoj mnoha států dosáhl rychlého rozkvětu. Spravedlnost žádá, aby i dělníkům byla zvýšena přiměřeně mzda, jak to vyžaduje obecné dobro. Tím je dána možnost nashromáždit si určitý majetek, který je výsledkem práce a skrze ni nabývá svého významu. Zároveň chrání důstojnost lidské osoby a usnadňuje vykonávání odpovědných úkolů v každé oblasti života. Přispívá ke klidu a pořádku v rodinném životě a podporuje i vnitřní mír a blahobyť země.

Skutečné rozšíření majetku

Nestačí však jen zdůrazňovat přírodou dané právo člověka na soukromé vlastnictví, a to i na vlastnictví výrobních prostředků. Se stejným důrazem musí být podniknuto vše, aby všechny vrstvy obyvatelstva mohly tohoto práva také skutečně užívat.

Rozšíření vlastnictví je třeba v dnešní době zdůrazňovat více než kdy jindy. Ve stále větším počtu zemí rychle vzrůstá hospodářský blahobyť.

Veřejný majetek

Tím vším se však neupírá státu nebo jiným veřejným organizacím právo na vlastnictví i výrobních prostředků. Tento veřejný majetek je zvláště oprávněn, když jde o případy, které „propůjčují vlastníkům velikou moc, že nemůže být přiznána soukromým osobám, nemá-li být ohrožen zájem celku“. Stát a veřejné organizace mohou zvětšovat své vlastnictví jen tehdy, když to zcela zřejmě vyžaduje správně chápané obecné dobro a nehrozí-li nebezpečí, že bude tím příliš omezeno nebo dokonce potlačeno soukromé vlastnictví.

Státní a veřejné hospodářské podnikání má být svěřeno jen těm občanům, kteří vynikají mimořádnými odbornými znalostmi, charakterovou vyspělostí a velkým smyslem pro odpovědnost vůči společnosti.

S právem na soukromý majetek je spojena nerozlučně sociální funkce majetku. Ten, kdo má větší množství statků hmotných nebo duchovních, má je k tomu, aby je využíval též k dobru a prospěchu ostatních. Sociální

funkce majetku ať soukromého či státního pochází ze samotného práva na vlastnictví. Zde se naskytá možnost pro dobročinnost a křesťanské charitativní působení. Kristus Pán říká – neshromažďujte si poklady na zemi, kde je kazí mol a rez ... A cokoli jste udělali pro jednoho z mých bratří, pro mne jste udělali.

III. část

Nové stránky sociální nauky

Dějinný vývoj ukazuje stále jasněji, že zásada spravedlnosti musí řídit nejen poměr mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, ale i vztahy mezi různými hospodářskými odvětvími a mezi kraji hospodářsky více nebo méně vyspělými uvnitř země.

Mnoho zemědělců opouští rodnou půdu a stěhuje se do zalidněnějších oblastí nebo do měst. Podobá se to hromadnému útěku z venkova. Z toho vyvstávají pro lidsky důstojný život občanů nesnadno odstranitelné těžkosti. Odchod z venkova lze vysvětlit snahou uniknout z prostředí, které nedává naději na zlepšení životní úrovně, touhu po nových zážitcích a dobrodružstvích, snahu o rychlé obohacení, o větší svobodu a pohodlnější život.

Tento problém dnes postihuje téměř všechny státy. Co je třeba podniknout, aby byly zmenšeny nerovnosti v pracovní výkonnosti mezi oblastí zemědělskou, průmyslovou a odvětvím služeb, aby zemědělci netrpěli pocitem méněcennosti?

Rovné postavení

Na prvním místě je třeba dbát o to, aby se přiměřeně prospělo venkovu v základních otázkách. Patří k nim budování dopravní sítě, zásobování pitnou vodou, bytová výstavba, zdravotnictví, rozvoj všeobecného školství, odborné vzdělání a vše, co slouží k povznesení duševního života a odpočinku. Jinak stále více dochází k útěku zemědělců z venkova. Je nezbytné, aby stát prováděl racionální zemědělskou politiku z hlediska daní a poplatků, sociálního pojištění, tvorby cen a vybavení zemědělských podniků.

Pokud jde o výměry daní, spravedlnost žádá, aby zatížení bylo úměrné rozdílným platovým možnostem občanů. Příjmy zemědělců jsou vystaveny nepředvídatelným okolnostem a nesnadno se shromažďuje potřebný kapitál k rozvoji. Z toho je zřejmé, že vlastníci kapitálu ukládají své peníze raději v průmyslu než v zemědělství. A zemědělci si nemohou půjčovat peníze na vysoké úroky.

Sociální pojištění a zabezpečení

Pro zemědělce je třeba stanovit dvojí druh pojištění – jeden druh na zemědělské výrobky a druhý druh pro samotné zemědělce. Sociální pojištění může být považováno za jeden z prostředků ke zmenšení příliš velkých rozdílů v životní úrovni.

Pravidla trhu

Nesmíme zapomenout, že cena zemědělských výrobků je spíše odměnou za rolníkovou práci než výnosem vloženého kapitálu. Papež Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno* učí, že k uskutečnění obecného dobra patří správný poměr mezi mzdami a s tím těsně souvisí správný poměr mezi cenami výrobků různých hospodářských odvětví jako je na příklad zemědělství, průmysl a jiné.

Jelikož zemědělské výrobky slouží k uspokojení základních lidských potřeb, je třeba stanovit ceny tak, aby si je mohli kupovat všichni. Bylo by nespravedlivé, kdyby z těchto důvodů rolníci byli nuceni žít ve stavu trvalé hospodářské diskriminace tím, že by jim nebyla poskytnuta kupní síla k tomu, co potřebují k důstojné životní úrovni.

Práce rolníků nejenže živí celou lidskou společnost potravinami všeho druhu, ale dodává ve stále větší míře suroviny i průmyslu.

Snaží-li se zemědělci vlastními silami zlepšit výnos zemědělské práce, pak mohou právem požadovat, aby stát jejich úsilí podporoval a doplňoval. A tak přispíval k uskutečnění obecného dobra.

Je třeba, aby se zemědělství, průmysl a služby vyvíjely tak, aby obyvatelé méně vyspělých krajů cítili odpovědnost za svůj hospodářský, společenský a kulturní rozvoj. Důstojnost člověka žádá, aby sami svým úsilím přispěli ke zlepšení životních podmínek.

Nepoměr mezi půdou a obyvatelstvem

Mnohé země jsou jen řídké osídleny a mají nadbytek zemědělské půdy. Jiné země jsou osídleny hustě a trpí nedostatkem půdy k obdělání. Jsou země, jejichž půda je schopna poskytovat bohatou úrodu, avšak primitivní formy obdělávání nedovolí uskutečnit požadované výnosy. V jiných zemích jsou formy obdělávání tak dokonalé, že nadbytek produkce je pro národní hospodářství přítěží. Za takových okolností žádá lidská solidarita a křesťanské bratrství, aby si národy navzájem pomáhaly jak výměnou zboží, tak i pracovními silami.

Sociální spravedlnost a ekonomické vyrovnání mezi národy na různém stupni hospodářského rozvoje.

Problém naší doby

Jedním z nejzávažnějších problémů je snad najít správné vztahy mezi zeměmi hospodářsky vyspělými a státy méně vyvinutými. Jedny žijí v nadbytku a druhé strádají v nouzi.

Pomoc trpícím zemím je tím naléhavější, že státy na sobě stále více vzájemně závisejí, takže nemůže být trvalý a plodný mír, jestliže v jejich hospodářském a společenském postavení jsou příliš velké rozdíly. Jsme všichni spoluodpovědní za národy trpící nedostatkem. Proto je třeba, aby u všech, zvláště u majetných bylo povzbuzováno vědomí této povinnosti.

Jestliže má někdo majetek a vidí, že jeho bratr je v nouzi, ale zavře před ním svoje srdce – jak v něm může zůstat Boží láska?

Pomoc v nouzi

Víme dobře, že nadměrná produkce zemědělských plodin, která přesahuje spotřebu obyvatelstva, může způsobit určitým vrstvám občanů značné potíže. Z toho ještě neplyne, že bohatší země nejsou povinny pomáhat chudším a hladovějícím národům, jestliže ty jsou v mimořádné tísní.

V některých zemích nese vinu na hladu zaostalý způsob hospodaření. Aby to bylo odstraněno, je nutno dopomoci lidem k dobré odborné přípravě. Dále musí mít k dispozici kapitál, aby mohli náležitě vybavit a rozvíjet své hospodářství.

Mnoha mladým lidem je dána příležitost, aby si studiem na vysokých školách hospodářsky vyspělých národů osvojili přiměřené vědecké a technické znalosti. K tomu přistupují finanční úvěry od mezinárodních finančních institucí, takže tím mohou vznikat nové ekonomické aktivity.

Starost o budoucnost stále většího počtu obyvatel a veliká nouze současnosti vyžadují vyrábět více a dokonalejším způsobem. Současně žádá věcná nutnost i spravedlnost, aby vyrobený národní produkt byl přiměřeně rozdělen mezi všechny členy státního společenství. Proto musí být vzájemně koordinován rozvoj zemědělství, průmyslu a služeb.

Zcela zvláště se musí mít vyspělé země na pozoru, aby neupadly v pokušení pomáhat hospodářsky slabším zemím s úmyslem působit na jejich politický život ve svůj prospěch a k získání nadvlády. To by byl pokus o nastavení nového druhu kolonialismu a přivedlo by to k napětí a ohrožení světového míru.

Správný řád hodnot

Rozkvět vědy a techniky nejsou hodnoty nejvyšší, nýbrž jen prostředky k dosažení vyšších hodnot. V hospodářsky vyspělých zemích je značné

množství lidí, kterým nezáleží na správném řádu hodnot. Buď přehlížejí a zcela zanedbávají duchovní hodnoty nebo je otevřeně popírají. Na druhé straně však podporují pokrok vědy, techniky a hospodářství a přeceňují hmotný blahobyt, v němž namnoze vidí smysl svého života. Následkem toho může pomoc, kterou tyto bohaté národy poskytují chudším zemím znamenat skryté nebezpečí a určuje jejich jednání. Proto podryvat mravní smýšlení jednoznačně znamená jednat nečestně a těžce se na těchto národech proviňovat.

Katolíci v rozvojových zemích nejsou v úsilí o hospodářský a sociální rozvoj pozadu za ostatními občany. Uznání proto zasluhuje stále větší péče poskytovaná mladým Afričanům a Asiatům, aby mohli studovat na evropských a amerických univerzitách. A dále snaha o vyškolení odborníků ve všech odvětvích, kteří jsou ochotni se odebrat do rozvojových zemí a tam pomáhat svou odbornou prací.

Ze statistik je zřejmo, že v méně vyspělých zemích klesá dětská úmrtnost díky lékařské a hygienické péči, přitom počet narozených dětí neklesá a průměrný věk vzrůstá. Počet narozených dětí převyšuje úmrtnost, ale nevzrůstá úměrně k tomu hrubý národní produkt. Proto se životní podmínky nezlepšují, naopak se dále zhoršují. Aby se zabránilo krajní nouzi, mnozí se uchylují k antikoncepci, kontrole porodnosti – k interrupci, která znamená úmyslné zbavení života ještě nenarozených dětí.

Stav problému

Díváme-li se na poměr mezi růstem obyvatelstva a možnostmi výživy ze světového hlediska, nejsou zde důvody, že by v budoucnu měly vzniknout nesnáze.

Boží moudrost vložila do přírody téměř nevyčerpatelné možnosti a lidem je dáno tolik duševních schopností, že mohou přispět k využití přírodních darů. K řešení tohoto problému se nesmí volit cesty, které se přiči Bohem stanovenému mravnímu řádu. Spíše se musí lidé snažit používat vědeckých a technických poznatků a naučit se poznávat a ovládat přírodní síly. Dosud dosažené úspěchy vědy a techniky opravňují k téměř neomezeným nadějím do budoucna.

Úcta k životu

Plození lidského života je výsadním právem rodiny, která je založena na nerozlučném manželství jednoho muže a jedné ženy. Předávání lidského života je osobní úkon a proto je vázáno na nedotknutelné zákonitosti Boží, které nikdo nesmí opomíjet a překračovat. Proto není dovoleno užívat prostředků a způsobů možných při rozmnožování života rostlinného a zvířecího.

Výchova k zodpovědnosti

Je proto velmi důležité, aby mládeži se dostalo důkladného vzdělání a náboženské výchovy, což je právo a povinnost rodičů. Kdo na sebe vzal velký a těžký úkol spolupracovat s Bohem při vzniku života a výchově dětí, nesmí se vyhýbat žádným obětem.

Ve své prozřetelnosti dal Bůh lidem dosti prostředků, aby mohli důstojně plnit povinnosti spojené s plozením a výchovou dětí, avšak tyto úkoly lze plnit velmi těžko, jestliže lidé zaslepeně zneužívají prostředky v rozporu s lidským rozumem a se svou vlastní sociální přirozeností a tím narušují Boží plány.

Spolupráce národů na světové úrovni

Světové rozměry důležitých problémů

Vědecký a technický pokrok posiluje jednotlivé státy ve všech oblastech lidského soužití. Vzájemná závislost národů se tím stále zvyšuje. Jednotlivé státy často nejsou schopny řešit přiměřeně své vlastní problémy samy. Jednotlivé státy jsou odkázány na to, aby si vzájemně pomáhaly a doplňovaly se. Proto je mezi národy nutná dohoda a spolupráce.

Lidé i státy si navzájem nedůvěřují. Každý se bojí, že druhý se zabývá dobyvačnými plány a čeká jen na příhodný okamžik, aby je provedl. Proto se všichni připravují na obranu a zbrojí, aby odstrašili jiné národy od útoku. A tak se plýtvá lidskými silami a nesmírným množstvím materiálu, z čehož vzniká více škody, než užitku.

Tento nedostatek vzájemné důvěry lze vysvětlit zcela rozdílným pojetím života, které má vliv na jednání lidí. Někteří z nich popírají existenci opravdu platného mravního řádu, který přesahuje člověka a hmotný svět a který je bezpodmínečně závazný pro všechny lidi. Chybí-li uznávaný právní řád, nemohou se lidé na ničem dokonale shodnout.

Je pravda, že všichni mluví o „spravedlnosti“ a „pravdě“, avšak tyto pojmy nemají pro všechny stejný význam. Tím rozšiřují mínění, že k ochraně vlastních práv a zájmů není jiného prostředku než násilí a to je zase pramenem největších zlořádů.

Bůh – základ mravního řádu

Má-li se mezi představiteli národů vytvořit a upevnit vzájemná důvěra, musí na obou stranách být uznány a respektovány skutečné zásady mravního řádu. Tento řád má svůj základ jen v Bohu a jestliže se od Boha odpoutá, nutně se rozpadá. Člověk není pouhá bytost tělesná, ale také bytost duchovní obdařena poznáním a svobodným jednáním. Jeho duch požaduje nábožensky podložený mravní řád k řešení problémů, které existují v životě jednotlivců, společenských skupin, celého národa a mezinárodního společenství.

Pokrok vědy a techniky staví člověka před problémy světových rozměrů, které je možno řešit jen tehdy, když všichni uznají autoritu Boha, který stvořil a řídí člověka a celý svět. Lidé si musí zapamatovat, že duchovní a mravní hodnoty musí mít přednost před vším ostatním, aby vědecký a technický pokrok nevedl k zániku lidstva, ale k rozvoji civilizace.

Lidé v bohatších státech pociťují stále větší nenasycenost vnějšími statky. Současně vzrůstá vědomí osobní důstojnosti a práv člověka a s tím spojené úsilí o nastolení spravedlivějších vztahů mezi lidmi, lépe odpovídajících lidské důstojnosti.

IV. část

Nové uspořádání společného života v pravdě, spravedlnosti a lásce

Ideologie

Nutnost, aby vzájemné vztahy byly uspořádány lidštěji a vyrovnaněji vedla k různým teoriím. Některé ideologie zanikly velmi brzy po vzniku, jiné přetrvávají. Některé nechápou celého člověka, nýbrž jen některé jeho stránky a často ne ty hlavní. Přehlížejí především bolest a nemoci. K tomu přistupuje hluboký náboženský smysl člověka, který nepotlačí a nezničí žádná prohnání.

Bůh je první a poslední důvod všech stvořených věcí. Kdykoliv se člověk odvrací od Boha, stává se postrachem sám sobě i svým bližním. Při pronásledování věřících vychází najevo mravní převaha pronásledovaných a také nelidská zrudnost pronásledovatelů.

Tu vyniká platnost slov z Písma svatého: „Když nestaví dům Hospodin, marně se lopotí, kdo ho stavějí.“

Trvalá aktuálnost sociální nauky církve

Sociální nauka katolické církve je aktuální a platná v každé době. Církev je vybudována na nedotknutelné důstojnosti lidské osoby. Tyto normy křesťanské sociální nauky mohou být přijaty všemi lidmi. Proto je nutno tuto nauku poznat a pochopit. Je nutno ji uskutečňovat způsobem a prostředky nejlépe odpovídajícími místním a dobovým poměrům.

Sociální nauka katolické církve je podstatnou částí křesťanského učení o člověku. Proto je třeba, aby této nauce byla věnována stále větší péče a pozornost ve farnostech a sdruženích laického apoštolátu. Moderní doba k tomu poskytuje dostatek možností v novinách a časopisech, vědeckých spisech, popularizačních publikacích, rozhlasu i televizi.

Sociální nauka musí být nejen hlásána, ale také uváděna v život, protože jejím základem je pravda, cílem je spravedlnost a hybnou silou je láska. Obtížnost uvedení sociální nauky katolické církve v život je způsobeno nezřízeným egoismem člověka a materialistickým světovým názorem. Je nutno stanovit, co vyžaduje spravedlnost v konkrétních případech a ukázat také cesty, jak ji dosáhnout.

Sociální poslání laiků

Je vhodné upozornit všechny – bohaté i chudé – na smysl života, jak ho chápe křesťanská moudrost. Ta vyžaduje vůli být střídmý a s pomocí milosti Boží přinášet potřebné oběti. Dnes však opanovala mnohé lidi touha po požitcích, takže za jediný smysl života považují honbu za rozkoší a nespoutanou žádostivost požitků. Z toho vznikají škody pro duši i tělo. Moudré je udržovat ve všem pravou míru a krotit vášně. Poselství Kristova evangelia a učení katolické církve žádají, abychom umrtvovali nezřízené náklonosti a s trpělivostí snášeli životní obtíže.

Praktické podněty

Příkazy sociální nauky je možno uskutečňovat postupně metodou vidět, soudit, jednat. Je nutno, aby mládež se teoreticky vše nejen naučila, ale také v určitém daném případě uskutečnila. Zde platí – kdo rychle dává, dvakrát dává.

Církev má nejen povinnost bdít nad zásadami víry a mravů. Ale také právo vyslovit se závazně tam, kde jde o konkrétní uskutečňování těchto zásad.

Spravedlnost a věrnost zásadám

Zásady týkající se výchovy musí být uváděny v život. Při plnění tohoto úkolu musí být katoličtí laici nejen odborně na výši, ale musí přizpůsobovat svá jednání povaze cílů, jichž chtějí dosáhnout a svou činnost zároveň podřizovat zásadám a požadavkům sociální nauky církve.

Papež Pius XII. tvrdí, že naše doba se liší od jiných protikladem mezi obrovským pokrokem vědy a techniky na jedné straně a tím, že člověk ztratil smysl pro svou důstojnost na straně druhé. Naše doba „považuje za svůj první úkol proměnit člověka v obra ve fyzickém světě ke škodě jeho ducha, který se stává trpaslíkem v řádu nadpřirozeném“

Církev vždy učila, že vědecký a technický pokrok a s ním spojený blahobyt představují skutečné hodnoty a proto jsou známkou rozvoje lidské kultury. Avšak zároveň církev učí, že tyto hodnoty musí být posuzovány podle toho, čím opravdu jsou. Jsou to prostředky, které slouží člověku, aby snadněji dosáhl svého nejvyššího cíle, co do dokonalosti v řádu přirozeném i nadpřirozeném. Jakou dá člověk náhradu za svou duši?

Neděle a svátky

Aby církev chránila důstojnost člověka, tvora Božího s duší stvořenou k obrazu Božímu, trvala v každé době na tom, aby člověk svědomitě zachovával třetí přikázání Boží – „pomni, abys den sváteční světil“.

Avšak také člověk má právo i potřebu, aby čas od času přerušil svoji práci, dopřál po tvrdé námaze tělu odpočinku. Musí se také věnovat rodinnému společenství, které potřebuje pohodu a radostné společenství svých členů.

I Kristus Pán ve své slavnostní modlitbě za jednotu církve prosil Otce za učedníky: „Neprosím, abys je ze světa vzal, ale abys je chránil od Zlého.“ Péče o pozemské záležitosti neohrožuje snahy o křesťanskou dokonalost ani křesťanskou důstojnost. Svatý apoštol Pavel říká: „Cokoli mluvíte nebo děláte, dělejte všechno ve jménu Pána Ježíše a skrze něho děkujte Bohu Otci.“

Živé údy tajemného Těla Kristova

Jako je tělo jen jedno, i když má mnoho údů, ale všechny jsou údy jednoho těla, tak je tomu také u Krista. Jsou-li věřící při své práci ve světě celým srdcem spojeni s božským Spasitelem, pak jejich práce v určitém smyslu je pokračováním jeho práce a z ní čerpá svou osvobozující sílu a účinnost. „Kdo zůstává ve mně a já v něm, ten nese mnoho ovoce.“

Prosíme vás naléhavě, abyste o zásadách a požadavcích sociálního učení církve nejen důkladně uvažovali, nýbrž také podle svých sil pomáhali k jejich uskutečňování.

Dáno v Římě u Svatého Petra 15. května 1961, ve třetím roce našeho pontifikátu.

Papež Jan XXIII.

Pacem in terris

**Encyklika Jana XXIII.
o míru mezi národy v pravdě,
spravedlnosti, lásce a svobodě**

z 11. dubna 1963

Předmluva k encyklice *Pacem in terris*

*Jan XXIII. a Pavel VI. byli postaveni před zcela nový problém – zajištění světového míru, který byl v šedesátých letech ohrožen mocenským bojem. Encyklika *Pacem in terris* byla uveřejněna brzy po kubánské krizi a po stavbě berlínské zdi. Obracela se ke světu, který si byl vědom nebezpečí atomové války. Její optimistický tón vzbudil u katolíků i nekatolíků živý ohlas.*

Encyklika odmítá násilí a diskriminaci, vyzývá k toleranci, porozumění a spolupráci v mezilidských vztazích a důslednému dodržování lidských práv. Požaduje zákaz atomových zbraní, ukončení závodu ve zbrojení a zahájení odzbrojovacího procesu pod mezinárodní kontrolou.

Všechno, co chcete, aby lidé dělali vám, dělejte i vy jim. (Mt. 7,12). Toto pravidlo bylo známé jak v antickém světě, tak u Židů i křesťanů, tvoří tedy etické jádro, které může sloužit jako univerzální základ morálky.

Od 19. století se dostává do popředí otázka národnostních menšin. Je důležité, aby zdůrazňování etnických zvláštností nevedlo k tomu, že se tyto hodnoty budou klást nad hodnoty obecně lidské. Zdůrazňování národnostních specifik vytváří nebezpečí přeceňování vlastní identity a vede k nepřátelství a mnohdy i k nenávisti vůči druhým národům. Křesťan by měl respektovat a tolerovat každého, protože před Bohem jsme si všichni rovni.

Obsah

Úvod

I:část

Řád vztahů mezi lidmi

II. část

Vztahy mezi lidmi a veřejnou mocí uvnitř politického společenství

III.část

Vztahy mezi státy

IV.část

Vztahy mezi jednotlivými politickými společenstvími

V: část

Napomenutí a výzvy věřícím

Úvod

Řád ve vesmíru

Mír na zemi nelze uskutečnit a upevnit bez zachování řádu, který stanovil Bůh. Vědecký pokrok a technické vynálezy nás učí, že v živých bytostech i v přírodních silách vládne podivuhodný řád. Člověku je vlastní taková důstojnost, že je schopen jak tento řád objevovat, tak vytvářet si vhodné nástroje, aby se těchto sil zmocnil a využil jich pro sebe.

Stvořitel vtiskl do lidské přirozenosti řád, který svědomí člověka odhaluje a přikazuje mu jej bezvýhradně zachovávat. Tím jen ukazuje, že obsah zákona mají lidé vepsán ve svém srdci – jejich svědomí o tom vydává svědectví. (Řím. 2,15). Tyto zákony dávají lidem zřetelná naučení, jak mají uspořádat vztahy svého vzájemného soužití s jinými lidmi.

I. část

Řád vztahů mezi lidmi

Každý člověk je osoba, nositel práv a povinností

Nejdříve pojednáme o *řádu*, který má vládnout mezi lidmi.

Za základ jakéhokoliv soužití, má-li být spořádané a plodné, je nutno uznat zásadu, že každý člověk je osoba, tj., že je mu vrozen rozum a svobodná vůle, a tedy že je nositelem práv a povinností, které pramení přímo z této povahy. Poněvadž tato práva a povinnosti jsou všeobecné a neporušitelné, jsou také naprosto nezcizitelné.

Právo na život a na jeho důstojnou úroveň

Člověk má právo na život, na tělesnou nedotknutelnost, na nutné a dostatečné prostředky k důstojnému způsobu života. Mezi ně patří především obživa, ošacení, bydlení, odpočinek, lékařská péče a nezbytné sociální služby. Má proto právo na zabezpečení pro případ nemoci, pracovního úrazu a nemoci z povolání, vdovství, stáří, nezaměstnanosti a konečně pro případ, že byl bez svého zavinění připraven o věci potřebné k životu.

Práva vztahující se k hodnotám mravním a kulturním

Každý člověk žádá přirozeným právem náležitou úctu vůči své osobě, dobrou pověst, svobodu v hledání pravdy a v mezích dovolených mravním řádem a požadavky obecného dobra také svobodu projevat svůj názor a šířit jej, vykonávat libovolné povolání a konečně být o veřejném dění informován podle pravdy.

Přirozeným právem také člověku přísluší, aby mohl mít podíl na kulturních statcích. Proto mu musí být dovoleno se vzdělávat, ať už jde o základní vzdělání, o technickou přípravu nebo o odborné školení, odpovídající vývojovému stupni jeho státního společenství. Je nutno usilovně vytvářet podmínky k tomu, aby lidé s patřičnými vlohami měli přístup k vyššímu vzdělání, a sice tak, aby se, pokud je to možné, ve společnosti dostali k úkolům a úřadům, které odpovídají jejich nadání, tak i nabytým znalostem.

Právo uctívat Boha podle správně poučeného svědomí

K přirozeným právům člověka nutno počítat i právo uctívat Boha, jak mu to správně ukládá svědomí, a soukromě i veřejně vyznávat své náboženství. Nadto mají lidé právo vybrat si životní stav, jemuž dají přednost. Buď založit rodinu, a to na základě rovnosti práv a povinností mezi mužem a ženou, nebo dokonce se rozhodnout pro kněžství či řeholní život.

Rodina je založená na svobodně uzavřeném, jediném, a nerozlučitelném manželství, musí být považována za první a přirozený zárodek společnosti. Z toho plyne nutnost pečlivě se o rodinu starat jak po stránce hospodářské a sociální, tak i kulturní a mravní.

Rodičům náleží přednostní právo žít a vychovávat děti.

Práva v oblasti hospodářské

Se základními právy člověka je spjata právo na takové pracovní podmínky, které nenarušují jeho tělesné síly ani dobré mravy. Ženám je nutno přiznat právo na pracovní podmínky slučitelné s jejich povinnostmi manželky a matky. Kromě toho nelze zamlčet právo dělníka na spravedlivou mzdu, tedy odměnu, která by dovolovala jemu a jeho rodině životní úroveň odpovídající lidské důstojnosti.

Z lidské přirozenosti též plyne právo na soukromé vlastnictví a to i pokud jde o výrobní prostředky. Přispívá ke klidu a pořádku v rodinném životě a podporuje i vnitřní mír a blahobyt země.

V encyklice *Mater et Magistra* jsme připomněli, že je nutné zakládat sdružení a korporace k dosažení stanovených cílů. Taková sdružení je třeba pokládat za nenahraditelný nástroj k zajištění osobní důstojnosti a vlastní svobodné a nedotknutelné odpovědnosti.

Právo na svobodu pobytu a pohybu

Každý člověk má mít plné právo na svobodu pobytu a pohybu uvnitř státu, jehož je občanem a pokud má oprávněný důvod, má také právo se přestěhovat do jiného státu a usadit se tam. Tím, že je někdo občanem jiného státu, nepřestává být členem velké lidské rodiny a občanem světového společenství lidí.

Z právního řádu, jaký chtěl Bůh, vyplývá nezczitelné a věčně platné právo, aby každý člověk měl zaručenou právní bezpečnost a aby se mu přiznal okruh práv, který by byl zajištěn před každým svévolným útokem.

Povinnosti

Vztah mezi právy a povinnostmi

Práva a povinnosti mají svůj základ, svůj zdroj a svou nezničitelnou sílu v přirozeném zákoně, který je uděluje i ukládá. Z toho jako důsledek plyne, že v lidském společenství odpovídá přirozenému právu jednoho určitá povinnost ze strany druhých lidí, povinnost uznávat ono právo a mít je v úctě. Proto ti, kdo se dožadují vlastních práv, ale na své povinnosti zapomínají, zasluhují přirovnat k lidem, kteří jednou rukou stavbu budují a druhou boří. Tam, kde začíná právo druhého, tam končí v téže věci moje právo.

Vzájemná spolupráce

Protože lidé jsou přirozenou povahou společenští, musí žít s druhými lidmi a hledat i jejich dobro. Spořádané lidské soužití tedy žádá, aby lidé navzájem svá práva a povinnosti uznávali a podle nich jednali.

Vědomí odpovědnosti

Důstojnost lidské osoby kromě toho žádá, aby člověk mohl jednat z vlastního rozhodnutí a svobodně a ne z donucení nebo nátlaku, přicházejícího z vnějšku. Je-li společenství lidí založeno jen na vztazích síly, je nutno říci, že v sobě nemá nic lidského, poněvadž lidem je v něm upírána svoboda. Proto je třeba pokládat soužití lidí za spořádané, plodné a v souladu s lidskou důstojností, spočívá-li na pravdě.

Má-li tento řád spočívát na pravdě, je třeba ho uskutečňovat podle příkazů spravedlnosti. Vyžaduje, aby ho oživovala a zdokonalovala vzájemná láska. Takový mravní řád, jehož zásady se týkají všech lidí, a jež jsou absolutní a neměnné, má svůj základ v Bohu osobním a přesahujícím lidskou přirozenost. Bůh je první Pravda a svrchované Dobro a proto je pramen, z něhož může lidské společenství čerpat pravou životaschopnost, aby bylo spořádané, plodné a aby odpovídalo lidské důstojnosti. Je zřejmé, že dobrota lidské vůle závisí mnohem více na věčném zákoně než na lidském rozumu.

Znamení doby

Naši dobu charakterizují tři základní znaky:

- hospodářský a společenský vzestup dělnické třídy. Dělníci se soustředili, aby si vydobyli svá hospodářská a sociální práva, práva politická a také právo mít účast i na kulturních výtobytcích

- účast žen na veřejném životě. Rychlejší je tento postup u národů s křesťanskou civilizací. Ženy nedopustí, aby byly považovány za neživou věc nebo jen za nástroj a aby se tak s nimi jednalo.

- konečně dnes pozorujeme, že lidská rodina a všechny národy si nárokují pro sebe svobodu, proto přestanou existovat národy ovládané jiným národem.

Proto se zcela odmítá rasová diskriminace. Když se v člověku probouzí vědomí jeho práv, je nezbytné, aby se zrodilo i vědomí jeho povinností tak, aby ten, kdo nějaká práva má, si byl vědom povinnosti svá práva hájit jako známku své důstojnosti. Ostatní pak si mají být vědomi povinnosti tato práva uznávat a mít je v úctě.

II. část

Vztahy mezi lidmi a veřejnou mocí uvnitř politického společenství

Nutnost veřejné moci a její božský původ

Lidské společenství nemůže být spořádané ani plodné, nejsou-li v něm lidé, kteří mají opravdovou moc, kteří zachovávají, co je ustanoveno a v dostatečné míře vynakládají svou práci a starostlivost k dobru všech. Ti všechnu svou moc odvozují od Boha.

Svatý Jan Zlatoústý říká: – že „každý vládce je ustanoven od Boha? Ne! To neříkám, nemluvím zde o jednotlivých vládcích, ale o věci samé. Říkám – v tom, že existuje moc, že jedni vládnou a druzí jsou podřízeni a že to vše se neděje náhodou bez důvodu, v tom je božská moudrost. Žádná pospolitosť nemůže existovat, aniž v ní někdo stojí v čele a každého účinnými a stejnými prostředky pobízí ke sledování společného cíle. Autorita svou moc uplatňuje ve shodě s rozumem a musí svou závaznost čerpat z mravního řádu, který má svůj počátek a cíl Boha.“

Moc, která se opírá o hrozby nebo o strach před trestem, nepodněcuje společné úsilí o dobro všech. A když se jí to snad podaří, pak tento způsob není ve shodě s důstojností lidí se svobodnou vůlí. Autorita totiž souvisí s duchovní silou, proto je povinností každého občana ochotně se zasazovat o společné dobro všech.

Státní představitelé mohou lidi zavazovat ve svědomí pouze tehdy, je-li jejich autorita ve spojení s autoritou Boží a má-li na ní podíl. Pak je také zabezpečena osobní důstojnost občanů.

Moc je požadavek řádu duchovního a pochází od Boha. Jestliže vládci států ukládají zákony nebo nařizují něco v rozporu s tímto řádem, a tedy v rozporu s vůlí Boží, pak moc, která je jim svěřena nemá pro svědomí občanů závaznou platnost, protože je třeba „*více poslouchat Boha než lidi*“. V takovém případě moc dokonce přestává být mocí a následkem je hanebné bezpráví. Lidský zákon je potud zákonem, pokud je ve shodě se zdravým rozumem. Je-li zákon v rozporu s příkazem rozumu, nazývá se zákonem nespravedlivým, a pak přestává být zákonem a stává se spíše činem násilným.

Smyslem veřejné moci je uskutečňování obecného dobra

Jednotlivci i sdružení mají svým dílem přispívat k uskutečňování obecného dobra. Z toho plyne, aby především sledovali vlastní zájem a prospěch v souladu s požadavky druhých a aby svůj majetek a svou práci řídili podle toho, co státní správa předepsala při zachování spravedlnosti a vládnutí. Smyslem existence státní správy je uskutečňování obecného dobra ve vztahu ke člověku.

V žádném případě se nesmí připustit, aby státní moc sloužila zájmu některého jednotlivce, poněvadž je ustanovena k dobru všech. Obecné dobro se týká celého člověka, tj. potřeb těla i ducha. Proto státní správa musí usilovat příhodnými prostředky, aby byl zachován správný řád věcí a aby občanům se dostalo vedle statků hmotných také zabezpečení statků duchovních.

Proto když kterýkoliv úřad neuznává nebo porušuje lidská práva, pak nejen že neplní své povinnosti, ale jeho nařízení nemají žádnou závaznou moc.

Představitelé státu se musí snažit, aby občané dosahovali pokroku v hospodářském ohledu a aby podle stupně rozvoje státu byly občanům poskytnuty podstatné služby, jako jsou silnice, dopravní prostředky, obchodní styk, pitná voda, bydlení, zdravotní péče, vhodné podmínky pro vyznávání víry a podobně. Ti, kteří obdrželi moc ve státě, musí usilovat a uskutečňovat, aby práce schopní dostávali zaměstnání přiměřené jejich schopnostem a aby se jim vyplácela mzda odpovídající požadavkům spravedlnosti a slušnosti a konečně, aby se všichni náležitým způsobem a v přiměřeném rozsahu mohli podílet na dobru vzdělání.

Veřejní činitelé se musí řídit zásadou, aby občané mohli uplatňovat svá práva a plnit své povinnosti ve všech oblastech společenského života.

Struktura a funkce státní moci

Aby právní a politické uspořádání státu přinášelo žádoucí výhody, je nezbytné, aby veřejní činitelé svědomitě spravovali svůj úřad a vyskytující

se těžkosti odstraňovali vhodnými opatřeními a prostředky odpovídajícími jejich úkolu ve státu. Z téhož důvodu je žádoucí, aby zákonodárci při stále měnících se podmínkách nikdy nepřehlíželi ani mravní normy, ani zásady, ani požadavky obecného dobra.

Dále státní správa má přesně znát zákony, nestranně hodnotit konkrétní případy a vše posuzovat podle platných právních norem. Soudcové se mají nechat vést výhradně poctivostí, nestranit žádné straně a každému dopomoci k jeho právu.

Ke správnému řádu věcí též patří, aby se jednotliví občané i jejich společenství státu podřízená při uplatňování svých práv a plnění svých povinností těšili účinné právní ochraně, a to jak ve svých vzájemných vztazích, tak i při jednání s veřejnými činiteli.

Právní řád a mravní vědomí

Vztahy občanů, vztahy mezi občany a mezičlánky k úřadům a vztahy mezi různými úřady téhož státu představují často situace tak složité a choulostivé, že je nemůžeme pojmut do žádných právních norem. V těchto případech žádá věc sama, aby státníci – pokud chtějí právní řád zachovat neporušen, pokud se chtějí řídit hlavními požadavky společenského života, pokud chtějí dnešní praxi přizpůsobit samotné zákony i řešit nové problémy – správně cítili, jaké povahy jsou jejich úkoly a jaké jsou jim stanoveny meze. Měli by být obdařeni takovou vyrovnaností a integritou osobnosti, bystrostí a vytrvalostí, aby kromě toho, že rozpoznají, co je třeba bez váhání uskutečnit, to také včas a účinně vykonali.

Účast občanů na veřejném životě

Že je lidem dovoleno podílet se na správě státu, to je jistě nedílnou součástí jejich důstojnosti. Umožnění účasti na veřejném životě otevírá člověku nové a rozsáhlé možnosti prospěchu. Za takových podmínek přijdou veřejní činitelé častěji do kontaktu a hovoru s občany a proto mohou snáze poznat, co se uznává za obecné dobro.

Znamení doby

Při právním uspořádání státu je na prvním místě požadavek vypracovat jasně formulovaný souhrn základních lidských práv a včlenit ho do ústavních zákonů. Dalším požadavkem je vymezení, jakým způsobem jsou jmenováni vedoucí činitelé státu, jakými závazky jsou propojeni, jaké jsou jejich pravomoci.

Nakonec je tu požadavek na vztahy mezi občany a představiteli státu. Těm ukládat jako hlavní úkol uznávat, respektovat, harmonicky sladovat, chránit a podporovat práva a povinnosti občanů.

Snahy, o nichž byla zmínka zjevně dosvědčují, že lidé jsou si v dnešní době více vědomi své vlastní důstojnosti. To je podněcuje jak k účasti na

veřejném životě, tak na požadavku, aby jejich nedotknutelná práva daná ústavou byla zachována.

III.část

Vztahy mezi státy

Státy mají svá práva a povinnosti

Mezi státy existují vzájemná práva a povinnosti. Jejich práva a povinnosti se mají utvářet podle zásad pravdy, spravedlnosti, činnorodé solidarity a svobody. Týmž přirozeným zákonem, který upravuje vztahy mezi jednotlivými občany, se musí řídit také vztahy mezi státy.

Lidé byli postaveni do čela státu, protože dosáhli nejvyššího stupně důstojnosti a právě proto byli vzhledem ke svým vynikajícím duchovním schopnostem a vlohám shledáni nejlepšími příslušníky státu. Již ze samotného mravního řádu vyplývá, že občanské společenství lidí nutně potřebuje autoritu, která povede a že tuto autoritu nelze obracet proti mravnímu řádu, jinak by zanikla, protože by ztratila svůj základ. *„Od Pána jste dostali moc, od Nejvyššího vládu. On bude zkoumat vaše skutky a zkoušet vaše úmysly.“* (Mdr. 6,3)

„Správný řád mezi státy musí být postaven na stálé, neotřesitelné a neměnné důstojnosti zákona, který je podle vůle Stvořitele světa zjevný z řádu přírody. On ho také nesmazatelně vepsal do lidských srdcí ...“ (Vánoční poselství papeže Pia XII. v roce 1941)

Pravda

Vztahy států se musí řídit pravdou. Pravda však vyžaduje, aby z těchto vztahů byly vyloučeny všechny způsoby rasové diskriminace a aby tedy platilo za nedotknuté a nepochybné, že všechny státy jsou si rovny, pokud jde o jejich přirozenou důstojnost. Každý stát má proto právo na existenci, na vlastní rozvoj a na nezbytné prostředky k jeho uskutečnění. Každý stát má dále v první řadě sám přijmout odpovědnost za dosažení svého rozvoje.

Praxe učí, že mezi lidmi existují velmi často rozdíly a to i veliké, co do vědomostí, schopností, vynálezavostí a vlastnění vnějších statků. Tím však nelze ospravedlnit, proč ti, kdo po nějaké stránce vynikají nad druhé, uvádějí ostatní jakýmkoli způsobem vůči sobě do závislého postavení. Taková převaha je spíše tím důrazněji zavazuje, aby každý z nich pomáhal slabším dosáhnout dokonalosti formou spolupráce.

Podobně mohou některé státy předčít jiné pokrokem ve vědě, kulturou a hospodářským rozvojem. To však nikdy nemůže ospravedlnit, aby jeden stát proto nespravedlivě ovládal druhý. Mají více přispívat ke společnému vzestupu národů.

Ve skutečnosti nemohou být lidé svou přirozeností nadřazeni jiným. Z toho vyplývá, že ani státy se mezi sebou neliší co do přirozené důstojnosti.

Spravedlnost

Vztahy mezi státy musí být kromě toho uspořádány podle zásad spravedlnosti. To vyžaduje uznávat vzájemná práva a zároveň plnit vzájemné povinnosti. Z toho plyne, že státy jsou také zavázány každé z těchto práv účinně chránit a vyvarovat se jednání, které by je mohlo porušit.

„Odstraníme-li spravedlnost, co jsou státy, ne-li loupežení ve velkém?“ – sv. Augustin

Může se stát, že dojde ke střetu zájmů jednotlivých států. Rozpory z toho vzniklé se mají řešit ne ozbrojenou silou, ani lstí nebo podvodem, ale jednáním, dohodami a pomocí smluv.

Poměr k národnostním menšinám

Projevem vůle lidí téhož etnika žít v samostatném státě na národním principu nelze vždy uskutečnit z řady příčin a vzniklá situace přináší velmi závažné problémy. Omezování růstu těchto etnik je v ostrém protikladu s požadavkem spravedlnosti. Je také nutno připomenout, že příslušníci těchto menšin bývají náchylní k nadměrnému zdůrazňování svých specifík. To pak vede k tomu, že své vlastní prvky kladou před hodnoty všelidské, jakoby blaho lidské rodiny mělo sloužit blahu jejich vlastního menšinového národa. To vyžaduje, aby příslušníci menšiny přispívali k dobru celého národa a nezasévali různice, které nepřispívají k dobru.

Protože vztahy mezi státy se mají řídit zásadami pravdy a spravedlnosti, musí být podporovány spoluprací a solidaritou. Děje se to zvláště po stránce zdravotní, kulturní a humanitární a také pomocí sportovních soutěží.

Otázka politických uprchlíků

Tento jev ukazuje, že vlády některých států příliš zužují spravedlivou svobodu. V takových státech je někdy právo na svobodu buď zpochybňováno nebo přímo odpíráno. Něco takového znamená úplné vyvrácení správného řádu společnosti. I političtí uprchlíci mají osobní důstojnost a mají jim být přiznána všechna osobní práva.

V hospodářsky vyspělejších státech se vyrábí stále více zbraní. Následkem toho musí obyvatelé nést břemeno nákladů, které potom schází k hospodářskému a sociálnímu rozvoji. Proto lidé stále žijí ve velkém strachu z válečného běsnění, které se tak může snadno a kdykoliv

nečekaně rozpoutat. Spravedlnost, moudrost a smysl pro lidskou důstojnost naléhavě žádají, aby horečné závody ve zbrojení ustaly. Všemi silami nutno zabránit, aby znovu nedolehla na lidstvo hrůza války s její hospodářskou a morální zkázou.

Ukončení zbrojení a snížení zásob zbraní všeho druhu může mít svůj základ jedině ve vzájemné důvěře. Je to záležitost, kterou lze uskutečnit a kterou přikazuje zdravý rozum, zásady pravdy a spravedlnosti.

„Mírem nic nezaniká, válka může zahubit všechno.“ (papež Pius XII. v roce 1939)

Vzestup rozvojových zemí

Poněvadž lidi navzájem spojuje týž úděl daný původem, křesťanským vykoupením a nadpřirozeným cílem, jsou všichni povoláni, aby se spojili v jednu křesťanskou rodinu. Aby vyspělé státy pomáhaly státům slabším v jejich hospodářském rozvoji. Je třeba pomáhat, aby si tyto státy uchovaly nedotčenou svobodu.

„Nové uspořádání, založené na mravních zásadách, zcela zakazuje narušovat svobodu, nedotknutelnost a bezpečnost jiných národů, ať je jejich velikost a obranyschopnost jakákoli.“ (papež Pius XII v roce 1941)

V naší době se mezi lidmi stále více šíří přesvědčení, že spory se nemají řešit zbraněmi, nýbrž vyjednáváním a dohodami. Lze doufat, že lidé dojdou poznání, že za jednu ze základních povinností je nutno pokládat požadavek, aby obvyklý vztah mezi jedinci i mezi národy neurčoval strach, ale láska, protože právě láska přivádí lidi k poctivé mnohostranné spolupráci ke vzájemnému dobru.

IV.část

Vztahy mezi jednotlivými politickými společenstvími a společenstvím národů

Vzájemná závislost států

Poslední pokroky vědy a techniky hluboce ovlivnily lidské jednání a tím lidi celého světa pobízejí ke stále větší spolupráci a spojenectví. Dnes opravdu velmi vzrostla výměna zboží, idejí a také styk lidí vzájemně mezi jednotlivci, rodinami a různými státy. Současně sociální pokrok, řád, bezpečnost a mír uvnitř kteréhokoliv státu těsně souvisí se sociálním pokrokem a mírem ostatních států.

Vzájemná závislost politických společenství

V minulosti, jak se zdá, se vládcové států mohli starat o obecné dobro dostatečně. Dělalí to rozhovory na nejvyšší úrovni, prostřednictvím velvyslanců nebo uzavíráním dohod a smluv.

V dnešní době se však mezinárodní vztahy velmi proměnily. Na jedné straně dobro národů klade otázky nejvyšší závažnosti – otázky míru a světové bezpečnosti, na druhé straně státníci nedosahují žádoucích výsledků, protože jim schází patřičná moc. Proto je třeba při dnešním stavu lidské společnosti pokládat jak zřízení a formu státu, tak i moc, kterou má v jednotlivých státech veřejná autorita za nedostatečné k uskutečnění obecného dobra všech národů.

Zvážíme-li pečlivě na jedné straně vnitřní povahu obecného dobra, na druhé straně povahu veřejné autority a její účinnost, vidíme všichni, že mezi obojím existuje zákonitá shoda. Jako mravní řád požaduje od státní moci, aby sloužila obecnému dobru v občanském soužití, tak žádá rovněž, aby tato moc mohla tento úkol opravdu uskutečnit. Z toho plyne, že státní orgány mají mít takovou formu a takovou účinnost, aby mohly vést k obecnému dobru metodami a opatřeními vhodnými pro tu kterou situaci.

Světová politická moc musí vzniknout na základě společné dohody, nesmí být vnucena

Tato všeobecná autorita, jejíž moc se má vztahovat na celý svět a která má vhodnými prostředky vést k dosažení celosvětového dobra, musí být ustavena se souhlasem všech národů, nikoliv donucena násilím. Důvod spočívá v tom, že má-li taková autorita být schopna efektivně pracovat, pak je třeba, aby byla nestranná vůči všem, aby jí byly zcela cizí partikulární zájmy a aby usilovala o obecné dobro všech národů. Kdyby totiž tuto světovou autoritu silnější státy vnutily slabším, byla by odůvodněna obava, že se nakonec stane nástrojem dílčích zájmů nebo bude závislá na jednom národě. Proto by její akceschopnost a působivost byly nejisté. I když se snad státy velice liší stupněm hospodářského rozvoje a vyzbrojeností, přece jen ze všech sil brání svou rovnoprávnost a hodnoty svého vlastního života. Proto se státy právem těžko podvolují moci, která jim byla vnucena násilím, nebo k jejímuž vytvoření nepřispěly nebo kterou samy dobrovolně nepřijaly.

Světové obecné dobro a práva osoby

Jak obecné dobro jednotlivých států, tak ani obecné dobro světové nelze vymezit bez ohledu na lidskou osobu. Proto si také ona světová veřejná autorita musí vzít za základní cíl uznání, respektování, ochranu a podporu práv lidské osoby. Může to dělat, je-li třeba, buď sama svou vahou, anebo tím, že vytvoří na celém světě takové podmínky, které usnadní vládám jednotlivých států snáze zastávat jejich úkoly.

Zásada subsidiarity

(Pokud mohou jednotlivé záležitosti řešit nižší správní jednotky, nemá se toto jim odnímat a svěřovat k vyřešení jednotkám vyšším, např. - záležitost může vyřešit obecní zastupitelstvo, není třeba, aby tuto záležitost řešily úřady kraje či vlády.- pozn. opisovatele)

Jako se musí v jednotlivých státech vztahy mezi státní mocí a občany, rodinami, mezičlánky a státem řídit a navzájem sladovat principem subsidiarity, tak se mají tímto principem řídit i vztahy mezi celosvětovou politickou autoritou a politickými autoritami jednotlivých národů. Této světové autoritě přísluší zvažovat a řešit otázky vzniklé ve věci obecného světového dobra – týkající se sféry hospodářské, sociální, politické a kulturní řešit otázky, které pro jejich závažnost, široké souvislosti a naléhavost nutno pokládat za příliš složité, než aby je mohly úspěšně řešit vlády jednotlivých států.

Ona světová autorita samozřejmě nemá omezovat pravomoci vlád jednotlivých států, a tím méně si je přisvojovat. Právě naopak, má usilovat o to, aby na celém světě vznikly takové podmínky, v nichž by nejen veřejná autorita kteréhokoli státu, ale i jednotliví občané a mezičlánky mohli s větší jistotou vyřizovat své záležitosti, plnit své povinnosti a užívat svých práv.

OSN a lidská práva

Jak všichni vědí, dne 26. června 1946 byla založena Organizace spojených národů – OSN. Její součástí se od té doby staly instituce, jejichž členy jmenují vlády různých národů. Těmto institucím byly svěřeny významné úkoly a celosvětová působnost v oblasti hospodářské, sociální, kulturní, výchovné a zdravotnické. Za svůj hlavní cíl si však Spojené národy stanovily zachovat a upevnit mír mezi národy, podporovat a rozvíjet mezi nimi přátelské vztahy založené na zásadách rovnosti, vzájemné úcty a mnohotvárné spolupráce ve všech oblastech lidské činnosti.

Svrchovaně významným počinem Spojených národů je *Všeobecná deklarace lidských práv*, schválená dne 10. prosince 1948 Valným shromážděním Spojených národů. V úvodu této Deklarace se zdůraňuje, že všichni lidé a všechny národy mají ze všech sil usilovat o to, aby lidská práva a všechny formy svobody v Deklaraci vymezené byly skutečně uznávány a zachovány neporušené.

V. část

Napomenutí a výzvy k věřícím

Účastněte se veřejného života

Vybízíme naše syny, aby se aktivně účastnili správy veřejných záležitostí a aby společně podporovali zájmy celého lidstva i své vlastní společnosti. Vedeni světlem křesťanské víry a láskou k bližnímu ať také usilují o to, aby instituce sloužící hospodářskému, sociálnímu, kulturnímu a politickému životu nebyly lidem na překážku, nýbrž jim spíše pomáhaly v sebezdokonalování, a to jak v řádu přirozeném, tak i nadpřirozeném.

Přesto k tomu, abychom civilizaci prodchli zdravými zásadami a křesťanskými principy je také nezbytné, aby se občané včlenili do občanských struktur a aby je svou aktivitou proměňovali zevnitř.

Naše současná civilizace se vyznačuje především vědeckým a technickým pokrokem, a proto se do veřejných institucí nemůže vměšovat někdo, kdo se nevyzná v moderní vědě a technice a není odborníkem ve svém povolání.

Aby se každodenní život se svými vazbami polidšťoval, je zapotřebí, aby se opíral o pravdu, řídil spravedlností, svou sílu čerpal ze vzájemné lásky a byl svobodomyšlný. Proto se lidé pečlivě musí starat o to, aby dbali zákonů, které jsou vlastní každému počínání. Aby své počínání utvářeli podle mravních příkazů, tedy se chovali tak, jako by vykonávali své právo nebo plnili svou povinnost. Aby neopomíjeli svědomí a vedli si ve své činnosti tak, aby svou aktivitu ve vědě a technice spojovali s hlavními duchovními statky.

Jednota mezi vírou a profánní činností

V národech se starou křesťanskou kulturou vykazují zařízení časného řádu vysoký stupeň vědeckého a technického pokroku, avšak na druhé straně jsou často málo prodchnuta křesťanským duchem. Domníváme se, že jejich jednání se neshoduje s jejich vírou. Je třeba, aby v sobě obnovili jednotu smýšlení a ducha, aby i jejich skutkům vládlo světlo víry a síla lásky.

To, že se u křesťanů náboženská víra tak často rozchází s jednáním, vychází také, domníváme se, z jejich nedostatečné křesťanské výchovy a vzdělání. Je proto nezbytné, aby formace mládeže byla všestranná.

Všichni lidé mají uvážit, že to, co dosud uskutečnili, je stále málo proti tomu, co by bylo třeba vykonat. Mají vyvíjet stále větší a vhodnější úsilí ve výrobních společnostech, v odborech, v profesních svazech, institucích podporujících kulturu, právnictví, politice a zdravotnictví.

Vztahy mezi katolíky a nekatolíky v oblasti hospodářské, sociální a politické

Zásady, o nichž byla řeč, vycházejí jednak ze samé přirozenosti věcí, jednak z řádu přirozených práv. Při uskutečňování těchto zásad pracují katolíci často s křesťany odloučenými nebo s lidmi, kterým je křesťanská víra cizí, ale jsou obdařeni světlem rozumu a přirozenou mravní bezúhonností. Ti, kteří se hlásí ke katolictví, musí si dávat pozor, aby zůstali věrni svému přesvědčení a víře a nedali se svést ke kompromisům, které by ohrozily plnost víry nebo mravů, avšak být ochotni k čestné spolupráci všude tam, kde běží o věci svou podstatou dobré, nebo takové, které mohou vést k dobru.

Je však nutno rozlišovat bludy a bloudící, třebaže jde o lidi, kteří jsou v zajetí omylu nebo nepřiměřeného poznání, ať už v ohledu náboženském nebo mravním. Neboť upadl-li člověk do bludu, nepozbývá tím ještě svého lidství, ani neztrácí lidskou důstojnost, kromě toho u člověka bloudícího neuhasíná schopnost postavit se bludu na odpor a hledat cestu k pravdě.

Jsou lidé, kteří mají ušlechtilé smýšlení, a setkají-li se s poměry, které se nesrovnávají s poměry spravedlnosti, je třeba mít na paměti, že podle zákona přírody se všechnen růst děje postupně, zevnitř a pozvolna.

„Nikoli náhlým převratem starého řádu, ale v uspořádaném vývoji záleží spása a spravedlnost. Násilí vždycky jen zničilo, nic nevybudovalo. Roznítilo vášně, nikdy je neutišilo. Rozsévá jen nenávist a zkázu, a proto nedovede usmířit ty, kdo se mezi sebou sváří. Nedovede přimět lidi ani politické strany, aby na troskách, které způsobil nesvár, s krajní námahou obnovovali, co bylo vykonáno dříve.“ (papež Pius XII.).

Zůstává velký úkol

K nejzávažnějším úkolům lidí dobré vůle je tedy nutno připojit především ten, že vedení a vzdělávání pravdou, spravedlností a láskou, mají v lidském společenství vytvářet vztahy. Vztahy mezi jednotlivci, mezi občany a jejich státy, mezi státy navzájem a konečně mezi jednotlivci, rodinami, mezičlankovými organizacemi a státy na jedné straně a společenstvím všech lidí na druhé straně. Může z něho vzejít pravý mír podle řádu stanoveného Bohem.

Těmto mužům, kterých je daleko méně, než by bylo zapotřebí, ale kteří mají obzvláštní zásluhy o lidské společenství, patří po zásluze veřejná chvála a zároveň výzva, aby ve svém blahodárném záměru vytrvali. Současně doufáme, že jejich počet poroste, a to především z řad křesťanů, které povede vědomí povinnosti a láska. Pro všechny, kdo se hlásí ke Kristu, se v tomto lidském společenství obzvláště sluší, aby se v něm stali jiskrou světla, živnou půdou lásky a kvasem. Bude tomu tak tím více, čím úžeji se srdce jednoho každého spojí s Bohem.

Kristus – Kníže pokoje

Mír je prázdné slovo, neproměňuje-li se v řád založený na pravdě, vybudovaný podle požadavků spravedlnosti, prohloubený a naplněný opravdovou láskou a konečně uskutečňovaný ve svobodě.

Tento úkol nutno pokládat za tak ušlechtilý a vznešený, že ho člověk sám nikterak nemůže dosáhnout jen svými silami. K tomu je třeba pomoci shůry. „*Pokoj vám zanechávám, svůj pokoj vám dávám. Ne ten, který dává svět, já vám dávám*“ (Jan 14,27)

Tento mír, který nám přinesl božský Vykupitel, si tedy na něm horoucími modlitbami vyprošujeme. Nechť on vymaže ze srdce lidí vše, co může mír ohrozit. Kéž všechny lidi přetvoří ve svědky pravdy, spravedlnosti a lásky. Kromě toho osvítí ty, kdo vládnou národům, aby spolu s patřičným blahobytem zabezpečili svým občanům i překrásný dar míru. A konečně nechť Kristus podnítl vůli všech lidí, aby strhli hradby, jež rozdělují jedny od druhých, aby posílili svazky vzájemné lásky, aby měli porozumění pro druhé, aby odpustili všem, kdo jim ukřivdili. Tak tedy z jeho popudu a v jeho jménu ať se všechny národy chovají navzájem jako bratři, ať u nich vzkvétá a povždy vládne vytoužený mír.

Nakonec vyprošujeme od nejvyššího Boha spásu a požehnání.

Dáno v Římě u Svatého Petra, na Zelený čtvrtek 11. dubna 1963
v pátém roce našeho pontifikátu

Papež Jan XXIII.

POPULORUM PROGRESSIO

**Encyklika Pavla VI.
o rozvoji národů
ze dne 26. března 1967**

Předmluva k encyklice Populorum progressio

Tato encyklika je celá věnována mezinárodnímu rozvoji. Už v úvodu papež zdůrazňuje, že sociální otázka nabyla dnes světových rozměrů.

Papež Pavel VI. navštívil ještě před svým zvolením Latinskou Ameriku i Afriku a mohl se na vlastní oči přesvědčit, s jakými obrovskými těžkostmi se tyto země potýkají. Ve snaze napomoci řešení těchto nesmírných problémů založil zvláštní papežskou komisi – Iustitia et Pax (Spravedlnost a mír), která má podporovat rozvoj chudých národů. Název komise je zároveň i jejím programem.

Bohaté národy dále bohatnou a chudé se stávají ještě chudšími. Vyjádřil to významný teolog Karl Rahner, když řekl: „Osobně sice nekrademe, ale účastníme se kolektivní krádeže, protože struktury už jsou takové, že v hospodářsky vyspělých zemích žijeme na útraty chudých a stále více se obohacujeme, zatímco miliony lidí v rozvojových zemích umírají hladem.“

Sociální konflikty nabývají světových rozměrů. To je živná půda pro utopie a mesianismy všeho druhu, jejichž následky jsou pro lidstvo katastrofální: - násilné reakce chudiny, revoluce, zmatky a nakonec totalitní ideologie.

Papež připomíná tři povinnosti bohatých zemí: - povinnost solidarity, sociální spravedlnosti a lásky vůči všem.

Evropské země se uzavírají dovozu z rozvojových zemí, kterým tím uniká více než dvojnásobek toho, co dostávají v rámci rozvojové pomoci. Mimoto bohaté země vyvázejí výrobky zhodnocené vlastní prací, zatímco chudé země jsou nuceny vyvážet převážně suroviny, jejichž ceny neustále klesají.

„Nynější situaci je třeba čelit s rázností, její nespravedlnosti je nutno zahladit a sprovodit ze světa. Rozvoj vyžaduje odvážné a zásadní změny. Bez odkladu je nutno podniknout naléhavé reformy. Každý ať se na nich velkodušně podílí. ... “

Obsah

Sociální otázka má dnes světové rozměry

I.část

Za všestranný rozvoj člověka

II.část

Za solidární rozvoj lidstva

Závěrečná výzva

Sociální otázka má dnes světové rozměry

Rozvoj národů sleduje církve pozorně, především těch, které se chtějí vymanit z hladu, bídy, nemocí a nevzdělanosti.

Po skončení Druhého vatikánského sněmu církev ještě jasněji a hlouběji posoudila a zvážila, co je v této věci požadavkem evangelia Ježíše Krista a došla k závěru, že jí přísluší dát se ještě více do služeb lidí.

Ve svých encyklikách papežové Lev XIII., Pius XI., Jan XXIII. a papež Pius XII. v rozhlasových poselstvích vysvětlovali sociální otázky své doby ve světle evangelia.

Dnes nejvíc záleží na tom, aby všichni byli přesvědčeni, že sociální otázka nabyla světových rozměrů. Národy trpící hladem volají s nářkem o pomoc k národům, které mají blahobyť.

I.část

Za všestranný rozvoj člověka

Podstata problému

V dnešní době touží lidé po tom, aby měli lépe zabezpečenou obživu, zdravotní péči a stálé zaměstnání. Aby byli bezpečni před každým útlakem, svobodni od všeho zruďného, co narušuje lidskou důstojnost a mohli se den ode dne lépe realizovat, aby byli vzdělanější, aby mohli více pracovat a učit se. Zatím vidíme, že velká jejich část žije v podmínkách, které jim v jejich spravedlivých požadavcích přinášejí frustraci. A dále – národy, které nedávno dosáhly sebeurčení, samostatnosti, si logicky přejí, aby k dosažené politické svobodě přistupoval také sociální a hospodářský pokrok důstojný člověka a ve společenství národů aby zaujali místo, jaké jim patří.

Jistě je třeba přiznat, že koloniální mocnosti často sledovaly pouze svůj vlastní zájem, a když odešly, mnohdy za sebou zanechaly labilní ekonomiku, která byla závislá na pěstování jen jednoho druhu plodin, jejichž ceny jsou vystaveny náhlým a velkým výkyvům. Struktury, které tam byly vytvořeny, byly sice nedokonalé, ale přesto umožnily ústup negramotnosti a chorob, založení infrastruktur a zlepšení existenčních podmínek.

Ponechá-li se společenské uspořádání ve světě svému běhu, pak jeho mechanismus nepovede k odstranění nerovnosti mezi národy, ale k jejímu zhoršování. Bohaté národy se těší rychlému rozvoji, kdežto chudé se rozvíjejí jen pomalu. Nerovnováha se zvětšuje. Jedny národy vyrábějí vzhledem ke svému počtu obyvatel nadbytek potravin, druhým národům zase nedůstojně chybějí.

Sociální konflikty v současnosti nabyly světových rozměrů. Silný neklid se zmocnil chudých tříd v zemích, které se industrializují, rozšířil se nyní i do zemí s hospodářstvím téměř výhradně agrárním. Zemědělské obyvatelstvo si také uvědomuje svou nezaslouženou bídu. K tomu ještě přistupuje pohoršení, že existují křiklavé rozdíly nejen ve vlastnictví majetku, ale ještě více ve vykonávání moci. V některých zemích si hrstka vyvolených žije v přepychu, kdežto chudí, rozptýlení po venkově úplně postrádají jakoukoli možnost osobní iniciativy a odpovědnosti a žijí často v životních a pracovních podmínkách nedůstojných člověka.

K tomu je třeba přidat střetání tradičních civilizací s tou, která se v poslední době prosazuje v průmyslovém světě. Struktury, které se nepřizpůsobí novým podmínkám, téměř zanikají. A tak zatímco starší lidé se domnívají, že život jednotlivců i rodin se má držet v často úzkém rámci tradičních mravů a mají za to, že se od nich dnes nemá ustupovat, mladší se od těchto mravů distancují a pokládají je za zbytečnou překážku kýženého rozvoje k novým společenským vztahům. Konflikt generací se tak zostřuje k novému dilematu. Buď si uchovat zvyky a víru předků, ale zřici se pokroku, anebo se otevřít technice a civilizaci, která přichází zvenčí, ale odhodit s tradicemi též jejich bohatství po stránce lidské. Opravdu vidíme, že mravní, duchovní a náboženské opory z minulosti se příliš často problematizují, aniž je dostatečně zaručeno začlenění do nového světa. V tomto zmatku se někteří lidé dávají strhnout velikými, ale klamnými sliby těch, kteří se stavějí na odív jako další mesiášové. Kdo nevidí nebezpečí, která odtud plynou – násilné jednání lidí, povstání, upadnutí do totalitních ideologií? Před závažností tohoto problému nemůže nikdo utéci.

Církev a rozvoj

Katoličtí misionáři spolu s kostely stavěli také nemocnice a útulky, školy a univerzity. Učili domácí obyvatelstvo, jak co nejlépe využívat zdroje své země a tak je často chránili před hrabivostí cizinců. Jejich práce, jako každá jiná lidská práce nebyla vždycky dokonalá. Přesto dovedli tamější formy života nejen respektovat, ale i rozvíjet. V mnoha zemích patřili k průkopníkům hmotného pokroku a kulturního vzestupu.

Nynější světová situace žádá společnou činnost všech, počínaje novou a jasnou koncepcí v oblasti hospodářské, sociální, kulturní a duchovní.

Církev je založena, aby už zde na zemi ustanovovala nebeské království, proto hlásá, že tyto dvě oblasti jsou od sebe odlišné, že moci církevní a občanská jsou každá ve svém řádu svrchované. Církev žije v dějinách, musí tedy zkoumat znamení doby a vykládat je ve světle evangelia. Touží pomoci lidem dosáhnout plného rozvoje a proto jim nabízí, co má vlastního – celistvý pohled na člověka a na lidské záležitosti.

Rozvoj, o kterém mluvíme, se neomezuje na pouhý hospodářský růst. Aby byl opravdový, musí být všestranný, tj. musí vést k rozvoji celého

člověka a celého lidstva. Člověk je obdařen rozumem a svobodnou vůlí a proto odpovídá za svůj rozvoj právě tak jako za svou spásu. Ať je vliv, který na člověka působí, jakýkoliv, každý člověk zůstává hlavním strůjcem svého šťastného nebo nešťastného osudu. Jedině úsilím svého rozumu a své vůle může člověk růst po stránce lidské a zdokonalovat se.

Jako celé stvoření je zaměřeno ke svému Tvůrci, tak i tvor obdařený rozumem a vůlí má povinnost z vlastního popudu zaměřit svůj život k Bohu, který je první pravda a nejvyšší dobro.

Ne pouze ten či onen člověk, ale všichni lidé jsou povoláni k práci na plném rozvoji lidského společenství. My, kteří jsme nastoupili jako dědici po minulých generacích, máme užitek z práce současníků, máme také závazky vůči všem lidem vůbec. Všeobecná solidarita je skutečností a přísluší nám nejen dobrodiní, ale také povinnosti.

Toužit po nutně potřebném je oprávněné a proto se práce k jeho dosažení stává povinností. „*Kdo nechce pracovat, ať nejí.*“ (Sol. 3,10) Získávání časných statků může vést ke hrabivosti, k touze mít stále víc a ke snaze zvětšovat svou moc. Tím také může probudit materialismus a jím vytěšňovat ducha.

Výlučné vyhledávání majetku se tak stává překážkou vnitřního růstu člověka a je proti jeho opravdové velikosti. Hrabivost je pro národy i pro jednotlivce nejjasnější známkou mravní zaostalosti.

Co je třeba dělat

Hned na první stránce Písma čteme tato slova: „Naplněte zemi a podmaňte si ji“. Ta slova nás učí, že všechno na světě bylo stvořeno pro člověka a že mu bylo svěřeno jako úkol, aby svět svým rozumem a vlastním úsilím zdokonaloval a svou prací si jej podmanil. Je-li však země stvořena, aby každému dávala prostředky pro jeho existenci a nástroje k jeho rozvoji, pak každý člověk má právo, aby na ní našel to, co nutně potřebuje.

Druhý vatikánský sněm to znovu připomněl tímto výrokem: „Bůh určil zemi a všechno, co je na ní, k užívání všem lidem a národům, takže stvořených statků se má dostat spravedlivou měrou. To žádá spravedlnost provázená láskou.“ Jakákoli ostatní práva – i právo soukromého vlastnictví a svobodného obchodu jsou oné zásadě podřízena.

Jestliže má někdo majetek a vidí, že jeho bratr je v nouzi, ale zavře před ním svoje srdce – jak v něm může zůstat Boží láska? Svatý Ambrož říká: „Není z tvého majetku, co uštědruješ chudákovi. Ty mu jen vracíš, co mu patří. Ty si přisvojuješ to, co bylo dáno pro společné užívání všem. Země patří všem, ne bohatým“. To znamená, že soukromé vlastnictví není pro nikoho právem nejvyšším a bezvýhradným. Podle tradičního učení církevních otců a velkých teologů se právo vlastnictví nikdy nesmí uplatňovat ke škodě obecného dobra. Druhý vatikánský sněm jasně připomněl, že nelze připustit, aby občané, kteří mají vyšší příjmy z přírodního bohatství a práce země, velkou jejich část ukládali v zahraničí

pro své čistě osobní užití, bez ohledu na svou vlast, které tím způsobí zřejmou újmu.

K hospodářskému rozvoji a k lidskému pokroku je nutná industrializace. Je znakem pokroku a jeho iniciátorem. S těmito novými podmínkami se vloudil do společnosti názor, že zisk je třeba považovat za hlavní hybnou sílu hospodářství, soutěžení za nejvyšší zákon ekonomiky a soukromé vlastnictví výrobních prostředků za absolutní právo bez hranic a bez souvisejících povinností vůči společnosti. Tento bezuzdný liberalismus vedl k tyranii, kterou právem odsoudil papež Pius XI., protože vytváří finanční internacionalismus neboli internacionální imperialismus. Hospodářství má člověku sloužit. Určitá forma kapitalismu byla zdrojem velkého zla, nespravedlností a bratrovražedných bojů. Tato zla pocházejí ze zhoubných ekonomických názorů.

Člověk je stvořen k Božímu obrazu. Má spolupracovat se Stvořitelem na dokončení díla stvoření a vtisknout zemi duchovní pečeť, kterou on sám dostal.

Práce má však dvě stránky. Slibuje peníze, požitky a moc, vede jedny k sobectví, druhé ke vzpouře, ale též rozvíjí stavovský mravní charakter, smysl pro povinnost a lásku k bližnímu. Práce je lidská jen potud, pokud se jí účastní lidský rozum a svoboda.

Nespravedlnost některých situací volá do nebe. Když se některým národům zabraňuje podnikat něco z vlastní iniciativy pro dobro svého národa, pak snadno se ocitají v pokušení odstranit bezpráví vůči lidské důstojnosti násilím. Je známo, že vzpoury a revoluce rodí zase jen nové nespravedlnosti, vedou k novému porušování rovnováhy a podněcují lidi k novým rozvratům.

Nesmíme se vystavovat nebezpečí, že ještě zvětšíme majetky bohatých a moc silných a chudí zůstanou ve své bídě a zotročení utlačovaných bude ještě utuženo. Jsou proto nutné programy, které by podporovaly, usměrňovaly a doplňovaly činnost jednotlivců a mezičlánků. Tak je třeba se vyhnout nebezpečí kolektivizace nebo libovůle v plánování. Ty nemají ohled na svobodnou vůli a proto znemožňují naplňování základních lidských práv.

Každý program na zvýšení produkce má své oprávnění jen pokud slouží člověku. Jeho úkolem je zmenšovat nerovnosti, odstraňovat diskriminaci, osvobodovat lidi ode všeho, co je zotročuje, a tak je činí schopnými, aby si ve všech časných věcech polepšili. Rozvoj znamená starat se o sociální i hospodářský pokrok. Ekonomika a technika nemají žádný smysl, nepromění-li se ve službu člověku. A člověk je doopravdy člověkem jen v té míře, v jaké on, pán svých skutků a soudce nad jejich hodnotou je též strůjcem svého rozvoje, jak to odpovídá jeho přirozenosti, kterou dostal od Stvořitele.

Můžeme říci, že hospodářský růst závisí největší měrou na sociálním pokroku, který si klade za cíl. Proto musí být prvním stupněm rozvojového plánu odstranění negramotnosti. Hlad po vzdělání není o nic méně krutý než hlad po pokrmu. Naučit člověka číst a psát je pro něj činitelem prvního řádu

v jeho sociálním zařazení i osobním obohacení, pro společnost je to vynikající prostředek k hospodářskému rozvoji a pokroku.

Přirozená monogamická a stálá rodina, jak ji křesťanské náboženství posvětilo, rodina, v níž se stýkají různé generace a vzájemně si pomáhají získat vyspělejší moudrosti a sladit lidská práva s ostatními požadavky společenského života, je základem společnosti.

O počtu dětí rozhodují po svědomitém uvážení rodiče. Rodiče rozhodují před Bohem, před sebou samými, před dětmi, které už mají, před společenstvím, k němuž náležejí a jsou přitom poslušni hlasu svého svědomí posilovaného důvěrou v Boha.

Odborové organizace jsou sice zakládány proto, aby hájily zájmy členů ale mají i velkou odpovědnost při úkolu vychovávat, jež mohou a musí plnit.

Každá sociální činnost je vázána na určitou nauku. Křesťan nemůže přijmout nauky, které mají za základ materialistickou a ateistickou filosofii a nedbají ani na svobodu a lidskou důstojnost. Pro křesťany i národy platí Kristovo napomenutí – „neboť co prospěje člověku, když získá celý svět, ale na duši utrpí škodu“.

Rozvojové země si tedy z toho, co se jim nabízí, musí umět vybrat, kriticky zvážit a odmítnout hodnoty nepravé, které kazí charakter lidského života a naopak zdravé a užitečné přijmout, aby je spolu se svými vlastními hodnotami dále rozvíjely podle své povahy.

Okleštěný humanismus, uzavřený hodnotám ducha a Bohu, může nabýt vrchu jen zdánlivě. Bez Boha může mířit jen proti člověku. Pravý humanismus je pouze ten, který je zaměřen ke svrchovanému Bohu a uznává povolání, kterého se člověku dostalo a které dává lidskému životu pravý ráz. Člověk tedy v žádném případě není sám sobě poslední normou.

II. část

Za solidární rozvoj lidstva

Všestranný rozvoj člověka může existovat jedině spolu se solidárním rozvojem lidstva. Jednotlivec se musí setkat s jednotlivcem, národy se musí setkat jako bratři a sestry, jako Boží děti. V tomto vzájemném porozumění a přátelství, v tomto posvátném společenství musíme začít společně pracovat a budovat společnou zdárnou budoucnost lidstva.

Tato povinnost se týká v první řadě zámožnějších. Nejprve *povinnosti k solidaritě*, pomoci, kterou bohaté národy musí poskytovat rozvojovým zemím. *Povinnosti k sociální spravedlnosti*, která záleží v odstranění toho, co je v hospodářských vztazích mezi národy bohatšími a slabými

nesprávné, konečně *povinnosti k lásce* vůči všem k vytváření lidštějšího světa pro všechny, kde všichni mají dávat a přijímat, aniž by pokrok jedněch byl překážkou rozvoje druhých. Tato věc je skutečně vážná, protože na ní závisí budoucnost lidské civilizace.

1. Pomoc slabým

„Když bratr nebo sestra nebudou mít do čeho se obléci a budou mít nedostatek denní obživy, a někdo z vás jim řekne ‚Tak jděte s Pánem Bohem! Zahřejte se a najezte se‘ – ale nedáte jim, co potřebují pro své tělo, co je to platné?“ (Jak. 2,15-16). Dnes už nikdo nemůže přehlížet, že v některých světadílech trpí nesčítelně mnoho mužů a žen hladem, nesmírně mnoho dětí je nedostatečně živeno, takže jich velký počet umírá v mládí.

Boj proti hladu, začala organizace pro výživu a zemědělství (FAO) za podpory Apoštolského stolce. Avšak všechno to, právě tak jako ani soukromé a státní investice, dary a půjčky nestačí. Nejde jen o to zvítězit nad hladem a zmírnit chudobu. Nestačí jen bojovat proti bídě, i když je to naléhavé a nutné. Je třeba zabezpečit takové soužití, kde by každý člověk bez rozdílu původu, náboženství a národnosti mohl vést život skutečně lidský, prostý otročením lidem. To vyžaduje od bohatých velkou míru šlechetnosti, mnoho dobrovolných obětí a neúnavné úsilí.

Protože povinnost solidarity zahrnuje i národy, je závažnou povinností pomáhat rozvojovým národům. Tuto nauku musíme uvést ve skutek. Při rostoucí bídě rozvojových zemí musíme považovat za normální, aby vyspělé státy obětovaly část produkce k uspokojení potřeb jiných. Rovněž je normální, aby vyškolily učitele, inženýry, techniky a vědce, kteří dají své odborné znalosti a svou dovednost do služeb rozvojových zemí.

Dvoustranné a vícestranné smlouvy mohou být zachovány, poskytují možnost nahradit vztahy závislosti a zahořklosti, které jsou pozůstatky z minulosti, za vztahy přátelské budované na základu právní a politické rovnosti.

Je tedy bezpodmínečně nutné, aby mezi všemi národy začal dialog. Takový dialog mezi zeměmi, které pomoc poskytují a těmi, které ji přijímají, by umožnil správné rozdělení pomoci a to nejen podle velkodušnosti a možností dárců, ale též podle skutečných potřeb a možností využití těmi, kterým se jí dostává. Placení úroků a lhůta splácení půjčky by mohly být upraveny tak, aby byly únosné pro jedny i druhé.

Poskytovaná pomoc nesmí podporovat lenost a příživnictví. Ti, kdo pomoc přijímají, budou moci právem požadovat nevměšování se do svých vnitřních záležitostí a společenského řádu. Jsou to suverénní státy a proto jim přísluší spravovat své vlastní záležitosti, určovat svou politiku. Jde o to, svobodně uskutečňovat vzájemnou pomoc, vytvořit rovnoprávným partnerstvím společenství skutečně důstojné člověka.

2. Spravedlnost v obchodních vztazích

Avšak i rozsáhlé úsilí finanční a technické pomoci rozvojovým zemím by bylo marné, kdyby ovoce této pomoci přišlo z velké části nazmar následkem nevyrovnaných obchodních vztahů mezi zeměmi bohatými a chudými. Vždyť důvěra chudých zemí by byla otřesena, kdyby nabyly dojmu, že bohaté země od nich vyžadují vrácení toho, co jim daly.

Vysoce průmyslově vyspělé národy vyvázejí především vlastní hotové výrobky, zatímco hospodářství málo vyvinutá mají na prodej jen suroviny a zemědělské plodiny. Díky technickému pokroku hodnota hotových výrobků rychle stoupá a jdou dobře na odbyt. Naproti tomu produkty z rozvojových zemí jsou vystaveny rozsáhlým a prudkým cenovým výkyvům, takže nelze vůbec uvažovat o růstu jejich hodnoty. Z toho plynou pro země s málo rozvinutým průmyslem vážné nesnáze, když chtějí z exportu svých výrobků udržet vyrovnaný státní rozpočet a realizovat rozvojové programy. A tak se chudé národy stávají ještě chudšími, kdežto bohaté ještě bohatšími.

Pravidla volného obchodu sama o sobě nemohou řídit celosvětové mezinárodní vztahy. Naopak jsou prospěšná, jde-li o partnery, jejichž hospodářské podmínky se od sebe příliš neliší. Proto v nich vidí průmyslově vyspělé země spravedlivý zákon. Jinak je tomu, jsou-li podmínky obou zemí příliš rozdílné. Ceny na nichž se obchodníci *liberálně* shodnou, mohou mít nespravedlivé následky. Třeba přiznat, že základní zásada tak zvaného *liberalismu* jako normy obchodování se tu ukazuje velice pochybnou.

Aby byla při smlouvě zaručena spravedlnost, nestačí souhlas partnerů, jsou-li v příliš nerovné vzájemné situaci. Zásadu vzniku smluv na základě dohody stran nutno podříditi požadavkům přirozeného práva. Co se v encyklice učí o spravedlivé mzdě jednotlivým dělníkům, platí přiměřeně i v mezinárodních smlouvách. Směnné hospodářství nemůže spočívat na principech svobodné a neomezené soutěže, protože ta velmi často vede k hospodářské diktatuře. Volná směna zboží je proto spravedlivá jen tehdy, když je ve shodě s požadavky sociální spravedlnosti.

Není třeba odstranit z obchodu konkurenci, ale musí být držena v mezích, které ji činí spravedlivou a čestnou, tedy lidskou.

Jsou však i jiné překážky, které dnešnímu lidskému společenství brání se stát spravedlivějšími. Jsou to nacionalismus a rasismus. Nacionalismus rozděluje národy a škodí skutečnému dobru. Rasismus dnes nenacházíme jenom u národů, které teprve nedávno dosáhly politické samostatnosti, kde nastoupil namísto rivality mezi kmeny a politickými stranami, k velké škodě pro spravedlnost a k nebezpečí pro občanský mír. Rasismus stále ještě překáží spolupráci mezi rozvojovými zeměmi a je semeništěm rozbrojů a nenávisti uvnitř států, když jsou jednotlivci nebo rodiny pro svůj původ nebo barvu pleti nespravedlivě vystaveni diskriminaci bez ohledu na nezcizitelná práva lidské osoby.

3. Láska ke všem

Lidstvo strádá těžkou chorobou – uvolněním bratrských svazků jak mezi jednotlivci, tak mezi národy. Proto nikdy nepřestaneme zdůrazňovat, že pohostinnost připadá kromě rodin také státním kulturním institucím, které takovou službu nabízejí. Je třeba zvýšit počet rodin a domovů, které by se ujímaly zejména mládeže. Domovy utvářet tak, aby chránily mladé lidi před samotou, zoufalstvím a úzkostí, které oslabují. Také, aby byli uchráněni před podvratnými naukami a před agresivními úmysly, které se jich zmocňují, když myslí na tolik nezaslouženou bídu doma. A konečně se již srdečným bratrským pohostinstvím dá příklad vzorného života, kde je v úctě opravdová a účinná křesťanská láska a náležitá úcta k nejvyšším duchovním hodnotám.

Stejné pohostinství musíme poskytovat dělníkům pracujícím přechodně v cizích zemích, kteří často žijí za podmínek člověka nedůstojných a musí velmi šetřit, aby poněkud pomohli svým rodinám, které zůstaly doma v bídě.

Organizace nebo i soukromé společnosti posílají stále více odborníků na pomoc rozvojovým zemím. Při výpomoci se mají chovat ne jako vládci, ale jako pomocníci a spolupracovníci. Kterýkoliv národ velmi rychle pozná, zda ti, kdo mu přicházejí na pomoc, to dělají z dobré vůle, nebo ne. Zda přinášejí jen technické znalosti nebo zda také chtějí podporovat lidskou důstojnost.

S nezbytnými odbornými znalostmi je třeba spojovat i opravdové známky skutečné lásky. Ať jsou si dobře vědomi, že jejich odborné znalosti jim nedávají převahu ve všech oblastech. Kultura, která je utvářela, jistě obsahuje prvky všeobecného humanismu, ale nelze ji pokládat za jedinou a nemá být vůči jiným kulturám pohrdavá. Proto jí není možné zavádět jinde bez přizpůsobení. Tak dojde ke sblížení, které je prospěšné pro obě kultury.

Upřímný dialog jak mezi různými kulturami, tak i mezi jednotlivými lidmi vytváří bratrské smýšlení. Pak začne dialog zaměřený na člověka a ne na suroviny nebo jen na techniku. Takový dialog bude ještě užitečnější, poskytne-li národům, které se ho zúčastní, prostředky k jejich hospodářskému i duchovnímu růstu. Když se technici budou chovat jako vychovatelé a jejich poučování zdůrazní i vyšší prvek duchovní mravní dokonalosti, nezpůsobí jen hospodářský, ale i lidský rozvoj.

V rozvojových zemích, stejně jako i jinde, musí lidé přijmout za svůj úkol zlepšit pozemský řád. Všem přísluší, aby hleděli proniknout křesťanským duchem nejen smýšlení a mravy, ale i zákony a zřízení společnosti, ve které žijí. Musí se snažit ze všech sil jim vdechnout ducha evangelia. Všichni, kdo se počítají mezi křesťany, jsou našim bratry. Ti všichni ochotně zvýší společné úsilí, aby všichni lidé zkrotili své sobectví, vzdali se nezdravého soupeření a rozbrojů, ovládali se ve svých nespravedlivých nárocích a všem tak otevřeli cestu k lidštějšímu životu.

Jestliže dnes nikdo nepochybuje, že rozvoj znamená totéž, co mír, kdo by nechtěl na takovém rozvoji spolupracovat ze všech sil?

Dáno v Římě u Svatého Petra dne 26. března 1967 o svátku Vzkříšení našeho Pána Ježíše Krista, ve čtvrtém roce našeho pontifikátu.

Papež Pavel VI.

OCTOGESIMA ADVENIENTES

**Apoštolský list papeže Pavla VI.
kardinálu Maurici Royovi,
předsedovi Papežské komise „Iustitia et Pax“,
k 80. výročí Rerum novarum
ze 14. května 1971**

Předmluva k apoštolskému listu Octogesima advenientes

Svatý otec si v apoštolském listu všímá palčivých problémů lidské civilizace zejména 60. a 70. let 20. století. Souhrnně k nim lze říci asi tolik:

Nadměrné soustředění lidí ve městech vytváří osamělost, nový proletariát, nové formy vykořisťování a hrozí vážným narušením stávajících sociálních vztahů. Církev má zvláště starost o tělesně postižené, staré a všechny, kdo žijí na okraji společnosti. Chce je vyhledávat, pomáhat jim hájit jejich důstojnost ve společnosti, která se v honbě za úspěchem stává nelidskou.

Hromadné sdělovací prostředky jsou stále větší a větší velmocí. Je to spojeno s užitkem, ale i s nebezpečím pro pravý pokrok ve společnosti. Státní moc by měla dbát, aby v oblasti sdělovacích prostředků podporovala ty, kdo obhajují základní práva lidské osoby a lidského společenství, a zabraňovat tomu, co zpochybňuje základní etické hodnoty.

Katolíci by se měli politicky angažovat v demokratických strukturách. Křesťané, díky své víře, mohou demokracii nabídnout správný obraz člověka, a tak jí vtisknout lidskou tvářnost.

Papež upozorňuje na nebezpečí multinacionálních koncernů, které jsou nezávislé na státní autoritě a mohou se proto stát hospodářským a mocenským faktorem, jehož zhoubné následky se projeví v sociální, kulturní a dokonce i v politické oblasti.

Papež Pavel VI. si uvědomuje složitost a rozporuplnost kulturního a hospodářského rozvoje národů a říká: „Tváří v tvář těmto různým situacím je pro nás obtížné říci nějaké jednoznačné slovo nebo navrhnout řešení, které by mělo všeobecnou platnost. To však není naším úmyslem ani úkolem“. Křesťané však mají ze sociálního učení čerpat „zásady pro způsob myšlení, měřítko posuzování a směrnice pro praxi.“

Obsah

Úvod

I. Nové sociální problémy

II. Základní nároky a myšlenkové proudy

III. Křesťané před novými problémy

IV. Výzva k činnosti

Úvod

Osmdesáté výročí vydání encykliky *Rerum novarum*, jejíž poselství je ve věci sociální spravedlnosti stále podnětné, nás inspiruje k pronesení některých úvah.

Ve všech světadílech, mezi všemi rasami, národy, kulturami, v jakýchkoli životních podmínkách Pán nepřestává povolávat pravé apoštoly evangelia. Bylo nám dopřáno se s nimi setkat a slyšeli jsme jejich požadavky a volání, známky bídy a zároveň naděje.

Tehdy před námi v novém světle vyvstaly závažné otázky, o nichž se v naší době jedná – specifické pro každou zemi, přesto však společné celému společenství lidí. Lidé se ptají na svou budoucnost, na směr a smysl probíhajících proměn. Existují zásadní rozpory v hospodářském, kulturním a politickém rozvoji národů. Vedle zemí industrializovaných jsou jiné dosud ve stadiu výlučně agrárního hospodářství. Vedle zemí, které se těší blahobytu, strádají jiné hladem. Vedle národů s vysokou kulturní a vzdělanostní úrovní se jiné teprve snaží odstranit negramotnost. Odevšad se ozývá touha po větší spravedlnosti a po lépe zajištěném míru při vzájemném respektování lidí a národů.

Křesťané se tak ocitají dobrovolně nebo nuceně v rozmanitých situacích podle zemí, společenského zřízení a kulturních formací. Někde jsou umlčeni a podezíráni, je s nimi zacházeno takřka jako s lidmi druhé kategorie a v totalitním politickém systému trpí omezováním svobody. Jinde jsou nepatrnou menšinou a jejich hlas lze sotva slyšet.

V dalších státech, kde má církve uznávané a mnohdy veřejnoprávně zajištěné postavení, spolupocituje nárazy krize, které otřásají společnostmi a někteří její členové jsou v pokušení sáhnout k radikálním a násilným krokům, od nichž si slibují obrát k lepšímu. Zatímco někteří, bez ohledu na současnou nespravedlnost, podporují stávající řád, jiní se nechávají svést revolučními hesly, která jim slibují neuskutečnitelnou vizi definitivně lepšího světa.

Tváří v tvář těmto různým situacím je pro nás obtížné říci nějaké jednoznačné slovo nebo navrhnout řešení, které by mělo všeobecnou platnost. To však není naším úmyslem ani úkolem. Je věcí křesťanského společenství, aby objektivně rozebrala situaci své země, osvětlila ji světlem evangelia a aby čerpala zásady pro způsob myšlení a měřítko posuzování pro praxi sociální nauky církve.

Evangelium nezastaralo proto, že bylo hlásáno a uvedeno do praxe ve zcela odlišných společensko-kulturních podmínkách. Jeho učení a napomenutí jsou ve vztahu k obrácení a pospolitému životu stále nová.

Nezapomínáme na trvalé problémy, kterými se zabývali už naši předchůdci, ale naším cílem je upozornit na další otázky, které svou naléhavostí mají být středem zájmu křesťanů v nastávajících létech. Při

současných hlubokých a rychlých změnách objevuje člověk stále sama sebe a táže se po smyslu svého vlastního bytí a existence lidstva. Váhá si vzít ponaučení z minulosti, považuje ji za překonanou a příliš odlišnou.

I. Nové sociální problémy

Urbanizace

Závažným jevem je urbanizace, a to jak v zemích průmyslových jak rozvojových. Po dlouhých staletích se oslabuje civilizace zemědělská. Věnuje se dostatečná pozornost úpravě a zlepšení života venkovanů? Jejich nízké a leckdy žalostné hospodářské podmínky zapříčiňují odliv do předměstí, kde dochází ke skličujícímu nahromadění lidí a kde nenacházejí ani zaměstnání, ani přístřeší.

Tento trvalý útěk z venkova, růst průmyslu, nepřetržitý populační růst, přitažlivost velkoměst vedou ke koncentraci obyvatelstva, její rozsah si stěží dokážeme představit.

Nadměrný růst měst je doprovodným jevem expanze průmyslu. Industrializace založená na technických výzkumech a na přeměnách přírody, jde nezadržitelně svou cestou. Některé podniky zvyšováním výroby nebo slučováním s jinými rostou, jiné bankrotují nebo se přemísťují. Tím vytvářejí nové společenské problémy. Nezaměstnanost v některých odvětvích nebo krajích. Potřeba rekvalifikace a mobility osob, ustavičné zapracovávání zaměstnanců, nerovnost podmínek v různých průmyslových odvětvích. Neomezená soutěž chrlí na trh neustále nové výrobky a snaží se zlákat spotřebitele, kdežto stará průmyslová zařízení, dosud provozuschopná se stávají zbytečnými. Zatímco většina obyvatelstva nemůže dosud uspokojit své základní potřeby, orientují se výrobci na to, jak vytvořit potřeby nadbytečné.

V průmyslové společnosti převrací urbanizace navyklé způsoby života a tradiční instituce v nichž se život odvíjel – rodinu, společenské vztahy a také sám rámec křesťanského společenství. Člověk zakouší novou osamocenost, nikoliv vůči nepřátelské přírodě, nýbrž v anonymním davu, který ho obklopuje a v němž se cítí jako cizinec. Při tomto nezřízeném růstu měst se rodí noví proletáři. Usazují se v centrech měst, odkud se bohatí stále více vystěhovávají.

Město, místo aby napomáhalo bratrskému setkávání a vzájemné pomoci, produkuje třídní protiklady a odcizení. Vede k novým formám vykořisťování a nadvlády, při nichž někteří spekulují s potřebami druhých a nedovoleně z nich těží. Skrývá se mnoho bídy, o které nevědí ani nejbližší sousedé. Jiné podoby bídy jsou zjevné – ty, v nichž člověk odvrhne svou důstojnost – přestupky, kriminalita, drogy a tak zvaný erotismus.

Slabší občané se však střetávají s životními podmínkami, v nichž dochází k odlidštění, otupuje se svědomí a poškozují se instituce rodiny.

Mladé domácnosti marně čekají na slušný byt za dostupnou cenu, ztrácejí naději, čímž může být ohrožena i jejich jednota. Mládež utíká od příliš těsného domácího krbu a hledá náhradu v nekontrolovatelných společnostech a přátelstvích na ulicích.

Je nutné vytvořit obecní a farní střediska duševního odpočinku a dalšího vzdělávání a přitom zachovat mnohotvárnost sdružování. Dále vytvořit domovy pro důstojný odpočinek, pro jednání a pro různá náboženská společenství. Každý by tu mohl uniknout izolovanosti a najít příležitost k navázání bratrských vztahů.

Je tu povinnost, na níž mají mít křesťané účast. Budovat města jako místa, kde a lidé žijí jejich rozšířená společenství. Vytvářet nové sousedské a mezilidské vztahy. Vymýšlet specifické způsoby možností uplatnění sociální spravedlnosti.

Lidem neúnosně nahromaděným v městských aglomeracích je nutno přinést poselství naděje prostřednictvím žitého bratrství a příkladem zjevné spravedlnosti. V Bibli je opravdu město často místem hříchu a pýchy, která člověka osměluje, aby si zařídil život bez Boha a dokonce se proti němu vzepřel. Je ale také Jeruzalém, městem svatým, místem setkání s Bohem, příslibem města, které sestupuje z nebe.

Městský život a změny, které vyvolala průmyslová revoluce, staví do popředí otázky, které dosud nebyly chápány zcela správně. Jaké místo budou mít v tom rodícím se světě ženy a mladí lidé?

Dialog mezi mládeží a staršími lidmi je dnes opravdu po všech stránkách složitý. Mladí planou horlivostí změnit svět a jsou plni vnitřní nejistoty vůči tomu, co jim přinese budoucnost. Kdo by chtěl přehlédnout, že zde může dojít k vážným konfliktům, k neshodám v soužití a útěku před vzájemnými povinnostmi, dokonce i v kruhu rodiny, ba že se zpochybňuje uplatňování autority, výchova k odpovědnosti, předávání hodnot a pevného přesvědčení, tedy věcí, které se všechny hluboce dotýkají základů samotné společnosti?

V mnoha zemích se již silně naléhá zákonnými ustanoveními zrušit neoprávněné znevýhodňování ženy vůči druhému pohlaví a přiznat jí rovnoprávnost, plně odpovídající její důstojnosti. Nemluvíme o oné falešné rovnosti, která by popírala rozdíly stanovené samotným Stvořitelem a byla v rozporu s hlavním úkolem ženy v rodině i společnosti.

Lidská osoba je a musí být počátkem, nositelem a cílem všech společenských institucí. Každý člověk má právo na práci, na možnost rozvíjet své schopnosti a svou osobnost při výkonu svého povolání, na spravedlivou odměnu, která by umožnila jemu a jeho rodině vést slušný život po stránce hmotné, společenské, kulturní a duchovní a právo na pomoc v nemoci nebo ve stáří.

I když všechny demokratické státy zásadně připouštějí sdružování v odborech na obranu těchto práv, nejsou vždycky přístupné jeho uplatňování. Význam odborů je velký. Jejich úkolem je zastupovat různé

kategorie pracujících, podporovat jejich legitimní úsilí o hospodářský rozvoj společnosti a rozvíjet jejich smysl pro vlastní odpovědnost za obecné dobro. Činnost odborů není bez obtíží. Někde může vzniknout pokušení těžit z pozice síly a vnučovat podmínky příliš těžké pro celkové hospodářství a tím i pro společnost, nebo pokušení prosazovat požadavky politické. Je nutno pro každodenní život celého společenství posoudit a stanovit mez, za kterou škoda způsobená společnosti je již nepřipustná.

Zaslepené sobectví a vládychtivost jsou pro člověka stálým pokušením. Proto je nutné čím dál tím jasnější rozlišování, abychom dovedli postihnout vznikající nespravedlivé situace hned u kořene a zavádět postupně právní řád, který odstraňuje stále více nedostatků. Zaměříme-li se na změny vyvolané industrializací, které vyžadují rychlé a neustálé přizpůsobování, snadno rozeznáme, že poškozených přibývá a chtějí-li se ozvat, platí jejich hlas stále méně.

K těmto novým „chudým“ – lidem tělesně postiženým a se sníženou schopností zapojit se do společnosti, starým a z různých důvodů na okraji společenského života, - obrací církve svou pozornost. Chce je vyhledávat, chce jim pomáhat, bránit jejich místo a jejich důstojnost v lidském společenství.

K těm, jimž se děje bezpráví musíme počítat lidi, kteří jsou právně nebo fakticky diskriminováni pro svou rasu, původ, barvu, kulturu, pohlaví nebo náboženství. Otázka rasové diskriminace vyvolává napětí jak uvnitř jednotlivých zemí, tak i na úrovni mezinárodní. Tendenci udržovat nebo zavádět zákonodárství nebo chování, které je soustavně založeno na rasových předsudcích, lidé právem považují za neospravedlnitelnou a odmítají ji jako nepřipustnou.

Myslíme také na obtížnou situaci velkého počtu dělníků, kteří se odstěhovali do zahraničí a protože tam jsou cizinci, obtížněji prosazují svá práva, bez ohledu na to, že jsou skutečným přínosem pro hospodářství národa, který je přijal.

Je povinností všech, a zvláště křesťanů, aby pracovali na nastolení bratrství všech národů. Nemůžeme se obracet v modlitbě k Bohu, Otci všech, jestliže odmítáme chovat se bratrsky k některým lidem, stvořeným podle Božího obrazu.

S demografickým růstem vzroste v příštích letech počet lidí, kteří nenalézají práci a jsou donucováni k bídě a k příživnictví. Znepokojuje nás, když v této oblasti zjišťujeme jakýsi fatalismus, který se zmocňuje odpovědných politiků. Tento fatalismus vede mnohdy k řešením podporujícím antikoncepci a potraty. Musíme se vši vážnosti prohlásit, že rodina, bez níž neobstojí žádná společnost, má právo na pomoc, která jí zajistí podmínky ke zdravému rozvoji. Bez nezczizitelného práva na manželství a na potomstvo neexistuje opravdová důstojnost člověka.

Hromadné sdělovací prostředky

Mezi největšími změnami naší doby nechceme přejít mlčením den ode dne rostoucí úlohu hromadných sdělovacích prostředků a jejich vliv na smýšlení, informovanost, na proměny lidských institucí i samotné společnosti. Mají zcela jistě mnoho kladných stránek. Pomocí nich se k nám dostávají téměř okamžitě informace z celého světa.

Nicméně tyto hromadné sdělovací prostředky dospívají svým vlastním působením k tomu, že představují novou velmoc. Jak bychom se neměli ptát na skutečné držitele této moci, na to, jaké sledují cíle a jaké prostředky k tomu používají a konečně na ohlas jejich působení, pokud jde o uplatňování osobních svobod, o oblast politickou a ideologickou, o život sociální a hospodářský i o kulturu? Lidé, kteří mají v rukou tuto moc, mají velkou mravní odpovědnost za pravdivost informací, které šíří. Musí pomocí vhodných opatření pečovat, aby se nepropagovalo nic, co by poškozovalo společné dědictví životně důležitých hodnot, na nichž se zakládá rozvoj společnosti.

Lidé si náhle uvědomují, že neuváženým vykořisťováním přírody riskují, že ji zničí a že se sami stanou obětí tohoto hanobení. Nejen životní prostředí se stále zhoršuje – (znečistění a odpady, nové nemoci), - ani lidské společenství již člověk neovládá, a tak si může vytvořit pro zítřek životní podmínky, které pro něj budou naprosto nesnesitelné. K těmto novým výhledům musí křesťané obrátit pozornost, aby spolu s ostatními lidmi převzali odpovědnost za osud, od nynějška společný.

II. Základní nároky a myšlenkové proudy

V téže době, kdy vědeckotechnický pokrok zásadně proměňuje tvářnost pozemského sídla člověka, projevuje se v těchto nových souvislostech dvojitá tendence. Je to nárok na rovnost a nárok na spolurozhodování.

Výhody a omezenost právního uznání

V tom, aby se tyto tendence uskutečnily a byly začleněny do společenských struktur, bylo už dosaženo pokroku. Byla vyhlášena lidská práva a mezinárodními dohodami se započalo s uplatňováním těchto práv. Přesto stále ožívá nespravedlivá diskriminace – rasová, kulturní, náboženská a politická. Lidská práva jsou ještě stále příliš často málo uznávána. V mnoha případech se nové zákony vytvářejí později, než vyžadují dané poměry. Jestliže při veškerých právních předpisech chybí hlubší smysl pro úctu a službu bližnímu, pak i občanská rovnost před zákonem bude moci sloužit jako výmluva pro očividně nespravedlivé diskriminace, pro stále vykořisťování, ba přímo pohrdání druhými. Bez obnovení výchovy k solidaritě může být jednostranné zdůrazňování rovnosti

před zákonem příležitostí k přepjatému individualismu, v němž každý se domáhá jen svých práv na úkor obecného dobra. Láska k člověku zaujímá v pozemských hodnotách první místo, zajišťuje mír jak sociální, tak i mezinárodní tím, že hlásá všeobecné bratrství.

Politická společnost

Zmíněný dvojí požadavek – rovnosti a spolurozhodování - směřuje k určitému typu demokratické společnosti. Předkládají se různé modely, některé z nich byly vyzkoušeny, ale žádný plně neuspokojuje, takže na rozhraní ideologií a praktické zkušenosti se stále bádá. Každá činnost jednotlivců musí být podřízená tomuto obsáhlému společenství, jen tak bude zaměřena k obecnému dobru. Je důležitá výchova k politickému životu, která má jednotlivci zprostředkovat znalost jeho práv a navíc připomíná nerozlučnou souvislost mezi vlastními právy a povinnostmi jednoho vůči druhému. Vědomí povinnosti a její plnění je zase podmíněno sebeovládáním, přijetím odpovědnosti i mezi uplatňováním svobody jednotlivce i partikulárních společenství.

Politická činnost – je nutno zdůraznit, že jde o činnost a ne o ideologii – se má opírat o projekt společnosti, který je v sobě uzavřený. Pokud jde o opatření, jichž má používat, tak i v myšlenkové koncepci je založena na představě o povolání člověka a mnohotvárnosti, v níž se toto povolání projevuje. Nenáleží státu ani politickým stranám, které by se orientovaly samy na sebe, snažit se vnucovat nějakou ideologii prostředky, které by ústily v diktaturu ducha – nejhorší ze všech diktatur. Kulturním a náboženským společenstvím přísluší, aby ve společnosti nezištně a svými vlastními cestami podněcovaly a rozvíjely pevná přesvědčení o podstatě, původu a cíli člověka a společnosti. Pravda nevznáší svůj nárok jinak než silou pravdy samé, která proniká do lidské mysli jemně a zároveň mocně.

Ideologie a lidská svoboda

Proto křesťan, který při politické činnosti, chápané jako služba druhým, chce žít podle víry, nemůže se hlásit k ideologickým systémům, které radikálně nebo v podstatných bodech přičí jeho víře a pojetí člověka. Jinak by si protiřečil. Nemůže se hlásit k ideologii marxistické. Stejně tak nesmí křesťan přitakávat ani ideologii liberální, která tvrdí, že vyzdvihuje individuální svobodu, když ji vymaňuje z jakýchkoliv normativních omezení, podněcuje ji jen ke hledání zisku a moci.

Křesťanská víra tyto ideologie převyšuje, a v některých částech je vůči nim protikladná, a to v té míře, v jaké uznává Boha.

Papež Jan XXIII. ukazuje: „Je zcela namístě striktně rozlišovat mylné filosofické nauky o přírodě, o původu, smyslu a cíli vesmíru od určitých hnutí a směrů, které mají cíle hospodářské, sociální, kulturní a politické, přestože tato hnutí z oněch mylných nauk vycházela a byla jimi inspirována. Nauky jednou vypracované a stanovené zůstávají stále tytéž, kdežto ona hnutí se

chovají podle neustále se měnících dějinných situací, a proto nezbytně podléhají jejím vlivům. A konečně – kdo může říci, že na těchto hnutích, pokud odpovídají požadavkům spořádaného rozumu a tlumočí oprávněné touhy lidské osoby, není též něco dobrého, co si zasluhuje uznání?“

Přitažlivost socialistických proudů

Dnes jsou křesťané přitahováni socialistickými ideologiemi a jejich různými podobami, které během doby vznikly. Snaží se rozpoznávat v nich jisté tužby, které v sobě nosí na základě své víry. Cítí se zapojeni do tohoto historického proudu a chtějí v něm být činní. Avšak podle toho, o který světadíl a o kterou kulturu jde, má tento historický proud pod stejným názvem různou podobu, i když častěji byl a zůstává inspirován ideologiemi neslučitelnými s vírou. Tady musíme pozorně rozlišovat.

Příliš často mají křesťané přitahování socialismem sklon ho v obecné rovině idealizovat. Socialismus se tak stává vůlí ke spravedlnosti, k solidaritě a k rovnosti. Kromě toho nechtějí vědět nic o donucovacích metodách v dějinách socialistického hnutí, která jsou nadále závislá na původních ideologiích. Mezi rozličnými variantami, v nichž se socialismus hlásá, je třeba rozlišovat, abychom se podle daných okolností správně rozhodli. Rozlišování nesmí směřovat k tomu, aby byly tyto varianty pokládány za úplně oddělené a nezávislé. Musí se jasně označit konkrétní pouto, které mezi nimi existuje pro jejich původ. Tento průhled křesťanům umožní, aby uvážili, jaký stupeň angažování na této cestě je možný, aby zůstaly nedotčeny hodnoty jako svoboda, vědomí povinnosti a otevřenost pro duchovní věci, které jsou zárukou plného rozvoje člověka.

Historický vývoj marxismu

Jiní křesťané se dokonce ptají, jestli historický vývoj marxismu již neopravňuje k určitému sblížení. Pozorují jistý rozklad marxismu, který se dosud prezentoval jako jednotná ideologie, jež chce vysvětlit člověka i svět na základě vývojové teorie a tudíž ateisticky. Kromě ideologického střetávání, které veřejně rozděljuje různé směry marxismu-leninismu při výkladu myšlenek zakladatelů a mimo otevřené rozpory mezi státními systémy, které dnes marxismus odvolávají, dělají někteří rozdíly i mezi různými variantami marxismu.

Podle některých je stále podstatou marxismu aktivní třídní boj. Protože mají zkušenost neustálé, čím dál krutější nadvlády a vykořisťování, domnívají se, že marxismus je pouhý boj, mnohdy zcela bez dalších cílů, boj, který je třeba trvale udržovat při životě a dokonce ho stále vyvolávat. Pro jiné je v popředí vykonávání politické a hospodářské moci pod vedením jediné politické strany, která o sobě tvrdí, že jako jediná je výrazem a zárukou obecného dobra, ale přitom odmítá jednotlivcům i ostatním skupinám veškerou pravomoc k jednání a rozhodování. Podle dalších je marxismus, ať už je u moci či nikoli, socialistická ideologie, která má za

základ historický materialismus a popření všeho transcendentního. Jiní jej konečně uvažují v podobě umírněnější a pro moderního člověka lákavější. Jako exaktní vědeckou metodologii, která s vysokou přesností bádá o sociální a politické realitě, jako racionální a dějinami vyzkoušené pojítka mezi teoretickým poznáním a praxí revoluční přeměny.

Je tedy možné rozlišit v marxismu, tak jak je konkrétně v životě praktikován, tato různá hlediska a z nich vyplývající otázky pro rozhodování i jednání křesťanů. Bylo by však klamné a nebezpečné zapomínat pro to, jaké vnitřní pouto je v jejich základu spojuje, přijímat prvky marxistické analýzy a nebrat v úvahu jejich vztah k ideologii, podílet se na praxi třídního boje a kladně přijímat jeho marxistický výklad, a přehlížet, že tato praxe vede k násilné a totalitní společnosti.

Liberální ideologie

Na druhé straně jsme svědky obnovení takzvané ideologie liberální (liberalistické). Tento proud se uplatňuje buď ve jménu hospodářské účinnosti, nebo na obranu jednotlivce proti čím dál tím agresivnější nadvládě organizací, nebo proti totalitnímu státnímu násilí. Ale nejsou křesťané, kteří se dají touto cestou, nakloněni idealizovat liberalismus jako hlasatele svobody? Chtěli by nový model liberalismu způsobilější pro současné podmínky. Snadno zapomínají, že filosofický liberalismus je přímo ve svém základu bludným učením o autonomii jednotlivce, pokud jde o jeho činnost, o jeho pohnutky a o uplatňování jeho svobody. To znamená, že liberální ideologie vyžaduje od křesťanů rovněž pečlivé posuzování.

Dnes je vidět lépe slabé stránky ideologií při pokusech realizovat je v praxi. Vždyť byrokratický socialismus, technokratický kapitalismus a autoritářská demokracie jasně ukazují, jak těžké je vyřešit velký lidský problém soužití ve spravedlnosti a rovnosti. Žít ve vysněné budoucnosti může být lacinou záminkou pro zanedbávání přítomných povinností.

Účinná síla křesťanské víry triumfuje nad úzkoprsými výpočty zaslepeného sobectví. Očekávání nové země nesmí oslabit, nýbrž povzbudit úsilí o zvelebení této země, kde roste tělo nové lidské rodiny, které již může poskytnout nástin nového věku.

Bohatší poznání člověka umožňuje lépe zvážit a vyložit základní pojem soudobé společnosti, kde člověk je současně její hybnou silou, měřítkem i cílem. Je to pojem pokrok. Počínaje 19. stoletím vložily totiž západní společnosti i mnoho jiných, které s nimi byly ve styku, svou naději do nepřetržitého a neomezeného pokroku bez dohledného konce. Dnes se zpochybňuje sám pojem i význam pokroku. Co znamená ta nenasytná honba za pokrokem, který pokaždé, když si člověk myslí, že ho dosáhl, uniká? Pokrok bez vyšších norem nemůže člověka plně uspokojit. Po přemožení dychtivého odhodlání všechno zvážit a měřit efektivitou hospodářství a směny statků chce nynější člověk nahradit tento postoj mezilidskými vztahy.

III. Křesťané před novými problémy

Dynamika sociální nauky církve

Církev se snaží zkoumat, jak by ve svém vlastním oboru mohla uspokojit očekávání lidí. Sociální nauka církve lidi v takovém hledání provází s celou svou dynamičností. Rozvíjí se úvahami a zkoumáním ve stálé aplikaci na měnící se poměry tohoto světa. Při tom jí dává podněty evangelium jako zdroj obnovy do té doby, co bylo přijato jeho poselství a požadavky. Sociální nauka církve se rozvíjí s nezištnou vůlí ke službě a pozorností k nejubožejším.

Musí být dosaženo větší spravedlnosti v rozdělování statků jak v jednotlivých státech, tak na úrovni mezinárodní. Mocenské vztahy nikdy nepřinesly trvalou a opravdovou spravedlnost, i když někdy může změna umožnit, aby našly snadnější podmínky k dialogu. Použití síly vede k nasazení sil opačných, z čehož vzniká bojovné ovzduší, které vede k rozpoutání bezpráví a zpupnosti. Nejdůležitějším úkolem spravedlnosti je umožnit každé zemi vlastní rozvoj bez hospodářského a politického tlaku.

Pod tlakem nových výrobních systémů se bortí národní hranice a objevují se nové hospodářské mocnosti, které mohou provádět strategii nikomu nepodřízenou, pro veřejnou moc nedotknutelnou a nepodléhající žádnému dohledu z hlediska obecného dobra. Takové soukromé podniky mohou vyvinout novou a nepřipustnou hospodářskou nadvládu s bolestnými důsledky v oblasti sociální, kulturní i politické. Přílišné soustředění kapitálu a moci nabývá nové konkrétní tvářnosti.

Dnes lidé velmi touží osvobodit se od nedostatku a od závislosti. Takové osvobození začíná svobodou vnitřní. Dojdou k ní opravdovým rozvíjením své ochoty ke službě. Jinak i nejrevolučnější ideologie ústí jen ve změnu pánů. Noví mocipáni se opět obklopují výsadami, omezují svobody a nechávají zakořenit nové formy nespravedlnosti.

Proto se dnes velká část lidí ptá na správný vzor občanské společnosti. Četné národy se ocitají při svém soutěžení proti sobě a nechávají se jím strhovat. Mají při tom ctižádost dosáhnout technické, hospodářské a vojenské převahy. Právě to brání účinnosti struktur, které by pokrokové ambice usměrnily podle zásady plnější spravedlnosti.

Křesťanský smysl politické činnosti

Hospodářská činnost je nutná a je-li ve službě člověka, může dokonce způsobit, že bratrská láska rozkvete a stane se zjevným znamením pomoci prozřetelného Boha. Je příležitostí k ustavení obchodu založeném na dohodách mezi lidmi, k uznávání práv, k prokazování a přijímání služeb a k upevňování lidské důstojnosti při práci. Ukazuje se se jako nezbytné, aby ekonomika předcházela v politiku. Každý ví, že v oblasti sociální a hospodářské patří poslední rozhodnutí autoritě politické.

Tato politická autorita, která je přirozeným a nutným pojítkem k zajištění soudržnosti společenského útvaru, musí mít za cíl obecné dobro.

S ohledem na oprávněné svobody jednotlivců, rodin a mezičlánkových skupin má moc, aby vytvořila účinně a k prospěchu všech podmínky požadované pro dosažení pravého a úplného dobra člověka včetně jeho konečného duchovního určení. Každý společenský zásah svým působením a svou přirozenou povahou má přinášet pomoc údům těla společnosti, nikdy je však nemá ničit a pohlcovat. Při plnění svého poslání se politická moc musí vymanit z dílčích zájmů, aby na sebe mohla vzít břemeno péče o dobro všech lidí a to i mimo území státu.

Politika je náročný způsob, jak splnit závažnou povinnost, která křesťana zavazuje ke službě bližním. Nevyřeší sice všechny problémy, ale snaží se zlepšovat vzájemné mezilidské vztahy. Proto křesťanští politici se budou snažit hledat soulad mezi svými názory a evangeliem a budou vydávat osobní i kolektivní svědectví o pravosti a upřímnosti své víry, která podněcuje k účinné a nezištné službě lidem. Přejede do politického dění vyžaduje, aby člověk měl větší míru spoluodpovědnosti a spolurozhodování.

Papež Jan XXIII. v encyklice *Mater et Magistra* zdůrazňoval, že přístup k odpovědnosti je základním požadavkem přirozenosti člověka, konkrétním uskutečňováním jeho svobody a cestou k jeho osobnímu rozvoji. Vyložil způsoby, jak by měla být tato spoluzodpovědnost zajištěna v životě hospodářském, a zvláště ve výrobních podnicích. Dnes je tato oblast ještě širší. Vztahuje se i na pole sociální a politické, kde je zapotřebí zavádět a rozvíjet spravedlivé sdílení povinností a rozhodování.

Takto se svoboda, která příliš často jen vymáhá práva na úkor svobody jiných, rozvíjí podle nejhlubší lidské přirozenosti, tj., zaměřuje se na to, aby každý usiloval o budování činné a prožívané solidarity lidí.

IV. Výzva k činnosti

Nutnost aktivně se zapojit

V oblasti sociální chtěla církev vždy plnit dvojí funkci – jednak chtěla poskytovat lidem světlo, pomáhat jim, aby objevovali pravdu a rozeznávali jistou cestu uprostřed rozličných nauk, které na ně působí, jednak se chtěla věnovat šíření evangelia ve spojení s konkrétním úsilím účinně lidem sloužit.

„Laici musí přijmout za svůj úkol zlepšit pozemský řád. Přísluší-li hierarchii učit mravním zásadám, jimž je třeba se v této oblasti řídit a s autoritou je vykládat, pak laikům přísluší, aby ze své svobodné iniciativy, aniž by čekali na pokyny a směrnice, hleděli proniknout křesťanským duchem nejen smýšlení a mravy, ale i zákony a zřízení společnosti, ve které žijí.“ (Papež Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio*).

Ať se každý zpytuje, co až dosud udělal a co by měl udělat. Nestačí připomínat lidem jakési obecné zásady, dobré úmysly jenom prohlašovat, pranýřovat křiklavé nespravedlnosti a s odvahou proroka zvěstovat tresty. To všechno nebude mít žádnou váhu, nepřistoupí-li se k tomu, že každý bude brát vážně svou vlastní odpovědnost a začne patřičně jednat. Je jisté velmi snadné svalovat vinu za nynější nespravedlnosti na druhé, pokud si neuvědomíme, proč této viny není prost nikdo a proč se požaduje náprava od jednotlivců. Tato pokora, kterou je nutno pokládat za základ všeho, uchrání práci před veškerou zraňující strohostí a sektářstvím.

A tak v rozmanitých situacích, funkcích a organizacích má každý nalézt okruh svých povinností a dobré svědomí ho pohne k rozpoznání toho, co je povolán konat. Křesťan žije uprostřed zaběhané praxe, jaká mu neodpovídá a v níž se s oprávněnými požadavky šíří i tendence značně zmatené. Chce-li jako křesťan opravdu plnit svůj úkol ve shodě se svou vírou – to od něho očekávají i nevěřící – musí při svém aktivním nasazení bdít nad tím, aby své pohnutky učinil zjevnými a aby pro bezprostředně sledované cíle neztrácel širší obzor. Tak se vyhne nebezpečí partikulárních zájmů i absolutní nadvlády, která utlačuje svobodu.

Tatáž křesťanská víra může vést k rozdílnému angažování. Církev vybízí křesťany ke dvojí povinnosti – pronikat svým křesťanským duchem a nově ho utvářet, aby se zdokonalily struktury a přizpůsobily se opravdovým potřebám doby. Jestliže se křesťané rozhodnou pro různé cesty a na první pohled se tak budou jevit jako protivníci, pak od nich církev žádá, aby se v dobré vůli navzájem snažili pochopit stanoviska a argumenty toho druhého. Poctivé zkoumání, jak se kdo chová, je-li počestné, vnukne každému postoj hlubší lásky, která přes všechny rozdíly, které jako takové uznává, důvěřuje, že úmysly se uvedou v soulad a dosáhne se jednoty. Neboť to, co věřící spojuje, je silnější než to, co je rozděluje.

Dnes více než kdy jindy bude moci být Boží slovo hlásáno a slyšeno jenom tenkrát, je-li doprovázeno svědectvím mocí Ducha svatého. On působí při službách křesťanů jejich bratřím, ve chvílích, kdy jim jde o život a budoucnost.

Dáno v Římě u Svatého Petra dne 14. května 1971, v osmém roce našeho pontifikátu

Papež Pavel VI.

Laborem exercens

**Encyklika Jana Pavla II.
o lidské práci
ze dne 14. září 1981**

Předmluva k encyklice Laborem exercens

Papež Jan Pavel II. vydal během deseti let (1981 – 1991) tři velké sociální encykliky – Laborem exercens, Sollicitudo rei socialis, a Centesimus annus (O lidské práci, Starost o věci sociální a Stý rok) a rozvinul tak nejvíce ze všech papežů tohoto století sociální nauku církve. Jádrem jeho nauky v sociální oblasti je náboženská svoboda. Ta má hluboký a závažný důvod. Věřící člověk může totiž nejlépe odolat nástrahám totalitního režimu. To není teorie, ale životními zkušenostmi potvrzená praxe. Proto papež tvrdí, že náboženský život je nejlepším lékem i politického osvobození.

Encyklika Laborem exercens navazuje na nauku papežových předchůdců a přichází s novým, a zcela zásadním a obsáhlým tématem, které vrhá nové světlo na všechno, co bylo řečeno dříve. V sociální nauce církve se všechno točí kolem práce, ona je jejím ústředním bodem, osou i klíčem.

Jan Pavel II. navazuje na encykliku Rerum novarum i na svou první encykliku Redemptor hominis. Práce je mu základní a stále aktuální součástí lidského bytí. Dnes prochází novým vývojem, má na ni vliv automatizace, stoupající náklady za energii a suroviny i snaha o zachování životního prostředí. Je nutné nově uspořádat a revidovat hospodářské struktury a dělbu práce i za cenu dočasné nezaměstnanosti, snížení dosaženého hmotného blahobytu a pomalejšího hospodářského růstu bohatých zemí. Církev nemůže říci nic o tom, jak mají tyto procesy probíhat, může jen udávat „morální souřadnice“ rozvoje, jimiž jsou důstojnost a práva pracujících.

V době papeže Lva XIII. šlo o sociální spravedlnost národů, dnes jde o hledání spravedlivého rozvoje pro celý svět.

Svatý otec soudí, že svět stojí před dalšími technickými, hospodářskými a politickými přeměnami, které podle mínění odborníků budou mít neménší vliv na svět práce než průmyslová revoluce v minulém století. To může způsobit velkou nezaměstnanost i kvalifikovaných odborníků. Co k tomu může říci církev? Papež lapidárně odpovídá: „Není úkolem církve zkoumat následky všech změn v soužití lidí a národů.“

Tuto větu musíme správně chápat. Papež neříká, že církvi na analýze nezáleží. Naopak, on sám bude této analýzy používat a o ni se opírat. Ale církev ji bude přejímat od patřičných vědních oborů.

Co je to důstojnost lidské práce a v čem spočívá, lze vysvětlit ryze racionálně. Ale dá se říci, že už tím papež řekl vše? Nebo může věřícím říci ještě něco navíc? Zásadní otázka zní, zda se sociální nauka vyčerpává v rozumovém poznání, nebo zda obsahuje navíc ještě pravdy zjevené, které

jsou pouhému rozumovému poznání nepřístupné. Tuto otázku zodpovídá papež kladně.

Ve světle evangelia poznáváme smysl, který má práce každého člověka před Bohem, a jímž je zapojena do díla spásy. Církev pokládá za svou povinnost vyslovovat se k práci z hlediska její lidské ceny a z hlediska mravního řádu a jako svou zvláštní úlohu chápe „vytvoření spirituality práce“ – tj. prostřednictvím práce se přibližovat k Bohu.

Práce, kterou konáme jako věřící, nemá sloužit jen pozemskému dobru, ale také růstu Božího království, do něhož jsme všichni povoláni mocí Ducha svatého a slovem evangelia.

Obsah

- I. kapitola Úvod
- II. kapitola Práce a člověk
- III. kapitola Konflikt práce a kapitálu v přítomném úseku dějin
- IV. kapitola Práva pracujících
- V. kapitola Prvky spirituality práce

Svou prací si má člověk vydělávat na svůj každodenní chléb. Prací má také přispívat k neustálému rozvoji vědy a techniky, a zvláště k ustavičnému vzestupu kulturní a mravní úrovně společnosti, ve které žije jako člen bratrského společenství. Slovem „práce“ pak se míní každá činnost konaná člověkem, bez ohledu na její ráz a na okolnosti. To znamená, že tímto jménem označujeme každou činnost člověka, která může či musí být uznána za práci v celém bohatství různých činností, jakých je člověk schopen a k jakým je uzpůsoben svou povahou a svou lidskou přirozeností.

Člověk je stvořen podle Božího obrazu a Bohu podobný („I Bůh řekl: učiňme člověka, aby byl naším obrazem a podle naší podoby“ Gen 1,26) uprostřed viditelného vesmíru. Je ustanoven, aby si podmanil zemi a tím je od samého počátku povolán k práci. Právě práce je jednou ze známek, které odlišují člověka od ostatních tvorů, neboť jejich činností spojené s udržováním života nelze nazvat prací. Jenom člověk je jí schopen a jenom člověk ji vykonává, a prací současně vyplňuje svůj pozemský život. Tak tedy práce nese v sobě zvláštní známku člověka a lidství, známku osoby působící ve společnosti osob – a tato známka je její vnitřní kvalifikace její povahy.

I. kapitola

Úvod

Lidská práce devadesát let po vydání encykliky *Rerum novarum*

Chci věnovat tento dokument právě lidské práci, a ještě víc ho chci věnovat člověku v širším rámci oné skutečnosti, jakou je práce. Jestliže v encyklice *Redemptor hominis*, vydané na začátku mé služby na římském Stolci svatého Petra, jsem se vyjádřil, že člověk je „první a základní cestou církve“, a to na základě nevyzpytatelného tajemství vykoupení v Kristu, pak je třeba stále se vracet na tuto cestu a kráčet po ní stále novým způsobem podle různých hledisek, v nichž se nám odhaluje celé bohatství a současně celá obtížnost lidské existence na zemi.

Práce je jedno z těchto hledisek. Je to obvyklé a prvořadé, stále aktuální a stále vyžaduje, aby se o něm přemýšlelo a odhodlaně svědčilo. Ustavičně vyvstávají nové otázky a problémy, ustavičně se rodí nové naděje, ale také obavy a ohrožení. Jsou spojeny se základním rozměrem lidské existence, která každodenně utváří život člověka, ze kterého jeho život čerpá svou důstojnost, ale ve kterém je zároveň obsažena trvalá míra lidského strádání,

utrpení a též škody a nespravedlnosti zasahující hluboko do společenského života v rámci jednotlivých národů i v měřítku mezinárodním.

Je-li pravda, že si člověk vydělává chléb prací svých rukou, platí zároveň, že jí tento chléb „ v potu své tváře“, i uprostřed mnohých napětí, konfliktů a krizí.

Poněvadž práce, je problém týkající se člověka, chci na ni soustředit tuto úvahu. Bude to jen organicky spojeno s celou tradicí tohoto učení. Současně usiluji, abych z jeho dědictví vynášel „věci nové i staré“. Práce je „cosi starobylého“ – tak starého, jako je člověk a jeho život na zemi. Ale současně vyžaduje, aby se odhalily *nové významy práce* člověka a též formulovaly *nové úkoly*, jaké se kladou v této oblasti každému člověku, rodinám, jednotlivým národům i celému lidstvu a konečně i samotné církvi.

V období od vydání první sociální encykliky *Rerum novarum* nepřestala sociální otázka vzbuzovat pozornost církve. Jako výsledek druhého vatikánského sněmu se stala hlavním koordinačním střediskem Papežská komise *Spravedlnost a mír* (*Iustitia et pax*). Ukazuje, že k sociální otázce se musí přistupovat v jejím celkovém rozměru. Angažování pro obranu spravedlnosti musí být vnitřně spjato s angažováním pro zachování míru v současném světě. Mluví pro to zvláště po druhé světové válce stále trvající hrozba jaderné války a vyhlídka na strašné sebezničení, které z ní vyplývá.

Pokud jde o mír ve světě, má zde klíčový význam encyklika papeže Jana XXIII. *Pacem in terris*. Pokud jde o vývoj otázky sociální spravedlnosti, musíme si všimnout, že učení církve se soustřeďuje především kolem spravedlivého řešení takzvané dělnické otázky v rámci jednotlivých národů. Nerovné rozdělení bohatství a bídy a to, že jsou země a kontinenty rozvinuté a zaostalé, vyžaduje vyrovnání a hledání cest spravedlivého rozvoje pro všechny. Tímto směrem jde nauka obsažená v encyklice Jana XXIII. *Mater et Magistra*, v pastorační konstituci 2. vatikánského sněmu *Gaudium et spes* a v encyklice papeže Pavla VI. *Populorum progressio*.

Všestranný rozbor situace dnešního světa ozřejmil ještě hlouběji a plněji smysl dřívější analýzy sociálních nespravedlností. Ozřejmil, jaký smysl mají mít dnes snahy o vybudování spravedlnosti na zemi. Nespravedlivé struktury se přitom nemějí jen zastírat, ale naopak musí se prozkoumat a změnit ve všeobecném měřítku.

Problém práce je klíč k sociální otázce

Uprostřed těchto procesů se mnohokrát objevuje *problém lidské práce*. To je jistým způsobem stálá složka jak společenského života, tak i církevní nauky. Kromě toho je to problém starší, než jen posledních devadesát let. Ve skutečnosti má církevní zdroj v Písmu svatém, počínaje knihou Genesis a zvláště v evangeliu a ve spisech apoštolů. Římští papežové toto dědictví přijali a rozvinuli výkladem současné „sociální otázky“, zvláště v encyklice *Rerum novarum*.

II. kapitola Práce a člověk

Kniha Geneze

Církev je přesvědčena, že práce je základní rozměr pozemské existence člověka. Církev čerpá tento úsudek především ze zjeveného slova Božího. Proto to, co je přesvědčením rozumu, se stává současně přesvědčením víry. Je to proto, že církev věří v člověka především ve světle zjeveného slova živého Boha.

Pro své přesvědčení, že práce je základní rozměr pozemské existence člověka, nalézá církev pramen už na prvních stránkách knihy Geneze, když člověk stvořený „jako obraz Boží ... jako muž a žena“ slyší slova: „Plodte a množte se, naplňte zemi a podmaňte si ji“, nemluví tato slova přímo a zjevně o práci, ale mimo veškerou pochybnost na ni přímo ukazují jako činnost, kterou člověk má vykonávat na zemi. Dokonce ukazují na jeho skrytou podstatu. Člověk dostal od Stvořitele příkaz, aby si podmanil zemi. Plněním tohoto pověření se v každém člověku zrcadlí činnost samého Tvůrce vesmíru. Vyžaduje, aby člověk, jak mu přísluší, vládl zemi a aby zároveň tuto vládu utvrzoval a rozšiřoval.

Slova „podmaňte si zemi“ mají však velmi široký dopad. Ukazují na všechny zdroje, které země (a nepřímo viditelný svět) v sobě skrývá a které může člověk uvědomělou činností objevit a účelně využít. Takže slova napsaná už na počátku Bible nikdy nepřestanou být časová.

Vláda člověka nad zemí se uskutečňuje konáním práce a prostřednictvím práce. Člověk vládne nad světem už tím, že si ochočuje a chová zvířata a takto získává nutnou výživu a oblečení a také tím, že může vydobýt ze země a z moře různá přírodní bohatství. A mnohem více si člověk podmaňuje zemi tehdy, když ji začíná obdělávat a potom přetváří její plody a přizpůsobuje je ke svému užívání.

Jak první industrializace, která vyvolala takzvanou dělnickou otázku, tak i další průmyslové přeměny výmluvně ukazují, že i v období práce čím dál tím více zmechanizované zůstává vlastním subjektem práce i nadále člověk. Avšak někdy se může technika změnit ze spojence v člověka protivníka – například tenkrát, když zmechanizování práce člověku „podrazí nohy“, připraví ho o všechno osobní uspokojení i o podněty k tvořivosti a k odpovědnosti. Připraví o místo mnoho dosud zaměstnaných pracovníků nebo když v důsledku přehnaného okouzlení strojem udělá z člověka svým otrokem.

Člověk si má podmanit zemi a má nad ní vládnout. Jako osoba je člověk subjektem práce. Jako osoba pracuje, vykonává různé činnosti náležející k pracovnímu procesu. Ty všechny mají sloužit k uskutečnění jeho lidství, ke

splnění osobního poslání, které je mu vlastní právě proto, že je člověk. Že lidská práce má svou hodnotu mravní, která je přímo a bezprostředně spjata se skutečností, že ten, kdo ji koná, je osoba, že je to uvědomělý a svobodný o sobě rozhodující subjekt.

Starověk zavedl mezi lidmi rozvrstvení podle rázu vykonávané práce. Práce, která vyžadovala použití tělesných sil, práce svalů a rukou byla pokládána za nedůstojnou lidí svobodných. Proto k ní byli určováni otroci. Křesťanství tu zásadně změnilo pojmy. Vycházelo při tom z celého obsahu evangelijního poselství, především ze skutečnosti, že ten, který je Bůh se nám stal ve všem podobný a většinu života věnoval práci v tesařské dílně.

Ačkoliv je pravda, že člověk je určen a povolán k práci, přece má především „práce sloužit člověku a ne člověk práci“.

V novověku od samého počátku, co se utvářela průmyslová éra, musela křesťanská pravda o práci vystupovat proti různým směrům materialistického a ekonomického myšlení. Někteří stoupenci takových idéjí chápali práci a zacházeli s ní jako s jistým druhem „zboží“, které pracovník prodává zaměstnavateli, který je současně majitelem kapitálu. Tento způsob chápání práce byl rozšířen zvláště v první polovině 19. století. Nebezpečí, že se s lidskou prací bude zacházet jako se „zbožím svého druhu“ neboli jako s bezejmennou silou potřebnou pro výrobu (mluví se přímo o „pracovní síle“), stále trvá a bude tu vždy, vychází-li celý přístup k hospodářským problémům ze zásad materialistického ekonomismu. S člověkem se zachází jako s výrobním nástrojem, zatímco se s ním má zacházet bez ohledu na to, jakou práci koná jako s jejím strůjcem a tvůrcem. Takové převrácení řádu si zaslouží název kapitalismus.

Je známo, že kapitalismus má svůj ustálený historický význam jako systém a zařízení společensko-hospodářské, které je opakem socialismu nebo komunismu.

Z toho je vidět, že rozbor lidské práce, provedený ve světle slov, které mluví o vládě člověka nad zemí, proniká přímo do středu společensko – mravní problematiky. Vzhledem k člověku, který tuto práci koná, je práce jen jedna (jedna pokaždé neopakovatelná), ale vzhledem k objektivnímu zaměření musíme říci, že existuje mnoho prací – mnoho různých prací. Přibývají nové druhy lidské práce, ale také zanikají jiné. Je třeba sledovat, zda se do této práce nevrátají různé nešvary nebezpečné pro společenskou morálku. Taková nevyrovnanost přinesla v 19. století tak zvanou „dělnickou otázku“ označovanou někdy jako „proletářská otázka“. To propuklo velké a odhodlané hnutí solidarity mezi dělníky. Byla to výzva k solidaritě dotýkající se hlavně pásové jednotvárné výroby, která redukovala lidskou osobnost na věc ovládanou strojem. Společná vůle mířila proti ponížení lidské důstojnosti a zároveň proti neslýchanému vykořisťování. Tento odpor stmelil dělnický svět ve společenství vyznačující se velkou solidaritou. Ta přivedla v mnoha případech hluboké přeměny. Rozvinuly se nové způsoby neomezeného hromadění majetku.

Současně různé ideologické nebo mocenské systémy i nové vztahy na různých úrovních lidského soužití způsobily, že křiklavé nespravedlnosti přetrvávají a dochází k novým. Rozvoj civilizace a komunikace odkryl i jiné formy nespravedlností.

Hnutí solidarity na poli lidské práce se nikdy nesmi uzavírat dialogu a spolupráci s jinými. V takovém postavení najdeme jisté skupiny pracující inteligence, když se stále rostoucím počtem lidí, kteří studiem získávají kvalifikaci, klesá poptávka po jejich práci. Tato nezaměstnanost inteligence vzrůstá, když vzdělání není zaměřeno na takové druhy zaměstnání nebo služeb, jaké vyžadují opravdové potřeby společnosti. Vzdělání je samo o sobě vždycky důležitým obohacením lidské osoby. Jsou i jisté procesy proletarizace nezávislé na této skutečnosti.

Pro uskutečnění sociální spravedlnosti v různých částech světa jsou nutná stále nová hnutí solidarity pracujících a také solidarity s pracujícími.

Prvotní plán Boha – Stvořitele, který stvořil člověka k obrazu svému nebyl odvolán. V potu tváře budeš jíst chléb. Tato slova hovoří o námaze mnohdy těžké, ale to neumenšuje pravdu, že práce je cestou, na které člověk uskutečňuje svou vládu ve světě tím, že si „podmaňuje zemi“. Tuto námahu znají všichni, jak pracující tělesně – svými rukama v továrnách, zemědělci obděláváním půdy, která plodí „trní a hloží“, ale i horníci v dolech nebo kamenolomech a všichni ostatní pracující.

A přece, při celé své namáhavosti je práce dobrem. Je dobrem nejen užitečným, ale i užitkovým, ale dobrem důstojným neboli odpovídajícím důstojnosti člověka.

Je známo, že práce se dá zneužívat proti člověku. Je možné trestat člověka prací na příklad v koncentracích, v táborech nucených prací, tak je možno učinit práci jako nástroj k utiskování člověka, a tím nespravedlivě ponižovat důstojnost člověka.

Práce, společenství, rodina a národ

Práce je také základ k utváření rodinného života, který je přirozeným právem a povoláním člověka. Tyto dvě sféry hodnot se musí navzájem prolínat. Práce je jistým způsobem podmínkou pro založení rodiny. Rodina totiž vyžaduje prostředky ke svému udržování a člověk je získává obvykle prací. Práce a pracovitost utvářejí také celý proces výchovy v rodině, právě proto „se stává člověkem“ mimo jiné také prací.

Je třeba připomenout, že rodina je jeden z nejdůležitějších prvků, z nichž musí vycházet společensko-mravní řád lidské práce. Jestliže se nám proces „podmaňování země“ neboli práce ve smyslu techniky vyznačuje v průběhu dějin a zvláště v posledních stoletích obrovským rozvojem výrobních prostředků, je to jev příznivý a kladný.

III. kapitola

Konflikt práce a kapitálu v přítomném úseku dějin

Rozměry konfliktu

Tím, že výše uvedený nástin základní problematiky práce navazuje na první texty Bible, vytváří opěrný sloup církevní nauky, která zůstává během staletí za různých dějinných zkušeností nezměněna. Práce se jeví z tohoto hlediska jako velká skutečnost mající základní vliv na zlidštění světa, který odevzdal Stvořitel člověku. Je to skutečnost úzce spjatá s člověkem i s jeho rozumovou činností. Tato pravda obvykle vyplňuje lidský život a rozhoduje o jeho ceně a smyslu. Práce, která je spojena s námahou a úsilím, nepřestává být dobrem, takže se člověk láskou k práci rozvíjí. Tento kladný a tvůrčí, výchovný a záslužný ráz lidské práce musí být základem i současného hodnocení práce a rozhodování o ní v souvislosti s právy člověka. O tom svědčí mezinárodní deklarace a rozličné pracovní zákoníky.

Je známo, že v celém období, které ještě neskončilo, vyvstal problém na základě velkého konfliktu, který vznikl spolu s rozvojem mezi světem bohatých a světem pracujících, to znamená mezi úzkou a vlivnou skupinou podnikatelů a širokou masou lidí, kteří tyto prostředky nemají a účastní se výrobního procesu prací.

Zákonitě vznikl konflikt z toho, že dělníci nabízejí svou práci, dávají své síly k dispozici skupině podnikatelů, kteří se řídili zásadou největšího zisku a snažili se za práci dělníků určovat co nejnižší mzdy. K tomu přistupovaly ještě jiné prvky vykořisťování, které vyplývaly z nedostatečné bezpečnosti práce a nedostatečně zajištěného zdraví a života dělníků a jejich rodin.

Onen konflikt našel svůj výraz v ideologickém boji mezi liberalismem a marxismem. Takto se konflikt planoucí mezi stavem dělnickým a pány kapitálu změnil v soustavný boj vedený nejen metodami ideologickými, ale také politickými. Cílem tohoto akčního programu je uskutečnění sociální revoluce a zavedení socialismu a nato komunistického režimu v celém světě. Život v takovém systému je znám jak z literatury, tak z praktických zkušeností.

Je však nutno se vrátit v této souvislosti k základním problémům lidské práce. Tato zásada – že práce má prvenství před kapitálem – se týká bezprostředně výrobního procesu. Podle ní je práce vždy prvořadou účinnou příčinou, kdežto kapitál jako souhrn výrobních prostředků je pouze nástrojem. Tato zásada je zjevná pravda, vyplývající z dějinné zkušenosti člověka.

Když čteme první kapitolu Bible a dovídáme se, že člověk si má podmanit zemi, víme, že tato slova se vztahují na všechna bohatství, která v sobě skrývá viditelný svět a která jsou člověku k dispozici. Ale toto bohatství nemůže sloužit člověku jinak než prostřednictvím práce. S prací je

spjat také neustálý problém vlastnictví. Aby totiž bohatství ukryté v přírodě sloužilo ostatním, k tomu člověk nemá jiný prostředek než svou práci. Aby mohly tyto zdroje nést plody prostřednictvím práce, člověk si je přivlastňuje a dělá si z nich pracoviště. Přivlastňuje si je prací za účelem další práce. Všechny výrobní prostředky a s nimi spojená technika předpokládá bohatství a zdroje viditelného světa, které člověk nalézá, ale netvoří. Nalézá je jistým způsobem hotové, připravené k objevení a správnému využití ve výrobním procesu. V každém vývojovém stupni práce se člověk setkává s prvotním darem, jež poskytuje příroda a v nejvyšší instanci sám Stvořitel.

Do pojmu „kapitál“ kromě přírodních zdrojů patří také souhrn prostředků, jejichž pomocí si člověk ony přírodní zdroje přivlastňuje a přetváří, jsou plodem dědictví lidské práce. Všechny výrobní prostředky, nejprimitivnějšími počínaje a nejmodernějšími konče vypracoval postupně člověk. Takto vzniklo nejjednodušší nářadí a s přiměřeným pokrokem vědy a techniky i nejmodernější stroje a továrny. Tedy všechno, co slouží při práci, je plodem práce. Člověk, chce-li používat tento souhrn moderních nástrojů či výrobních prostředků napřed si musí přisvojit ovoce práce jiných lidí, kteří tyto nástroje vynalezli a zdokonalili a dělají to nadále.

Ekonomismus a materialismus

Je jasně vidět, že nelze oddělovat kapitál od práce a tím méně stavět proti sobě konkrétní lidi stojící za těmito pojmy. Správný pracovní systém může být systém, který v samých základech překonává protiklad mezi prací a kapitálem a snaží se o své uspořádání podle uvedené zásady prvenství lidské práce bez ohledu na to, jaké úkoly pracovník vykonává.

Rozpor mezi prací a kapitálem nemá původ ve struktuře výroby, ani v celkové struktuře hospodářského procesu. V tomto procesu se vzájemně prolíná práce a to, co jsme si navykli nazývat kapitálem. Obojí je v něm nerozlučně spjato. Pracující člověk „navazuje na práci druhých“. Ve všem, co tvoří ve výrobním procesu souhrn „věcí“, nástrojů a kapitálu, můžeme jen tvrdit, že to spoluutváří lidskou prací, nebo vytváří pro ni podmínky.

Práce byla oddělena od kapitálu a byla k němu postavena do protikladu a kapitál byl postaven proti práci, jako by to byly dvě síly bez původce stojící v téže „ekonomické“ perspektivě. V takovém přístupu k problému byl zásadní omyl, který můžeme nazvat omylem ekonomismu. Záleží v tom, že na lidskou práci se pohlíží výlučně z hospodářského zorného úhlu. Také můžeme a musíme nazvat tento zásadní omyl myšlení omylem materialismu, pokud ekonomismus přímo nebo nepřímo zahrnuje přesvědčení o prvenství a nadřazenosti toho, co je hmotné, kdežto to, co je duchovní a osobní podřizuje přímo nebo nepřímo hmotné skutečnosti. V dialektickém materialismu je člověk chápán a zachází se s ním tak, jako by byl závislý na tom, co je hmotné.

Protiklad mezi prací a kapitálem má svůj počátek nejen ve filosofických systémech a v hospodářských teoriích 18. století, ale mnohem víc v celé hospodářsko-sociální praxi doby nástupu industrializace. Ta se tehdy

zrodila a rozvíjela se a dbalo se především o možnost co největšího rozmnožování hmotného bohatství. Přehlížel se cíl – člověk, jemuž mají tyto prostředky sloužit. Tento omyl lze překonat jen tak, že bude uznáno prvenství osoby před věcí, práce před kapitálem jakožto souhrnem výrobních prostředků.

Práce a vlastnictví

Je zřejmé, že když se hovoří o protikladu práce a kapitálu, nejde jen o abstraktní pojmy nebo o „bezejmenné síly“ působící v hospodářské výrobě. Za oběma pojmy stojí konkrétní lidé – pracující a majitelé výrobních prostředků. Proto k tomuto procesu patří problém vlastnictví. Encyklika *Rerum novarum* uvedla nauku církve o právu na soukromé vlastnictví zahrnující i výrobní prostředky. Tato zásada se rozchází s programem kolektivního zřízení, jak ho vyhlásili marxisté. Liší se také od programu kapitalismu praktikovaného v liberalismu a v politických zřízeních na něm postavených. V tomto druhém případě záleží rozdíl ve způsobu chápání práva na vlastnictví. Křesťanská tradice nikdy nehájila toto právo jako absolutní a neporušitelnou zásadu, ale vždycky je chápala v souvislosti společného práva všech na užívání bohatství celého stvoření. Právo na soukromé vlastnictví je podřízeno právu na společné užívání.

Mimoto vlastnictví podle učení církve nikdy nebylo chápáno tak, aby mohlo být společenským protikladem práce. Vlastnictví se nabývá především prací, aby práci sloužilo. Toto se týká také vlastnictví výrobních prostředků. Nesmějí být vlastněny proti práci, ani nesmějí být vlastněny pro vlastnění, protože mají sloužit práci. Statky jsou určeny pro všechny a všichni mají právo je užívat.

Tyto návrhy hovoří o společném vlastnictví výrobních prostředků, o účasti pracujících na správě a ziscích podniků, o finanční spoluúčasti na podnikání a podobně. Uznání spravedlivého postavení práce a pracujícího ve výrobním procesu proto vyžaduje různé úpravy v oblasti práva na vlastnictví výrobních prostředků.

Stanovisko „tvrdého“ kapitalismu vyžaduje revizi, aby se uskutečnila reforma z hlediska práv člověka chápaných ve smyslu spojení s jeho prací. To nelze provést zlikvidováním soukromého vlastnictví výrobních prostředků z rukou jejich majitelů a nestačí k jejich uspokojivému zespolečnění. Tyto prostředky přestanou být vlastnictvím jisté společenské skupiny, stanou se vlastnictvím zorganizované společnosti a budou podléhat správě jiné skupiny osob, které nevlastní výrobní prostředky, ale mají moc a proto s nimi disponují.

Tato nová skupina může rozhodovat dobře, pokud se jedná o prvenství práce, ale může tyto úkoly plnit špatně, když si vyhrazuje monopol v řízení výrobních prostředků a disponování s nimi a necouvá ani před porušováním základních práv člověka.

O zespolečenštění je možno hovořit tehdy, až se každý na základě své práce bude moci pokládat za spolumajitele velkého pracoviště, na němž pracuje spolu s ostatními.

Personalistické hledisko

Zásada prvenství práce před kapitálem je tedy požadavek náležející k řádu společenské morálky. Tento požadavek má klíčový význam jak v řízení vybudovaném na zásadě soukromého vlastnictví výrobních prostředků, tak v zřízení, ve kterém bylo soukromé vlastnictví těchto prostředků radikálně omezeno. Pracující člověk žádá nejen spravedlivou mzdu, ale také aby i v samotném procesu cítil možnost, že prací na společném díle zároveň uvědoměle pracuje „na svém“. Avšak tento proces je v něm udušen přehnanou byrokratizací a cítí se jako kolečko obrovského stroje ovládaného shora. Učení církve vždy zdůrazňovalo, že lidská práce je hodnota hospodářská a že má také, a to především, hodnoty osobní, proto z hlediska osoby neztrácí platnost v teorii ani v praxi. V opačném případě se tu ztrácí sám člověk.

IV. kapitola

Práva pracujících

V širokém rámci práv člověka

Je-li práce povinností či závazkem, je současně zdrojem práv pracujícího. Respektování tohoto souboru práv je základní podmínkou míru ve světě – jak uvnitř státu a společností, tak i v mezinárodních vztazích. Člověk je povinen pracovat jak z příkazu Stvořitele, tak s ohledem na svou lidskou přirozenost, neboť její udržování a rozvoj vyžadují práci. Člověk musí pracovat pro bližní, zejména pro svou rodinu, ale také pro společnost, ke které patří.

Když mluvíme o povinnosti práce a o právech pracujícího, máme na mysli především vztah, jaký existuje mezi zaměstnavatelem a samotným pracovníkem.

Zaměstnavatel přímý a nepřímý

Přímý zaměstnavatel je osoba nebo též instituce, se kterou uzavírá pracovník bezprostřední smlouvu o práci za určených podmínek.

Nepřímým zaměstnavatelem je mnoho různých činitelů, kteří kromě přímého zaměstnavatele mají určitou pravomoc co do způsobu, jakým se uzavírá pracovní smlouva, a kteří ovlivňují vytváření více nebo méně spravedlivých vztahů v oblasti lidské práce. Nepřímý zaměstnavatel zahrnuje jak osoby, tak instituce různého druhu, kolektivní smlouvy o práci, zásady dohodnutých postupů určující celé zřízení společensko-hospodář-

ské a zásady z něho plynoucí. Pojem zaměstnavatele nepřímého se vztahuje na mnoho prvků a jeho odpovědnost je méně přímá, ale pořád je to závazek v širokém pojetí. Správná je tato politika tenkrát, když se při ní plně respektují objektivní práva pracujících.

Pojem nepřímého zaměstnavatele lze vztáhnout na každé společenství a především na stát. Ten je povinen provádět spravedlivou pracovní politiku. V nynějším systému hospodářských vztahů vznikají mnohostranné vazby, které se projevují například dovozem a vývozem surovin a výrobků, proto je obtížné hovořit o plné samostatnosti a soběstačnosti. Tento systém je v zásadě normální, ale může vést k různým formám vykořisťování a nespravedlnostem zvláště ze strany vysoce průmyslových států v mezinárodním měřítku. Diktují si co nejvyšší ceny za své výrobky a současně se snaží udržovat co nejnižší ceny za suroviny a polotovary. Tak roste stále větší nepoměr mezi národními důchody dotyčných zemí, bohatí více bohatnou a chudí stále více chudnou. Přímý zaměstnavatel v takovém systému podmíněnosti určuje pracovní podmínky horší, než jsou oprávněné požadavky.

Uskutečňování práv pracujících člověka nemůže být odkázáno na hospodářský systém, který se řídí kriteriem maximálního zisku bez ohledu na spravedlivou odměnu. Zde musí působit mezinárodní organizace – OSN s jeho podřízenými organizacemi jednotlivých oborů. To vše dokazuje význam nepřímého zaměstnavatele pro skutečně plné respektování práv pracujících v celém společensko-mravním řádu.

Problém zaměstnanosti

Nepřímý zaměstnavatel má povinnost starat se o pracující jak v rámci státu, tak i v měřítku mezinárodním. Je zde také problém mít práci, neboli problém mít vhodné zaměstnání všech práce schopných osob za spravedlivou mzdu. Opakem tohoto je nedostatek zaměstnání pro práce schopné osoby. Nezaměstnanost je v každém případě zlo a v jistém stupni se může stát společenskou pohromou. Nezaměstnanost je zvláště bolestná pro mladé lidi, kteří po získání vzdělání a odborných znalostí nemají pracovní uplatnění. Povinnost vyplácení příspěvků v nezaměstnanosti vyplývá z práva na život a jeho udržování.

Vzájemná závislost společností a států a nutnost spolupráce vyžaduje zachování práv každého z nich. Tím způsobem se může uskutečnit plán všeobecného rozvoje v duchu spravedlnosti a míru – neustále se zvyšující oceňování lidské práce jak z hlediska účelnosti, tak z hlediska důstojnosti subjektu každé práce, kterým je člověk. Přiměřená organizace práce musí nalézt správný poměr mezi různými druhy práce – prací zemědělskou, v průmyslu, ve službách, duševní i vědecké a umělecké práce podle schopností jednotlivých lidí pro obecné dobro.

Existují hluboké rozdíly a rozpory. Zatímco na jedné straně zůstávají ohromné přírodní zdroje nevyužity, na druhé straně existují celé zástupy

nezaměstnaných a hladovějících lidí nebo snad jen částečně zaměstnaných odborníků toužících po svém uplatnění.

Mzda a jiné sociální příspěvky

Všechno, co bylo dosud řečeno o nepřímém zaměstnavateli má za cíl bližší vymezení vztahů poukázáním na složité podmínky, v jakých se vytvářejí vztahy mezi pracovníkem a přímým zaměstnavatelem

Klíčovým problémem společenské morálky v tomto případě je otázka spravedlivé odměny za vykonanou práci. V dnešních podmínkách nelze nalézt důstojnější způsob, jak uskutečnit spravedlivost ve vztahu mezi pracovníkem a zaměstnavatelem, než je mzda za práci, ať jde o jakoukoliv práci v soukromém systému vlastnictví výrobních prostředků nebo kde již soukromé vlastnictví přešlo do sloučených forem.

V každém zřízení, bez ohledu na to, jaké v něm vládnou základní vztahy mezi kapitálem a prací, je odměna za práci konkrétní prostředek, který většině lidí umožňuje získávat přístup k bohatství přírody a jiným výhodám pocházející z lidské práce. Proto je spravedlivá mzda v každém případě konkrétním měřítkem spravedlnosti celého společensko-hospodářského zřízení. Není to jediné měřítko, ale je obzvláště důležité.

Toto měřítko se dotýká především rodiny. Pokud jde o dospělého pracovníka, který má odpovědnost za rodinu, pokládá se za spravedlivou mzdu taková, která stačí k založení a slušnému vydržování rodiny i k zajištění její budoucnosti. Tato mzda se může řešit buď tak zvaným *rodinným platem*, tj. odměnou, kterou hlava rodiny dostává v takové výši, aby pokrývala rodinné potřeby a aby manželka nemusela vykonávat výdělečnou práci mimo domov. Může se tento stav řešit také jinými sociálními příspěvky, jako jsou rodinné přídatky nebo přídatky mateřské pro ženu, která se věnuje výhradně rodině. Tyto dávky musí odpovídat skutečným potřebám, to znamená musí brát v úvahu počet osob, jež jsou na rodině závislé po celou dobu, kdy nejsou s to důstojně převzít odpovědnost za svůj život.

Zkušenost potvrzuje, že je nutné snažit se o celkové společenské zhodnocení mateřských úkolů, námahy s nimi spojené, láskyplné péče, kterou děti nevyhnutelně potřebují, aby se mohly rozvinout v osoby vědomé si svých práv a povinností, v osoby v mravně a nábožensky zralé a psychicky vyrovnané. Nucené opuštění těchto povinností kvůli vydělečné činnosti mimo domov je v rozporu se zájmy společnosti i rodiny, pokud to znemožňuje nebo ztěžuje plnění mateřského poslání.

Je známo, že v mnoha zemích ženy pracují skoro ve všech oblastech života. Musí však mít možnost vykonávat plně své úkoly v souladu se svou přirozeností, nesmějí být diskriminovány a vyloučeny z profesí, ke kterým mají schopnosti. Opravdové povznesení ženy vyžaduje takovou dělbu práce, aby žena nemusela na svou emancipaci doplácet tím, že se zřekne své přirozenosti ke škodě rodiny.

Vedle mzdy zde přicházejí v úvahu ještě různé sociální příspěvky, jejichž cílem je zabezpečit život a zdraví pracujících a jejich rodin. Patří sem výdaje na zdravotní péči, zejména při poškození zdraví při práci, usnadnění levného nebo přímo bezplatného styku se zdravotním zařízením. Další podmínka je právo na zotavení obsahující aspoň neděli, a kromě toho delší zotavení neboli dovolenou jednou v roce, popřípadě několikrát v roce, v kratším období. Konečně se jedná o právo na důchod ve stáří a pro případ úrazu při práci. K těmto právům je třeba počítat i právo pracovat v přiměřených pracovních podmínkách a tak, aby vykonávání práce nepoškozovalo tělesné zdraví pracovníků, ani neškodilo jejich zdraví mravnímu.

Důležitost odborů

Na základě těchto práv mají pracující *právo spolčovací* čili právo na vytváření spolků na obranu zájmů lidí zaměstnaných v různých povoláních. Těmto spolkům se říká odbory, kde jde o zákonitá práva v poměru k podnikatelům a majitelům výrobních prostředků. Existují odbory rolníků i lidí pracujících duševně, stejně tak i odbory zaměstnavatelů.

Katolická sociální nauka se nedomnívá, že by odbory byly odrazem *třídního boje* a ideologie. Jsou to sdružení, které se snaží o dosažení sociální spravedlnosti a zákonitých práv podle různých povolání, ale není to „*boj proti druhým*“. V tomto společenství se musí spojit jistým způsobem ti, kdo pracují, i ti, kdo disponují výrobními prostředky nebo jsou jejich majiteli. Práce má tu vlastnost, že spojuje lidi a v tom záleží její společenská síla.

Odbory nemají ráz politických stran bojujících o moc a nemusí podléhat usnesením politických stran, ani nemusí být s nimi příliš spjaty. Jinak se snadno dostanou do rozporu s tím, co je jejich vlastním úkolem – to je zajišťování zákonitých sociálních práv pracujících a stanou se nástrojem k uskutečňování cizích záměrů.

Odbory v boji za zákonitá práva svých členů používají metodu stávk. Je to určité ultimatum, adresované odpovědným činitelům a hlavně zaměstnavatelům. Tuto metodu pokládá katolická sociální nauka za oprávněnou za příslušných podmínek a ve správných mezích. Je třeba zdůraznit, že stávka je prostředek krajní, proto se nesmí zneužívat zvláště ke stranickým machinacím.

Důstojnost zemědělské práce

Všechno, co bylo řečeno o důstojnosti lidské práce, můžeme vztahovat na práci zemědělců, protože zemědělství dodává společnosti statky nutné pro každodenní život.

Osoba tělesně nebo duševně postižená

je jedním z nás a plně se podílí na našem lidství. Diskriminace ze strany zdravých vůči slabým a nemocným je zavrženíhodná diskriminace. Práce zde je podřízena důstojnosti člověka a ne bezohlednému hospodářskému zisku. Přesto, že jde o úkol složitý, je nutno, aby správné chápání práce vedlo k situaci, v níž by postižený člověk cítil, že není odstrčen na okraj světa práce ani závislý na společnosti, ale že je plnoprávným občanem.

Právo a problém vystěhovalectví

Stěhování za prací je prastarý jev a stále se opakuje. Člověk má právo opustit svou rodnou zem a jít hledat v cizině lepší životní podmínky. Odchází člověk spojený s dějinami, tradicí, kulturou a začíná život spojený s jinou kulturou a jiným jazykem.

Emigrace je jisté zlo. Je třeba dělat všechno, aby toto zlo neneslo s sebou větší škody ve smyslu mravním, ale naopak, přineslo dobro v životě osobním, rodinném a společenském vystěhovalce a to jak zemi, do které přichází, tak vlasti, kterou opouští. Pro pracovní poměr s přistěhovalcem musí platit stejná měřítko, jako pro vztah ke každému jinému pracovníkovi v této společnosti. Je nutno se řídit zásadou, aby kapitál sloužil práci a ne práce kapitálu.

V. kapitola

Prvky spirituality práce

Zvláštní úkol církve

Protože práce je ve své subjektivní stránce vždy činností osobní – činností osoby - , vyplývá z toho, že se jí účastní celý člověk, tělo i duch bez ohledu na to, zda je to práce manuální či duševní. A celému člověku je určeno evangelní poselství spásy. Je potřeba tato poselství vnitřně přijmout.

Člověk stvořený k obrazu Božímu dostal příkaz podmanit si zemi se vším, co je na ní, spravovat svět spravedlivě a uznáním Boha jako Stvořitele všeho zaměřit k němu sebe i celý vesmír. Člověk stvořený k Božímu obrazu, *má práci účast na díle Stvořitelově* a má podle svých schopností je dále rozvíjet a doplňovat. Popis stvoření, které nalézáme už v první kapitole knihy *Genezis*, je současně jakési *evangelium práce*.

Křesťany vůbec nenapadá, aby stavěli proti sobě díla, která vytvořili lidé svým důvtipem a svou silou a Boží moc, jako by rozumný tvor byl soupeřem Stvořitele. Spíše jsou přesvědčeni, že vítězství lidského pokolení jsou znamením velikosti Boží a plodem nevýslovného úradku. Z toho vyplývá, že křesťanské poselství neodvrací lidi od budování světa, ani je nevybízí k zanedbávání dobra svých bližních, ale spíše je k tomu zavazuje ještě

přísněji. „*Věřící mají uznávat vnitřní povahu všeho stvořeného, jeho jednotu k oslavě Boha a mají si navzájem pomáhat ke světějšímu životu.*“

Kristus – člověk práce

Ježíš „dobrou zprávu“, která mu byla svěřena, nejen hlásal slovy, ale především naplňoval skutkem – neboť sám byl člověkem práce – práce řemeslné, jako Josef z Nazareta. Tak také jeho učedníci podobně byli dělníci – rybáři, lékař, pastýř, rolník, stanař a vykonávali i jiné obory práce. Svatý apoštol Pavel říká: „ve dne v noci jsme se lopotili, abychom nikomu z vás nebyli na obtíž“. Odtud tedy plynou napomenutí o práci, která mají charakter příkazu.

Jak lidská činnost z člověka vychází, tak k němu i směřuje. Když člověk pracuje, nemění jenom svět a společnost, ale zdokonaluje i sám sebe. Toto je tedy pravidlo pro lidskou činnost – aby byla podle Božího plánu a Boží vůle v souladu s pravým dobrem lidstva a ponechala člověku jako jedinci možnost rozvíjet své povolání do plnosti. Člověk má větší cenu pro to, co je, než pro to, co má.

Pot a trápení, jak jsou v nynějších podmínkách lidstva nezbytně spojeny s prací, dávají křesťanu a každému člověku povolání k následování Krista možnost účastnit se skrze lásku na díle, které Kristus přišel naplnit. V lidské práci nalézá křesťan část kříže Kristova a přijímá ji v témže duchu vykoupení, v jakém Pán přijal za nás svůj kříž.

Na jedné straně se potvrzuje, že kříž je ve spiritualitě lidské práce nezbytný, ale na druhé straně se v tomto kříži odhaluje nové dobro, které má v práci počátek.

Dáno v Castel Gandolfo, dne 14. září o svátku Povýšení svatého kříže roku 1981, ve třetím roce mého pontifikátu.

Papež Jan Pavel II.

Sollicitudo rei socialis

**Encyklika Jana Pavla II.
o starosti církve o sociální otázky
ze dne 30. prosince 1987**

Předmluva k encyklice *Sollicitudo rei socialis*

Tato encyklika vydaná dvacet let po encyklice *Populorum progressio* odráží péči církve o sociální otázky konce osmdesátých let 20. století, kdy nezaměstnanost a hospodářský úpadek ohrožovaly život milionů lidí nejen v rozvojových zemích, ale i v hospodářsky vyspělých zemích.

K hospodářským a sociálním problémům rozvojových zemí se přidaly ještě další těžkosti. Negramotnost, obtížný, ne-li nemožný přístup k vyššímu vzdělání, různé formy vykořisťování, útlaku a diskriminace, obrovská zadluženost, která od roku 1960 do roku 1993 vyrostla z 18 miliard dolarů na 1,5 bilionů dolarů!

Zarážející je, že vedle nesmírné bídy se některé privilegované skupiny stávají otroky majetku a nemyslí na nic jiného, než na nepřetržité nahrazování věcí věcmi ještě dokonalejšími. Tento vulgární materialismus (konzumismus) překrývá nejhlubší tužby člověka, které, přes vnější bohatství, zůstávají neuspokojeny.

Svatý otec vyzvedává angažovanost pro chudé. Láska k chudým, kterou by měl projevovat každý křesťan, je napodobením Kristovy lásky a ta by měla zahrnovat velké zástupy hladovějících, žebrajících, bezdomovců, lidí bez lékařské péče a bez naděje na lepší budoucnost.

Papež připomíná, že by se měla provést reforma mezinárodního obchodního systému, zatíženého protekcionismem a reforma světového měnového a finančního systému, který je dnes považován za nevyhovující.

Některé rozvojové země by měly zreformovat své politické režimy a nahradit úplatkářské, diktátorské nebo autoritářské režimy demokratickými, které umožňují občanům podíl na správě věcí veřejných. Nutnou podmínkou a spolehlivou zárukou rozvoje každého člověka a každého státu je zdravé politické společenství, právní jistota a respektování lidských práv.

Obsah

I. kapitola

Úvod

II. kapitola

Co je v encyklice *Populorum progressio* nového

III. kapitola

Obraz dnešního světa

IV. kapitola

Opravdový lidský rozvoj

V. kapitola

Rozbor problémů ve světle teologie

VI. kapitola

Některá zvláštní upozornění

VII. kapitola

Závěr

I. kapitola

Úvod

Hlavním nástrojem předávání sociálního učení církve je učitelský úřad římských biskupů, který počínaje encyklikou *Rerum novarum* jako základem, z něhož vycházejí i ostatní dokumenty, se znovu a znovu zabýval právě tímto námětem. Mezitím magisterium uveřejnilo k výročí vydání oné encykliky různé další dokumenty k sociální otázce.

Encykliku *Populorum progressio* vydal papež Pavel VI. dne 26. března 1967. Platnost této encykliky je zřejmá i dnes. Z téhož podnětu poslala papežská komise *Iustitia et pax* oběžník synodám katolických východních církví a biskupským konferencím. Žádala v něm o mínění a návrhy, jak nejlépe prohloubit její nauku a případně jak ji aktualizovat.

Chci sledovat dva důležité cíle. Na jedné straně chci dát najevo, jak si vážím historického dokumentu Pavla VI. a jeho učení a na druhé straně bych chtěl na Petrově stolci posílit kontinuitu, ale i současně aktualizaci sociální nauky.

Dnešní doba se krátce před začátkem třetího křesťanského tisíciletí vyznačuje všeobecně rozšířeným očekáváním jakoby nového „adventu“, který se určitým způsobem dotýká všech lidí, poskytuje příležitost prohloubit nauku zmíněné encykliky a podívat se, jaké obzory otevírá do budoucna.

II. kapitola

Co je v encyklice *Populorum progressio* nového

Již při svém vzniku vzbudil dokument Pavla VI. všeobecnou pozornost pro svou novost, kontinuitu a neustálou aktualizaci sociální nauky církve.

Je třeba si všimnout roku 1967, kdy papež Pavel VI. vydal tuto encykliku a nás vyzývá, abychom tento dokument přijali ve spojitosti s druhým vatikánským koncilem, který skončil dne 8. prosince 1965. Encyklika *Populorum progressio* se jeví jako dokument, ve kterém se uskutečňuje učení koncilu.

Církev dobře zná člověka, je si vědoma své povinnosti „zkoumat znamení doby a vykládat je ve světle evangelia“ a stejně si uvědomuje poslání sloužit. Tak se liší od úlohy státu.

To, co je v encyklice nového, můžeme shrnout do tří bodů.

První bod spočívá už ve skutečnosti, že nejvyšší autorita církve vydala dokument určený církvi a všem lidem dobré vůle a že probírá otázku, která se zdá na první pohled čistě hospodářská nebo sociální. Pojem rozvoj národů pochází ze slovníku společenských a finančních věd. Tu pojednává encyklika *Populorum progressio* otázku postavení dělníků. Mohlo by se zdát, že „rozvoj“ i „postavení dělníků“ se vymyká oprávněným zájmům církve jako náboženské instituce. Je třeba zdůraznit mravní a kulturní povahu problematiky spojené s rozvojem a též oprávněnost a nutnost, aby církve do této oblasti zasahovala.

Když církve se zabývá „rozvojem národů“, jejich zaměřením k životní praxi a k mravnímu jednání lidí, nemůže být obviňována, že překračuje zvláštní oblast své kompetence.

Druhý bod – novota encykliky *Populorum progressio* je v šíři obzoru, s níž pojednává o tom, co se obecně označuje jako „sociální otázka“. Problémy na pracovištích nebo v dělnickém a odborovém hnutí určité země nebo oblasti nesmějí být pokládány za rozptýlené bez vzájemné spojitosti, protože v rostoucí míře závisejí na vlivu činitelů, které leží mimo hranice jednotlivých oblastí a národů.

Z hospodářského hlediska je nyní mnohem více zemí rozvojových, než hospodářsky vyspělých. Tím je také mnohem více lidí, jimž se statků a výhod přinášených rozvojem nedostává, než těch, kteří těchto dobrodiní mohou využívat.

Je to znamení, že zde jde o problém nerovnoměrného rozdělování životně důležitých prostředků, které byly původně určeny pro všechny lidi, stejně tak problém nerovnoměrného rozdělení užítku, který z nich plyne. Za tento stav nejsou odpovědny zaostalé národy, tím méně nějaká „osudovost“ závislá na přírodních podmínkách nebo na souhře životních podmínek.

Dnes záleží nejvíce na tom, aby všichni byli přesvědčení a cítili, že tato záležitost se přímo dotýká svědomí, které je zdrojem mravních rozhodnutí. V této souvislosti nespočívá novost encykliky v historickém potvrzení celosvětového významu sociální otázky, jako spíše v tom, že připojuje morální hodnocení této skutečnosti. Proto také osoby zodpovědné za veřejné záležitosti a s nimi i jednotliví občané bohatých zemí mají podle příslušného stupně své odpovědnosti mravní povinnost brát zřetel při svých osobních a veřejných rozhodnutích na tento univerzální vztah a na tuto vzájemnou závislost mezi svým chováním a bídou s nedostatečným rozvojem tolika miliónů lidí. Tato povinnost je povinnost solidarity a má stále stejnou platnost. Pravý rozvoj nesmí spočívat v pouhém hromadění bohatství a v rostoucích nárocích na statky a služby, pokud se získávají za cenu zaostávání obrovského množství lidí bez náležitého zřetele na společenskou a duchovní stránku člověka.

Třetí bod – encyklika *Populorum progressio* vnáší ještě závažněji nový prvek do sociální nauky církve i do samotného pojmu „rozvoj“. Ve smyslu obsahu encykliky jsme vyzýváni, abychom přezkoumali pojem rozvoje. Zda

spočívá v uspokojování hmotných potřeb a nesměruje k větší bídě většiny lidstva. „Z čeho vznikají války? Jen z vašich žádostí. Žádáte, ale nemáte“

Naproti tomu ve světě, v němž by vládla péče o obecné dobro celého lidstva, tj. péče o lidský a duchovní rozvoj všech místo snahy o osobní prospěch, by byl mír možný jako plod dokonalejší spravedlnosti mezi lidmi.

Jestliže sociální otázka nabyla celosvětového rozměru, je to proto, že požadavek spravedlnosti může být splněn jen na této úrovni. Opomíjení tohoto požadavku by mohlo způsobit, že oběti nespravedlnosti budou v pokušení odpovédět násilím, jak tomu bývá při vzniku mnoha válek. Lid, který je vyloučen ze spravedlivého rozdělování statků, jež byly původně určeny všem, se může ptát: „Proč bychom nekladli násilný odpor každému, kdo jde na nás všechny s násilím jako první?“ Uvážíme-li situaci ve světě rozděleném na dva mezinárodní pakty – jak bylo v roce 1967 v době vzniku encykliky *Populorum progressio* – a pomyslíme-li na účinky hospodářské a politické závislosti z toho plynoucí, stává se toto nebezpečí ještě mnohem větším.

Jak ospravedlnit skutečnost, že obrovské částky peněz, které mohou a mají být určeny na zdvojnásobení rozvoje národů, se místo toho vyplývají na obohacení jednotlivců či skupin nebo na rozšiřování zbrojních arzenálů jak v zemích vyspělých, tak v rozvojových, čímž se skutečné priority stavějí na hlavu?

Naproti tomu ve světě, v němž by vládla péče o obecné dobro celého lidstva, tj. péče o lidský a duchovní rozvoj všech místo snahy o osobní prospěch, by byl mír možný jako plod dokonalejší spravedlnosti mezi lidmi.

III. kapitola

Obraz dnešního světa

Základní učení encykliky *Populorum progressio* vyvolalo ve své době velký ohlas pro svou novost. Tvářnost společnosti, ve které dnes žijeme, není stejná, jako před dvaceti lety. Proto je třeba dnes shrnout obsah jednotlivých kapitol s důrazem na některé specifické rysy dnešní doby, abychom nauku encykliky Pavla VI., zaměřenou na rozvoj národů, prozkoumali hlouběji.

Nejprve je třeba zdůraznit, že naděje na rozvoj mají dnes velmi daleko k uskutečnění. Vážná mluva encyklik se omezovala na to, že zdůrazňovala vážnost situace a naléhavě všechny zavazovala ve svědomí, aby přispěli k jejímu řešení. Nedá se říci, že by tyto různé náboženské, humanitní, hospodářské a technické iniciativy byly marné, poněvadž se jim podařilo dosáhnout jistých výsledků. Avšak při pohledu na celek, současná světová situace působí z hlediska „rozvoje národů“ spíše záporným dojmem.

Proto chci upozornit na několik všeobecných ukazatelů. Stačí se podívat na skutečnou situaci nesčetného množství mužů a žen, dětí, dospělých i osob staršího věku, trpících pod nesnesitelným břemenem bídy. Mnoho milionů lidí je bez naděje, protože jejich postavení v mnoha částech světa se citelně zhoršilo. Tváří v tvář těmto dramatům krajní bídy a největší nouze, v nichž žije tolik našich bratří a sester, nás volá k odpovědnosti sám Ježíš Kristus.

První záporné a nesporné zjištění spočívá v tom, že propast mezi takzvaným vyspělým Severem a rozvojovým Jihem nejen trvá, nýbrž se prohlubuje. Toto zeměpisné názvosloví je jen pomůcka, neboť nesmíme přehlížet, že hranice mezi bohatstvím a chudobou procházejí uvnitř samotných společností, a to jak v zemích vyspělých, tak i rozvojových. Stejně jako v bohatých zemích existuje sociální nerovnost až ke krajní bídě, tak i v rozvojových zemích pozorujeme nezdárka projevy sobectví a okázalého bohatství, které jsou právě tak pobuřující, jako pohoršivé.

Zvážíme-li celou řadu různých odvětví, například výrobu a rozdělování potravin, hygienu, zdravotnictví a bydlení, zásobování pitnou vodou, pracovní podmínky, především pro ženy, které se přímo k nerozeznání podobají otroctví, délku života, i jiné hospodářské a společenské ukazatele, celkový obraz nás rozčaruje, ať už sám o sobě nebo ve ztahu k údajům z vyspělejších zemí. Člověku přitom bezděčně přichází na rty slovo „propast“. Na cestě hospodářsky vyspělých i rozvojových zemí se v poslední době projevilo rozdílné zrychlení, které vede ještě k většímu odstupu. Rozvojové země, především ty nejchudší zůstávají nenapravitelně zaostalé.

K tomu musíme připojit ještě rozdíly v kultuře a systémech hodnot mezi různými skupinami obyvatelstva, které nejsou vždy v souladu s příslušným stupněm hospodářského rozvoje a přispívají k vytvoření dalších rozdílů. Tato hlediska činí sociální otázku ještě složitější tím, že nabyla celosvětového rozměru. Jeden z dalších rozdílů je negramotnost, kde je obtížná nebo vůbec žádná možnost získat jakékoliv vzdělání, tím je obtížná možnost podílet se na budování vlastního národa. Taktéž brání tomu různé formy vykořisťování nebo hospodářského, společenského, politického i náboženského útlaku. Diskriminace a lidská práva jsou odpírána lidem jiné barvy kůže, než mají obyvatelé bohatého Severu.

Nutno upozornit, že žádná společenská skupina, jako například politická strana či stranické uskupení se nemůže přivlastňovat nárok na výlučnou vedoucí úlohu. To vede k rozbití opravdové subjektivity společnosti a občanů jako osob, jak se to děje v totalitním režimu. Za takové situace se člověk stává „předmětem“. Je ještě mnoho jiných forem chudoby. Přesto, že některé země jak rozvojové tak mezinárodní orgány v nich se snažily najít východisko z této bídy, celkový stav se ještě zhoršil.

Musíme pranýřovat hospodářské, finanční a sociální mechanismy, které, třebaže je lidé usměrňují, působí tak, že upevňují bohatství jedněch a chudobu druhých. Takové mechanismy ovládané rozvinutějšími zeměmi svým působením protěžují zájmy těch, kteří jimi disponují, ale dusí a

ovládají hospodářství méně rozvinutých zemí. Tak roste bohatství bohatých a bída chudých.

Mezi známkami nedostatečného rozvoje patří především *bytová krize a nezaměstnanost*. Milióny lidí žijí bez přiměřeného obydlí nebo vůbec bez přístřeší. Byty chybějí všude ve světě. To je zčásti důsledek stále vzrůstající urbanizace. Nedostatek bytů sám o sobě představuje vážný problém a je známkou a souhrnem hospodářských, sociálních a kulturních nedostatečností. To je také měřítkem pokroku.

Odsouzeníhodným jevem je nedostatečná zaměstnanost nebo nezaměstnanost. V rozvojových zemích vysoká porodnost a ve vyspělých zemích vyspělá technologie – tím samotná možnost dostat zaměstnání neroste ale naopak klesá.

Zatímco na jedné straně zůstávají ohromné přírodní zdroje nevyužity, na druhé straně existují celé zástupy lidí, kteří jsou proti své vůli zaměstnání jen částečně a mnozí nemají práci žádnou. Proto ohromné masy lidí hladovějí. Tato skutečnost dokazuje, že ve společenských i vzájemných vztazích se dělá špatně něco, co se vztahuje k organizaci práce a zaměstnanosti.

Jiným jevem je problém mezinárodního zadlužení. Důvodem, který přiměl rozvojové země, aby přijaly nabídku vysokých půjček, byla naděje, že bude možno tyto prostředky investovat do realizace rozvoje. Když se změnila okolnosti jak v zemích zadlužených, tak na mezinárodním peněžním trhu, změnila se i prostředky určené na podporu rozvoje v mechanismy s opačným účinkem.

Nemůžeme mlčet o politické situaci v době po druhé světové válce. Vznikly dva protikladné a vzájemně nepřátelské bloky – Východ a Západ. Pojmenování obou je původu geopolitického. Cílem každého z těchto dvou bloků je uchvácení co největší moci nad jinými státy.

Na Západě existuje systém, který se řídí zásadami liberálního kapitalismu. Ten se zrodil s procesem industrializace.

Na Východě existuje systém, který vzešel z marxistického kolektivismu. Ten se zrodil z postavení pracujících tříd. Každá z těchto ideologií se odvolává na dvě úplně odlišná pojetí člověka, jeho svobody a společenské úlohy.

Protikladnost obou filosofii dala vznik nepřátelským systémům – k tomu použila každá strana vlastní formy propagandy a indoktrinace. Vyvinula se nutně v rostoucí protikladnost vojenskou. Ta pak dala počátek dvěma blokům ozbrojených velmocí, které se navzájem nedůvěřují a bojí se převahy toho druhého.

Soupeření mezi dvěma bloky – mezi dvěma sférami vlivu – po druhé světové válce ovládlo ovzduší celých příštích čtyřicet let. Buď mělo ráz studené války, nebo válek uměle vyvolaných. Tím se zneužívalo místních konfliktů k udržování lidí v nejistotě a neklidu hrozbou otevřené totální války.

Je to jeden z důvodů, proč se sociální nauka církve staví kriticky jak vůči liberálnímu kapitalismu, tak vůči marxistickému kolektivismu.

Zemím, které nedávno získaly nezávislost a usilují o kulturní svébytnost, je zapotřebí účinného a nezištného přispění zemí bohatších a rozvinutějších. Avšak místo toho jsou zaplétány do ideologických sporů, které často vzplanou v občanské války. Děje se to i proto, že investice a pomoc, určené pro rozvoj, bývají zneužívány k rozdmýchávání sporů a slouží proti jejich zájmům. Sdělovací prostředky většinou bývají řízeny z center severního světa a neberou náležitý ohled na přednostní zájmy a problémy těchto zemí a neslouží opravdovému rozvoji.

Tvrzení encykliky *Populorum progressio*, že investice určené na výrobu zbraní mají být použity na to, aby se národům ulehčilo od hladu a bídy, činí ještě naléhavější výzvu k překonání protikladů existujících mezi bloky.

Jestliže výroba zbraní na úkor skutečných potřeb lidí a žádoucího nasazení vhodných prostředků k jejich uspokojení je těžkým zlořádem v nynějším světě, pak nemenším zlořádem je také obchod se zbraněmi. Ten je třeba posuzovat ještě přísněji.

Hospodářská pomoc a rozvojové plány narážejí na překážky v podobě ideologických, celních a obchodních překrad. Naproti tomu zbraně jakéhokoliv původu se prodávají s absolutní svobodou do různých částí světa. A tak půjčky k rozvoji zaostalých států se věnují na nákup zbraní a chudoba a bída rozvojových zemí roste dále. Tak se urychluje cesta ke smrti a zároveň roste počet uprchlíků a lidí bez domova.

Teroristické činy nelze nikdy schvalovat. Někdy činy odůvodňované ideologiemi nabývají rozměru masakrů, kde se zabíjí jen pro zabíjení. Křesťanské učení zakazuje druhé nenávidět, bezbranné zabíjet, stejně jako užívat teroristických metod.

Tvrzení, že zvláště v jižní části planety prý stojí demografická otázka v cestě rozvoji, nikdy nebylo prokázáno, naproti tomu nákup zbraní, a korupce ano.

Na Severu má tato otázka opačné rysy. Tam je pokles porodnosti a s tím spojené stárnutí obyvatelstva, které už není schopno se biologicky obnovovat.

Tento převážně záporný obraz skutečné situace rozvoje v současném světě má také kladné stránky. U mnoha lidí se probouzí zájem o respektování lidských práv a co nejrozhodněji se bojuje proti jejich porušování. Deklarace lidských práv vyhlášená dne 10. prosince 1948 Organizací spojených národů měla obrovský vliv na její samotné postupné přijímání mezinárodním společenstvím.

Zároveň v rozděleném světě roste přesvědčení o všestranné závislosti a důsledku toho nutnost solidarity. Dnes si lidé uvědomují, že musí jednat společně, jestliže se má předejít všeobecné katastrofě. Známkou úcty k životu a současně starost o mír je nedělitelný. Tato starost vyžaduje přísné respektování spravedlnosti a tím i rovnoměrné rozdělování plodů opravdového rozvoje.

Mezi kladné známky lze připočíst ohled na péči o ekologii. Je třeba také uznat úsilí vedoucích činitelů, politiků, národohospodářů, a jiných, z nichž mnozí čerpají inspiraci z náboženské víry. Překonávají zlo ve světě, aby co nejvíce lidí se mohlo těšit z míru a žít životem člověka se vším, co to obnáší. Takže v současném světě není všechno jen záporné.

IV. kapitola

Opravdový lidský rozvoj

Pohled na současný svět nás vede ke zjištění, že rozvoj není přímočarý. To se zdá zpochybněno existencí již dvou světových válek a po částečně již uskutečněném vyhlazení celých národů. Dnes je možné lépe pochopit, že pouhé hromadění statků a služeb k lidskému štěstí nestačí, ani nepřinese osvobození od všemožného otroctví. Zkušenosti nás učí, že celá spousta dostupných prostředků a možností se obrací proti člověku a zotročuje ho, není-li řízena mravním smyslem a zaměřena na opravdové dobro lidí.

Nadměrný rozvoj záležející v přílišné hojnosti hmotných prostředků u některých vrstev obyvatel snadno mění lidi v otroky „vlastnění“ a bezprostřední požívačnosti. Konzumní společnost, s sebou nese plýtvání. Pozorujeme důsledky zvrácené vůle, kterou otročíme pouhé spotřebě – to je vulgární materialismus s hlubokou neuspokojeností. Vlivem reklamy člověk chce mít stále víc a hlubší tužby už mnohý z nás nemá.

Je rozdíl mezi „mít“ a „být“. Vlastnění věcí a požitků člověka nezdokonalí. Nespravedlivost dneška spočívá v tom, že několik málo lidí vlastní mnoho a mnoho lidí nevlastní téměř nic. Je to nespravedlivost vyplývající ze špatného rozdělování statků a služeb původně určených pro všechny.

Člověk potřebuje stvořené statky a výrobky průmyslu. Nebezpečí zvráceného konzumismu a nadbytečně vyumělkované potřeby nesmí překážet uznání a užívání, které máme k dispozici.

Člověk je povolán, aby užíval tvorů a plodů přírody, ale také se o ně staral, zemi obdělával a pečoval o ni. Avšak současně má člověk zůstat podřízen vůli Boha. Shodně s tímto učením nemůže rozvoj záležet jen v užívání, ovládání a neohrazeném vlastnění stvořených věcí a produktů lidského umu, ale spíše v tom, že jejich vlastnění a zacházení s nimi je podřízeno podobnosti Bohu a jeho povolání k nesmrtelnosti. To je pravda o člověku.

Rozvoj, jak ho chápe Písmo svaté není pojem „laický“ či „světský“, ale jeví se svým těžištěm společensko-hospodářským jako základní vyjádření vlastního povolání člověka. Člověk byl stvořen a jeho biblický popis ho představuje jako „tvora a obraz“, který určuje jeho původ a podobnost. To

vše vtiskuje do každého člověka – muže či ženy – každému zvlášť, i oběma společně, zárodek nezbytnosti plnit přirozený úkol. Úkol má být plněn v poslušnosti vůči Božímu zákonu.

Když člověk není poslušný Boha a odmítá se podrobit jeho moci, příroda se mu staví na odpor a neuznává ho za svého „pána“, protože pošpinil Boží obraz. Vlastnění a užívání stvořených prostředků se stává obtížným a plně námahy.

Z toho plyne závěr, aspoň pro lidi věřící ve slovo Boží, že takzvaný současný „rozvoj“ se má pokládat za součást dějin započatých stvořením světa a stále ohrožených opomíjením Boží vůle, především k modloslužbě. Sám Pán Ježíš v podobenství o hřivnách upozorňuje, jak přísně bude naloženo s tím, kdo se opovážil ukrýt obdržený dar: - „Služebníku špatný a líný!“ ... Vezměte tu hřivnu a dejte tomu, kdo má deset hřiven.

Víra v Krista Vykupitele osvětluje povahu rozvoje zevnitř a je vodítkem v uskutečňování úkolu pomáhat druhým. Do tohoto Božího plánu je zahrnuta naše historie. Je poznamenána naším osobním i kolektivním úsilím o zlepšení životních podmínek a překonání těžkostí na naší cestě.

Pohled víry dobře objasňuje důvody, které vedou církev k tomu, aby se zabývala problematikou rozvoje, aby k tomu směřovala povinností její pastýřské služby.

V nejstarší nauce a praxi církve je obsaženo přesvědčení, že církvi, jejím služebníkům i všem věřícím jejich povolání přikazuje mírnit bídu nuzných bližních. Závazné úsilí o rozvoj národů není jen povinnost čistě individuální, jako kdyby bylo možné dosáhnout pokroku izolovanými silami. Je to příkaz pro všechny i pro každého zvlášť, pro muže, ženy, pro společenství, národy, obzvláště pro katolickou církev a pro všechny společnosti.

Spolupráce na rozvoji člověka a každého člověka je povinností všech vůči všem a musí být sdílená všemi částmi světa – Východem, Západem, Severem i Jihem. Jestliže se usiluje o rozvoj pouze v jedné části světa, dělá se to k velké škodě ostatních.

Model rozvoje, který by nerespektoval a nepodporoval lidská práva, osobní a společenská, hospodářská a politická, včetně práv národů, by nebyl důstojný člověka.

Dnes snad víc než kdy jindy poznáváme vnitřní rozporuplnost rozvoje omezeného jen na hospodářskou oblast. Takový rozvoj snadno podřizuje lidskou osobu a její nejhlubší potřeby hospodářskému plánování, které sleduje jenom zisk.

Ve vnitřních záležitostech každého národa má nesmírný význam respektování celého komplexu práv. Zvláště práv na život v každé fázi jeho existence, práv rodiny jako základního společenství, spravedlnost v pracovních vztazích, práv spojených se životem společnosti jako takové ve smyslu politickém, práv založených na Božím povolání člověka v přesahu řádu přirozeného.

Na úrovni mezinárodní je nutné plně respektování totožnosti každého národa a jeho historických a kulturních specifik. Také je nutno vytvořit každému národu možnost „posadit se ke společnému stolu“, místo, aby Lazar ležel za dveřmi, kam by „psi přicházeli a lízali mu vředy“. Jak národy, tak i jednotlivci se musí těšit základní pozornosti, o kterou se opírá Charta Organizace spojených národů. Aby byl rozvoj úplný, musí se uskutečňovat v solidaritě a svobodě. Jinými slovy – opravdový rozvoj se musí opírat o lásku k Bohu a k bližnímu.

Řekové označovali přírodu a svět kolem nás slovem kosmos. Toto vyžaduje respektování v trojím ohledu.

První úvaha záleží v tom, že je nutno čím dále tím více chápat, že nelze beztrestně využívat všech tvorů libovolně podle svých vlastních potřeb

Druhá úvaha se zakládá na tísnivějším zjištění, totiž na omezenosti přírodních zdrojů, z nichž část není „obnovitelná“. Jejich bezohledné využívání, jako kdyby byly nevyčerpatelné, představuje vážné nebezpečí, že z nich nebudou moci těžit ani nynější a tím méně budoucí generace.

Třetí úvaha se týká přímo důsledků jistého druhu rozvoje. Účinkem industrializace je stále častější znečištění ovzduší, což s sebou nese poškození zdraví obyvatelstva.

Z toho vyplývá, že rozvoj, jeho plánování, užívání přírodních zdrojů a způsob, jakým se z nich těží, nelze oddělovat od respektování mravních zákonů. Omezení uložené člověku od počátku samotným Stvořitelem dostatečně ukazuje, že ve vztahu k viditelné přírodě jsme podrobeni nejen biologickým, ale i mravním zákonům, které nelze beztrestně přestupovat.

V. kapitola

Rozbor moderních problémů ve světle teologie

Protože rozvoj má z velké části mravní povahu, je nezbytné přiznat také překážky, které mu stojí v cestě. Rozhodnutí urychlující nebo brzdící rozvoj národů jsou činiteli politického rázu. Aby se překonaly uvedené zvrhlé mechanismy a nahradily novými, spravedlivějšími, je nutná politická vůle, která dosud nebyla k dosažení. Proto je zapotřebí najít příčiny mravní povahy, které svým působením rozvoj brzdí a brání jeho plnému dosažení.

Stejně tak i prostředky vědecké a technické mají se přičinit o to, aby národy dostaly impuls k opravdovému rozvoji. Pak rozhodnutí morální povahy u věřících lidí spočívající na zásadách víry odstraní zábrany a překážky – s pomocí milosti Boží.

Svět rozdělený do bloků ovládaných ustrnulými ideologiemi, kde místo vzájemného společenství a solidarity vládou různé formy imperialismu,

může být jen světem podléhajícím „strukturám hříchu“. Tyto struktury mají kořeny v hříchu osobním, proto jsou vždy spojeny s konkrétními skutky osob, které takové struktury zavádějí, utvrzují a ztěžují jejich odstranění.

„Hřích“ a „struktury hříchu“ jsou kategorie, které málokdy slouží za měřítko situace dnešního světa. Dá se mluvit o „sobectví“ a „krátkozrakosti“, může se poukázat na „pochybené politické záměry“ a na „nemoudrá ekonomická rozhodnutí“. Při těchto hodnoceních se dostává ke slovu měřítko eticko-morální.

Toto nahlížení je užitečné, zvláště když vyvozuje důsledky a když se zakládá na víře v Boha a na jeho zákonu, který přikazuje konat dobro a zakazuje zlo. V tom spočívá rozdíl mezi rozbohem společensko-politickým a zřetelem na formy „hříchu“ a „struktury hříchu“. Pán a Dárce života vyžaduje od lidí přesně stanovené postoje, projevující se též v určitém jednání vůči bližnímu nebo ve vyvarování se jistého chování. Přichází na mysl Desatero. Jeho nezachováním je urážen Bůh a křivdí se bližnímu. K tomuto všeobecnému rozboru z hlediska náboženského lze připojit podrobnější úvahy. Na jedné straně nezřízená honba za ziskem a na druhé straně touha po moci s úmyslem vnucovat jiným svoji vůli „za každou cenu“ znamená vládu lidské svévole se všemi možnými následky.

Kdybychom uvažovali o jistých formách soudobého imperialismu ve světle těchto morálních měřítek, pak bychom za určitými rozhodnutími zdánlivě diktovalných pouze hospodářskými nebo politickými důvody objevili skutečné formy modloslužby – uctívání peněz, třídní ideologii a technologie. Jaká je skutečná povaha zla, které v otázce rozvoje národů musíme prozkoumat? Jde tu o zlo mravní, plod mnoha hříchů, které vedou ke strukturám hříchu. Zaměřit se takto na zlo znamená v rovině lidského chování vhodně stanovit cestu k jeho překonání.

Je žádoucí, aby lidé, kteří nemají zjevnou účast na víře, se přesvědčili, že překážky na cestě k plnému rozvoji nejsou jen hospodářské, ale spočívají v hlubších postojích, které člověk může pokládat za absolutní hodnotu.

Projevy solidarity uvnitř každého společenství jsou účinné tenkrát, jestliže se jeho členové navzájem uznávají jako osoby. Ti, kdo více znamenají, protože mají k dispozici více prostředků a služeb, se musí cítit ochránci slabších a musí být ochotni dělit se s nimi o to, co mají. Slabší pak se v témže duchu solidarity nemají chovat ani čistě pasívně, ani destruktivně vůči společenskému řádu, ale, i když se domáhají svých spravedlivých práv, ať to i oni činí k dobru všech.

Totéž měřítko platí obdobně pro mezinárodní vztahy. Vzájemná propojenost se musí proměnit v solidaritu založenou na zásadě, že Bohem stvořené statky jsou určeny pro všechny. To, co vytváří lidský důmysl zpracováním surovin, musí za pomoci práce sloužit dobru všech.

Solidarita nám pomáhá vidět toho druhého – osobu, lid nebo národ, - nikoliv jako nástroj, jehož pracovní schopnost a tělesnou sílu je možno lacino využívat a potom, když přestane být užitečný, jej odložit.

Tímto způsobem je vyloučeno vykořisťování, utiskování, vyhlazování druhých. Tyto projevy při nynějším rozdělení světa na protikladné bloky vyúsťují v nebezpečí války a v přehnanou obavu o vlastní bezpečnost, často na úkor svéprávnosti, svobodného rozhodování a dokonce územní celistvosti slabších národů, které jsou v držení takzvaných „sfér vlivu“ nebo „bezpečnostních pásem“.

Solidarita, jak ji navrhujeme, je cestou k míru a zároveň k rozvoji. Světový mír je totiž nemyslitelný, jestliže se lidé neuznají za něj zodpovědni.

VI. kapitola

Některá zvláštní upozornění

Církev nepředkládá hospodářské a politické systémy nebo programy ani nedává přednost jednomu nebo druhému. Církev má však „bohaté zkušenosti v lidských záležitostech“, proto se cítí povinna rozšířit své náboženské poslání na různé oblasti, v kterých muži a ženy vyvíjejí svou činnost, při níž hledají na tomto světě své štěstí, i když stále omezené, které by bylo v souladu s jejich lidskou důstojností.

Opravdový rozvoj se týká důstojnosti člověka a národů, nelze jej snižovat jen na problém „technický“. Pokud se rozvoj omezuje jen na technický problém, je zbavován svého skutečného obsahu a stává se zradou člověka a národů, kterým má plnou měrou sloužit.

Proto má církev světu co říci o přírodě, o podmínkách, požadavcích a cílech opravdového rozvoje i o těžkostech, které se mu staví do cesty. Tímto způsobem plní církev poslání evangelizace, poněvadž prvním a vysoce aktuálním příspěvkem k vyřešení naléhavého problému rozvoje je hlásání pravdy o Kristu, o církvi, o člověku, aplikované na konkrétní situaci. Prostředkem, který používá církev k dosažení tohoto cíle je její sociální nauka.

Problémy, o kterých se zmiňujeme, jsou problémy morální. Ani rozbor problémů rozvoje, ani prostředky k překonání současných obtíží nelze oddělovat od této základní dimenze. Sociální učení církve není nějaká „třetí cesta“ mezi liberálním kapitalismem a marxistickým kolektivismem, ani alternativa jiných, ne tak protichůdných řešení, ale představuje něco svébytného. Není to ideologie, ale přesné vyjádření výsledků hlubokého zamyšlení ve světle víry a církevní tradice nad složitou skutečností lidské existence ve společnosti a v mezinárodním kontextu. Toto učení tedy nepatří do oblasti ideologie, nýbrž teologie, zvláště teologie morální.

Ke službě hlásání evangelia na sociálním poli, která je jednou stránkou prorockého poslání církve, patří též obžaloba zlořádů a nespravedlností. Je

nutno říci, že hlásání je vždy důležitější, než žaloba, která nemůže být od hlásání odtržena. Sociální nauka církve se musí dnes více než dříve stávat mezinárodnější. Je nutno upozornit na speciální směrnice, na něž navazoval učitelský úřad církve. Je nutno upozornit na jednu z nich – na ujímání se chudých a na účinnější lásku k nim. Je to prvořadá forma prokazování křesťanské lásky, o které svědčí celé církevní tradice. Týká se také našich závazků vůči společnosti a tím i našeho způsobu života a našeho rozhodování o vlastnictví a užívání statků.

Právo na soukromé vlastnictví je spravedlivé a nutné, ale nikterak neruší uvedenou zásadu. Majetek je zatížen „sociální hypotékou“, to znamená, že majetek má i sociální funkci.

Má-li se pomáhat chudým, nelze přehlížet ani zvláštní formu chudoby, jakou je zbavení lidské osoby základních práv, zejména práva na náboženskou svobodu a práva na podnikání.

Chci připomenout naléhavost uskutečnění reformy mezinárodního obchodního systému zatíženého tak zvaným ochranářstvím a rostoucí tendenci k bilaterálním dohodám, reformu světového měnového finančního systému, který je pokládán za nedostatečný a nevyhovující, problém změny technologií a jejich přiměřeného využívání, nutnost revize struktur stávajících mezinárodních organizací v rámci mezinárodního právního systému.

Mezinárodní obchodní systém často diskriminuje výrobky průmyslu vznikající v rozvojových zemích a poškozují výrobce surovin. Světový měnový a finanční systém se vyznačuje nadměrnou fluktuací směnných kursů a vyšší úroků na úkor platebních bilancí a stavu zadluženosti chudých zemí.

Technologie a jejich směna jsou dnes jedním ze základních problémů mezinárodní směny a z nich plynoucích vážných škod. Nejsou vzácné případy, že se rozvojovým zemím odpírají potřebné technologické metody nebo se jim nabízejí metody neužitečné.

Mezinárodní organizace jsou podle názorů mnoha lidí v takovém stadiu, v němž mechanismy jejich dalšího chodu, náklady a účinnost vyžadují nové pozorné přezkoumání, popřípadě zlepšení. Předpokládá se překonání politického soupeření a zřeknutí se vůle manipulovat těmito organizacemi ve vlastní prospěch.

Rozvoj požaduje od příslušných zemí především ducha iniciativy. Musí spolupracovat s jinými zeměmi, které se nacházejí ve stejném postavení. Každá země musí odhalit a co nejlépe zužitkovat možnosti své vlastní svobody. Každá země si musí být vědoma skutečných potřeb i toho, že má právo a povinnost hledat jejich řešení. Rozvoj národů začíná a nejlépe se uplatňuje úsilím každého jednotlivého národa o vlastní rozvoj ve spolupráci s jinými.

Některé národy budou muset zvýšit výrobu potravin, aby měly stále k dispozici prostředky nutné k výživě a k životu. Jiné národy potřebují zreformovat některé nespravedlivé struktury a zejména své politické instituce, aby nahradily úplatkářské, diktátorské nebo autoritářské režimy demokratickými, umožňujícími účast občanů na vládě.

Vše, co bylo dosud řečeno, se nemůže uskutečnit bez spolupráce všech lidí, zvláště mezinárodního společenství a to v širokém rámci solidarity, která by zahrnovala všechny, hlavně ty nejodstrkovanější.

V mnoha zemích je vzájemná závislost již skutečností. Uznat ji tak, aby byla ještě účinnější, představuje alternativu k nadměrné závislosti na bohatších a mocnějších zemích a přinese to i vytoužený rozvoj.

VII. kapitola

Závěr

Národy i jednotliví lidé touží po svém osvobození. Úsilí o plný rozvoj je důkazem jejich touhy po překonání mnoha různých překážek, které jim znemožňují přístup k „lidštějšímu životu“. V Latinské Americe se rozšířil nový způsob řešení problému bídy a nedostatečného rozvoje. Tento způsob činí z osvobození základní složku a první zásadu jednání.

Je nutno dodat, že touha po osvobození z každé formy ujařmení člověka a společnosti je přání ušlechtilé a správné. Pouhý hospodářský rozvoj nedokáže člověka osvobodit. Právě naopak, může přispět k ještě většímu zotročení. Rozvoj, který nezahrnuje i kulturní, transcendentní a náboženský rozměr člověka, přispívá ke skutečnému osvobození tím méně, čím méně uznává existenci těchto rozměrů a nezaměřuje na ně své cíle a plány. Člověk je jen tehdy naprosto svobodný, když je svůj, když v plnosti požívá svých práv a povinností. Totéž je třeba říci o společnosti.

Hlavní překážkou, kterou je nutné odstranit, aby se dosáhlo opravdového osvobození, je hřích a struktura hříchu, které vznikají z toho, jak hřích postupně roste a šíří se.

Církev důvěřuje také člověku, třebaže zná i zlobu, jíž je schopen. Ví, že je tu vážná překážka – hřích – přijatý jako dědičný. Musíme jakkoli s hořkostí říci toto: „Jako je možné hřešit sobectvím, honbou za ziskem a touhou po moci, tak je možno hřešit strachem, nerozhodností a v podstatě zbabělostí. Je zde v sázce důstojnost lidské osoby“.

Chci se obrátit na všechny muže i ženy bez výjimky, ať se podílejí na iniciativách, ať je uskutečňují tím, jak vedou svůj osobní a rodinný život, jak užívají statků, jak si vedou jako občané, jak přispívají k hospodářskému a politickému rozhodování, jak se angažují v národním a mezinárodním měřítku. V tomto nasazení mají být synové a dcery církve příkladem. Oni se tu mají projevit jako svědkové a jako tvůrci míru a spravedlnosti.

Církev dobře ví, že nic, co se uskutečňuje v čase, není totožné s Božím královstvím. Ale očekávání nemůže být záminkou lhostejnosti ke konkrétním situacím osobním, k situacím života společného, které se navzájem podmiňují.

Dáno v Římě u Svatého Petra dne 30. prosince 1987 v desátém roce mého pontifikátu – Papež Jan Pavel II.

Centesimus annus

**Encyklika Jana Pavla II.
ke 100. výročí Rerum novarum
z 1. května 1991**

Předmluva k encyklice Centesimus annus

Rozpad reálného socialismu v zemích středovýchodní Evropy je událostí, která nemá ve světových dějinách obdoby. Během krátké doby se rozpadla „říše zla“, která mohla pomocí atomových zbraní totálně zničit celý svět a plánovala „bleskovou válku“, pomocí níž chtěla za nasazení atomových zbraní a desetitíců tanků „převálcovat Evropu“ a zahájit tak boj za úplné ovládnutí světa. Nikdo z odborníků na světovou politiku nepředpokládal, že změnu Jaltské dohody lze vynutit jinak než válkou.

Náboženský filosof a teolog Eugen Biser ze SRN říká o politických změnách ve střední Evropě: *„Byla to revoluce bez strategie, bez vůdců a bez krveprolití. Historikové se octli před problémem – buď musejí přiznat, že pro to nemají účinné vysvětlení, nebo uvažovat o nadpřirozeném zásahu.“*

Když papež Jan Pavel II. v encyklice Centesimus annus hodnotí události roku 1989, říká, že *„boj, který vedl ke změnám roku 1989 ... by nebyl myslitelný bez bezmezní důvěry v Boha, Pána dějin“*.

Poprvé v lidských dějinách se uskutečnila velká revoluce nenásilným způsobem, jen zbraněmi pravdy a spravedlnosti, na rozdíl od marxismu, který věří jen v teror a vyznává násilí.

Sto let po encyklice Rerum novarum se církev znovu vyslovila k sociální otázce, která mezitím nabyla rozměrů světových. Je přitom přesvědčena, že dnes – zrovna jako před sto lety - opět stojí na křižovatce. Tehdy v důsledku pronikavé změny hospodářských a sociálních poměrů hrozilo rozdělení společnosti na společnost třídní a šlo o její záchranu před chaosem pomocí nové solidarity.

Dnes podle encykliky Centesimus annus – stojí svět opět na křižovatce. Má před sebou dva problémy - problém mravnosti a problém chudoby. Z nich vyplývá třetí – nespravedlivé rozdělení práce.

První problém se týká průmyslových zemí, jimž se pomocí efektivního hospodářského systému podařilo pronikavě zvýšit hmotný blahobyt. Církev tento pokrok uznává, ale zároveň zdůrazňuje, že se nepodařilo stejnou měrou uskutečnit pokrok v oblasti morální. Už před dvěma sty lety řekl německý spisovatel Novalis: *„Než lidé pomocí vědy a techniky udělají jeden krok dopředu k ovládnutí přírody, měli by předtím udělat tři kroky vpřed v oblasti morální.“* To se však nestalo. Je narušena základní buňka společnosti – rodina. Skupinové egoismy podkopávají solidaritu, vzniká nebezpečí, že práce bude degradována na zboží. Společnost ovládaná konzumismem vytěsňuje ze svého života skutečné hodnoty i otázky po smyslu bytí. Vzniká duchovní prázdnota, která přináší dezorientaci a nevázanost.

Druhý problém se týká rozdělení světa na chudé a bohaté. Jan Pavel II. nezastává žádné utopie, ale hluboce se ho dotýká, že lidé mohou tento skandál strpět, že nejsou připraveni k radikálním obětím a že nenutí své

vlády k rozhodným opatřením proti chudobě. Lidská důstojnost, blahobyt a mír by neměly být výsadou menšiny, protože jsou určeny všem!

Tyto problémy rozhodnou o budoucnosti světa. Papež Jan Pavel II. neřekl v encyklice *Centesimus annus* jen rozhodující slovo, on zavázal církev k činu – aby byla s člověkem na cestě a našla na tyto otázky uspokojivou odpověď.

Proti dosavadním encyklikám má *Centesimus annus* jednu významnou novinku. – Dosud papežové pouze popisovali a hodnotili sociální skutečnost. Jan Pavel II. se nespokojuje s kritickými poznámkami k hospodářským nespravedlnostem, ale poprvé v dějinách sociálních encyklik uvádí pozitivní prvky svobodného tržního hospodářství, sociálně odpovědné vlastnictví, soukromé podnikání založené na věcných znalostech, mravní odpovědnosti a soukromé iniciativě, odpovědnou práci opírající se o vědu, techniku a umění, trh a výkonem podmíněný zisk. Všechny tyto prvky však musí spojit obecné dobro.

Papež tedy „uznává základní a kladnou úlohu trhu, podniku, soukromého vlastnictví a z něho plynoucí odpovědnosti za výrobní prostředky a úlohu svobodných tvůrčích sil člověka v oblasti hospodářství. Správné fungování trhu však předpokládá určité rámcové podmínky, které musí dát a zajistit stát. Trh sám je nemůže vytvořit, ale správně fungovat může jen v určitém mravním prostředí, kde vládne spravedlnost a poctivost a kde existuje základní společenský konsensus v chápání dobra a zla a v pojetí lidské osoby a jejího místa ve společnosti. Takto pojímané hospodářství se nazývá sociální tržní hospodářství a jeho průkopníky byli po druhé světové válce Alfréd Müller – Armack a Ludwig Erhard, pozdější ministr hospodářství SRN a tvůrce německého „hospodářského zázraku“.

Obsah

Úvod

I. Kapitola

Podstatné rysy encykliky *Rerum novarum*

II. kapitola

Na cestě k „novým věcem“ dneška

III. kapitola

Rok 1989

IV. kapitola

Soukromé vlastnictví a univerzální určení statků

V. kapitola

Stát a kultura

VI. kapitola

Člověk je cesta církve

Úvod

Sté výročí vyhlášení encykliky mého předchůdce Lva XIII., která začíná slovy *Rerum novarum*, znamená v současné historii církve i v mém pontifikátu datum značného významu. Této encyklice byla přiznána výsada, že ji papežové od 40. až do 90. výročí jejího zveřejnění vzpomínali slavnostními dokumenty. Lze říci, že její cesta dějinami byla značena ostatními dokumenty, které ji připomínaly a zároveň aktualizovaly. Činím-li totéž na základě proseb četných biskupů, církevních institucí, akademických studijních center, podnikatelů a dělníků, a to jak jednotlivců, tak i sdružení, u příležitosti jejího 100. výročí i já, chtěl bych nejprve splnit povinnost díkuvzdání, kterou má celá církev vůči velkému papeži Lvu XIII. a jeho nesmrtelnému dokumentu. Chtěl bych také ukázat, že hojná míza, která z oněch kořenů vytéká, léty nevyschla, nýbrž že je dokonce ještě plodnější. Svědčí o tom nejrůznější iniciativy, které oslavám tohoto výročí předcházejí, doprovázejí je a budou následovat, iniciativy, které podpořily biskupské konference, univerzity a akademické ústavy, profesní sdružení a ostatní instituce a osoby v mnohých částech světa.

Návrhem „znovu číst“ encykliku Lva XIII. zároveň vyzývám k „opětovnému pohledu“ na samo její znění s cílem znovu odhalit bohatství základních principů, které byly vysloveny pro řešení dělnické otázky. Dále nabádám k „rozhlednutí kolem sebe“, ke bližšímu pohledu na to „nové“, co nás obklopuje a v čem jsme do určité míry ponořeni. Toto nové se velmi odlišuje od onoho „nového“, co charakterizovalo poslední desetiletí 19. století. A konečně vyzývám k „pohledu do budoucnosti“, kde již tušíme křesťanské tisíciletí, které je pro nás plné otazníků, ale i nadějí. Tyto otazníky a naděje oslovují naši představitelství a naše tvůrčí schopnosti tím, že v nás nově probouzejí odpovědnost učedníků „jediného mistra“, Krista, při ukazování „cesty“, hlásání „pravdy“ a zvěstování „života“, jímž je on sám.

Toto „nové setkání“ nemá jen potvrdit trvalou hodnotu tohoto učení, nýbrž i vyjavit pravý smysl duchovního poselství církve. Církev stále živejší a tvořivější, která se rozvíjí na základě položeném našimi církevními otci, především na základě, který ve jménu Ježíše Krista „předali církvi apoštolové“, neboť nikdo nemůže položit základ jiný nežli ten, který je už položen.

I. kapitola

Podstatné rysy encykliky *Rerum novarum*

Koncem 19. století byla církev konfrontována s historickým procesem, který nějaký čas již probíhal. Výsledkem těchto změn v politické oblasti bylo nové pojetí společnosti a státu a poté i nové pojetí autority. Tradiční společnost zanikala a nová teprve vznikala, plná nadějí na nové svobody, zároveň však i bohatá na nebezpečí nových forem bezpráví a poroby.

V hospodářské oblasti, kde se spojovaly objevy a využívání vědy, se postupně dospělo k novým strukturám zboží výroby. Vznikla nová forma vlastnictví, kapitál a nový druh práce, práce námezdní, která se vyznačovala pásovou výrobou a bez ohledu na pohlaví, věk nebo rodinný stav dělníka byla určována jedinečně a výlučně výkonem s ohledem na zvyšování zisku.

Práce se stala zbožím, které se dalo volně nakupovat a prodávat na trhu a jehož cenu určoval zákon nabídky a poptávky bez ohledu na životní minimum nezbytné k obživě dělníka a jeho rodiny. Kromě toho neměl dělník ani jistotu, že své „zboží“ bude moci prodat. Byl neustále ohrožován nezaměstnaností, která vzhledem k naprostému nedostatku sociální péče znamenala přízrak smrti hladem.

Sociálním důsledkem této změny bylo rozdělení společnosti „na dvě třídy občanů“, mezi nimi zela nesmírná propast. Tato situace se pojila se zásadními změnami politického řádu. Tehdy vládnoucí politická teorie se snažila příslušnými zákony nebo naopak tím, že vědomě upouštěla od jakéhokoliv vměšování podporovat naprostou hospodářskou svobodu. Současně vznikalo v organizované a nezřídká násilné formě jiné pojetí vlastnictví a hospodářství, které vyžadovalo nový politický a společenský řád.

Když se v době, kdy tento spor vrcholil, plně projevilo neslýchané a značně rozšířené sociální bezpráví a když hrozilo nebezpečí revoluce podporované tehdejšími „socialistickými proudy“, zasáhl Lev XIII. dokumentem, který se soustavně zabýval tématem „dělnické otázky“. Této encyklice předcházely jiné, které se vyslovovaly spíše k politickým otázkám a později následovaly ještě další. V této souvislosti připomeňme především encykliku *Libertas praestantissimum*, v níž se poukazovalo na základní spojitost mezi lidskou svobodou a pravdou. To znamená, že svoboda, která se odmítá podřít pravdě, může změnit ve svévoli a nakonec propadnout nejnižším vášním a zničit sama sebe. Odkud by jinak pocházela všechna zla, kterým chce *Rerum novarum* zabránit, ne-li ze svobody, která se v hospodářské a sociální oblasti zcela odpoutá od pravdy o člověku?

To „nové“, na co papež pohlížel, rozhodně nebylo pozitivní. První část encykliky popisuje to „nové“, co jí dalo jméno, tvrdými slovy – „Dychtění po

novotách již dlouho zneklidňuje státy“. Bylo proto přirozené a nezbytné, že se snaha o změny přesunula z oblasti politiky na příbuzné pole hospodářské.

Napomáhala tomu řada příčin – nový rozmach průmyslu vlivem zdokonalení technických prostředků a nových způsobů výroby, změny ve vzájemných vztazích mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, hromadění majetku v rukou nepatrného počtu lidí a nedostatek v širokých vrstvách, vzrůst důvěry dělníků ve vlastní síly a jejich živější vzájemný styk, upevnění jejich organizace a mimoto pokles mravnosti. To vše vyvolalo sociální konflikt, před nímž stojíme.“

Papež, církve a stejně tak i občanská společnost stáli před společností rozštěpenou konfliktem. Ten byl tím tvrdší a nelidštější, že neuznával pravidla ani zákony. Byl to konflikt mezi kapitálem a prací, neboli, jak se uvádělo v encyklice, „dělnická otázka“. Právě k tomuto konfliktu se nebál papež vyjádřit svůj názor nejostřejšími slovy, která se mu tehdy nabízela.

Tady se naskýtá první úvaha, která encykliku aktualizuje pro dnešní dobu. Vzhledem ke konfliktu, který proti sobě „jako vlky“ postavil ty, kteří byli v existenční nouzi, a ty, kteří vlastnili nadbytek, papež nepochyboval o tom, že musí zasáhnout silou svého „apoštolského úřadu“, tj. na základě poslání „pást beránky a ovce“, přijatého od Ježíše Krista, a „svazovat a rozsvazovat na zemi“ pro nebeské království. Jeho záměrem bylo obnovit pokoj. Dnešnímu čtenáři nemůže zůstat skryto přísné odsouzení třídního boje, které encyklika vyslovila jasně a zřetelně. Lev XIII. si však byl velmi dobře vědom, že mír nelze vybudovat jen na základě spravedlnosti. Hlavní obsah encykliky proto tvořily výroky o základech spravedlnosti v tehdejších hospodářství a společnosti.

Byly tu dvě tendence – jedna zaměřená na tento svět a tento život, který neměl nic společného s vírou, druhá, jednostranně obrácená ke spáse na onom světě, která však neměla pro přítomnou dobu žádný význam. Zveřejněním encykliky *Rerum novarum* dal papež církvi zároveň jakýsi „statut občanského práva“ v proměnlivé skutečnosti veřejného života lidí a států. V pozdějších letech se to ukázalo ještě jasněji. Hlásání a šíření sociální nauky je ve skutečnosti podstatnou součástí poslání církve evangelizovat a součástí křesťanské zvěsti, protože toto učení ukazuje její konkrétní důsledky pro život ve společnosti. Každodenní práci a s ní spojený boj za spravedlnost tak zahrnuje do vydávání svědectví pro Krista Spasitele. Kromě toho je zdrojem jednoty a pokoje vzhledem ke konfliktům, které v hospodářsko-spoolečenské oblasti nevyhnutelně vyvstávají. Tak je možné čelit novým situacím, aniž bychom umenšovali transcendentní důstojnost lidské bytosti v sobě samých nebo ve svých odpůrcích, a nalézat cestu k jejich správnému řešení.

Se záměrem vyjasnit konflikt mezi kapitálem a prací vyhlásil Lev XIII. základní práva dělníků. Proto představuje dělníkova důstojnost, a tím i důstojnost práce vůbec, klíč k četbě encykliky. „Pracovat znamená vyvíjet činnost k opatření prostředků nutných pro různé životní potřeby a především

k uhájení života“. Papež označuje práci za „osobní“, „neboť vynaložená síla a námaha ... je plným osobním vlastnictvím toho, jenž je uvádí v činnost a jehož prospěchu má sloužit“. Práce pak patří k poslání každého člověka. Člověk se rozvíjí a realizuje ve své práci. Práce má zároveň „sociální“ dimenzi vzhledem k těsnému vztahu jak k rodině, tak i k obecnému blahu, neboť „je svatou pravda, že národní bohatství nevzniká odjinud než z práce dělnické“. Toto jsem zachytil a nově vyložil v encyklice *Laborem exercens*.

V těsném vztahu k tématu práva na vlastnictví uplatňuje encyklika Lva XIII. *další práva* jako vlastní a nezadatelná práva lidské osoby. Prvořadé postavení mezi nimi zaujímá vzhledem k rozsahu, který mu papež věnuje a k významu, který mu připisuje, „přirozené právo člověka tvořit soukromá sdružení“. Patří sem především právo zakládat profesní sdružení podnikatelů a dělníků nebo jen dělníků. To je považováno za důvod, proč církev obhajuje a schvaluje zakládání dělnických společností, které se dnes nazývají odbory. Neděje se tak z ideologických předsudků nebo ze snahy podřizovat se třídnímu smýšlení, nýbrž proto, že jde o přirozené právo člověka, které předchází jeho začlenění do politického společenství. „Neboť je posláním státu, aby přirozenému právu byl záštitou, nikoliv aby je ničil. Kdyby zakazoval občanům sdružovat se, jednal by sám proti sobě.“

Spolu s tímto právem a to je nutno zdůraznit, přiznává papež dělníkům stejně jasně také právo na „omezení pracovní doby“, právo na odpovídající čas a na ochranu dětí a žen, především pokud jde o způsob a délku jejich práce.

Hned nato formuluje papež další právo dělníka jako osoby. Jde o právo na „spravedlivou mzdu“, které by nemělo být ponecháno volné dohodě smluvních stran. Neboť přijme-li dělník mzdovou sazbu, „mohlo by se tedy zdát, že zaměstnavatel, když zaplatil ujednanou mzdu, dostal své povinnosti a není již ničím povinen“.

Mzda musí dostačovat k obživě dělníka a jeho rodiny. „Když však dělník, dohnán nutností nebo ze strachu před ještě horším zlem, přijímá mzdu nižší, kterou, ač nechce, přijmout musí, protože mu ji zaměstnavatel vnucuje, je to stejné jako podrobovat se násilí, proti němuž protestuje spravedlnost.“

K těmto právům připojuje Lev XIII. další právo. Je to právo na svobodné plnění náboženských povinností. Činí tak navzdory názoru, že určité otázky spadají výhradně do oblasti soukromí jednotlivce. Potvrzuje právo na nedělní odpočinek, aby člověk mohl uvažovat o stacích nebeských a aby vzdal Bohu spravedlivou a povinnou poctu.

Stát se nemůže omezovat na to, aby „pečoval jen o jednu část svých občanů“ – totiž o ty majetné, kterým osud přeje, „a zanedbal ty ostatní“, kteří tvoří velkou většinu společnosti. Děje-li se to, porušuje stát spravedlnost. Stát je prostě jen nástrojem, protože jednotlivec, rodina a společnost tu byly již před ním, a stát je tu proto, aby chránil práva jedněch i druhých, nikoli, aby je potlačoval.

II. kapitola

Na cestě k „novým věcem“ dneška

Události konce roku 1989 a na začátku roku 1990 a radikální přeměny lze vysvětlit jen na základě situací, jež jim bezprostředně předcházely. Papež Lev XIII. vycházející z politických, sociálních a hospodářských aspektů, skutečně předvídal negativní důsledky společenského zřízení, které nastolil socialismus, který byl tehdy ve stadiu sociální filosofie. Papež v každém případě přesně rozpoznal nebezpečí, které se skrývalo v tom, že bylo širokým masám předkládáno zdánlivě tak prosté a radikální řešení „dělnické otázky“.

Tady je třeba zdůraznit dvě věci – jednak to, že mimořádně jasně vnímal skutečnou situaci proletariátu, mužů, žen i dětí, v celé její tvrdosti, jednak že si neméně jasně uvědomoval zlo, spočívající v řešení, které zdánlivě slibovalo zvrátit postavení chudých a bohatých, ve skutečnosti však bylo těm, jimž se mělo pomoci, jen ke škodě. Ukázalo se tedy, že lék proti zlu byl horší než zlo samo. Lépe nemohlo být odhaleno zlo, způsobené zavedením socialismu jako státního systému, který měl později vejít ve známost pod jménem „reálný socialismus“.

Základní omyl socialismu je antropologické povahy. Socialismus považuje jednotlivce jen za nástroj a molekulu společenského organismu, takže jeho dobro je úplně podřízeno fungování hospodářsko-společenského mechanismu. Zároveň panuje názor, že právě tohoto dobra lze dosáhnout nezávisle na svobodném rozhodování jednotlivce a zcela bez jeho osobní a přímé odpovědnosti za dobro a zlo. Člověk je tak redukován na komplex společenských vztahů, ztrácí pojem osoby jako samostatného subjektu morálního rozhodování, který právě tím vytváří společenský řád. Tento pomýlený pohled na osobu má za následek popírání práva na prostor pro uplatňování svobody a rovněž odmítání soukromého vlastnictví. Člověk, který nemá vůbec nic, co by mohl nazývat „svým vlastním“, ani žádnou možnost si zajistit obživu vlastním přičiněním, se stává plně závislým na společenských mechanismech a na těch, kdo je kontrolují. Je pro něj mimořádně těžké uvědomovat si svou lidskou důstojnost. Tím se však zatarasuje cesta k formování pravého lidského společenství.

Mylné pojetí podstaty osoby a „subjektivity“ společnosti a jeho hlavní příčinou je ateismus. Popírání Boha olupuje osobu o její kořeny a vede je tak ke společenskému řádu neuznávajícímu důstojnost a odpovědnost lidské osoby.

Ateismus, o kterém je tu řeč, těsně souvisí s racionalismem osvícenství, který chápe člověka a společnost mechanicky. Tím je popírána nejhlubší perspektiva velikosti člověka a jeho nadřazenost nad věcmi. Zároveň je však popírán rozpor sídlící v jeho srdci – rozpor mezi touhou po plném

vlastnění dobra a vlastní neschopností dosáhnout jej, z toho plynoucí potřeba vykoupení.

Z týchž ateistických kořenů pochází i volba metody socialismu. Jde o třídní boj. Encyklika *Laborem exercens* výslovně uznala kladnou úlohu konfliktu, pohlíží na něj jako na „boj za sociální spravedlnost“. V encyklice „Quadragesimo anno“ se říká: „Třídní boj, pokud se odstraní nepřátelské výbuchy a vzájemná zášť, tak ponenáhlu přechází ve slušné dohadování mající za základ snahu o spravedlnost.“

Na třídním boji encyklika odsuzuje konflikt v takovém pojetí, kdy se neřídí etickými ani právními úvahami, kdy odmítá uznat důstojnost druhého (a tím i vlastní). Takový konflikt proto vylučuje přiměřené srovnání a neusiluje o dobro celé společnosti, ale výhradně o zvláštní zájem jedné skupiny, který nahrazuje obecné dobro, a proto chce zničit vše, co se mu staví do cesty. Třídní boj v marxistickém smyslu a militarismus mají stejné kořeny – ateismus – ze kterého vzniká přezírání lidské osoby a proto klade princip nad rozum a právo.

Omyl v chápání lidské svobody se projevil v tragických válkách v letech 1914 – 1945, které otrásaly celým světem. Tyto války byly důsledkem militarismu a bezmezného nacionalismu a s ním spojených forem totalitarismu. Vznikly z třídního boje, z občanských válek a ideologických bojů. Bez strašlivého břemene nenávisti a pomstychtivosti, které se nakupilo na základě četných nespravedlností, na mezinárodní úrovni i v jednotlivých státech, by nebyla možná válka tak krutá. Byly v ní nasazeny všechny síly velkých národů, nezalekla se porušování nejsvětějších lidských práv, plánovalo se a uskutečňovalo se vyhlazování celých národů a společenských skupin. Máme na mysli zvláště židovský národ (i jiných), jeho strašný osud se stal symbolem zločinů, jichž se může člověk dopustit, obrátí-li se proti Bohu.

Nenávist a nespravedlnost stále ještě ovládají celé národy a určují jejich jednání. Tato praxe se přitom schvaluje a přizpůsobuje se doktrínám, které jsou spíše založeny právě na nenávisti a nespravedlnosti než na pravdě o člověku. Encyklika *Rerum novarum* se postavila na odpor proti ideologii nenávisti a ukázala cesty spravedlnosti k překonání násilí a nepřátelství.

Skutečný mír však nikdy není výsledkem vydobytého vojenského vítězství, nýbrž spočívá v překonání příčin války a ve skutečném usmíření mezi národy. Po mnoho let však panovala v Evropě a ve světě spíše situace neválčení než pravého míru. Polovina evropského světadílu se dostala pod nadvládu komunistické diktatury, zatímco druhá polovina se hleděla podobného nebezpečí uchránit. Mnohé národy, uzavřené v tísnivých hranicích mocenského bloku, ztratily možnost o sobě rozhodovat. Přitom tu byly snahy zničit historické povědomí těchto národů a kořeny jejich staleté kultury. Nesmírné masy lidí byly v důsledku násilného rozdělení donuceny opustit svou zemi nebo byly násilím vyhnány.

Horečné zbrojení pohlcovalo prostředky nezbytné k zajištění rozvoje vlastního hospodářství a k pomoci nejzaostalejším národům. Vědeckotechnický pokrok, který by měl přispívat k dobru člověka se stal nástrojem války. Věda a technika slouží k výrobě stále dokonalejších zbraní hromadného ničení, zatímco ideologie, představující perverzi skutečné filosofie, má poskytnout odůvodnění války. Tato válka není pouze očekávaná a připravována, nýbrž probíhá za nesmírného krveprolévání v různých částech světa.

Extrémistickým skupinám, které chtějí tyto spory řešit silou zbraní, se dostává politické a vojenské podpory. Jsou zásobovány zbraněmi a cvičeny pro válku, zatímco ti, kteří respektují zájmy všech zúčastněných a usilují o pokojné a humánní řešení těchto konfliktů, zůstávají osamoceni a často se stávají obětmi odpůrců. Také vojenské vyzbrojování zemí třetího světa a krvavé šarvátky mezi jednotlivými kmeny, šíření terorismu a stále barbarštější prostředky politicko-vojenských konfrontací jsou jednou z hlavních příčin toho, proč je mír po druhé světové válce tak křehký. A konečně se nad celým světem vznáší hrozba jaderné války, která by mohla zahubit celé lidstvo. Věda využívaná k vojenským účelům dává nenávisti podporované ideologií do rukou rozhodující zbraň. Válka může skončit bez vítězů a poražených – sebevraždou lidstva, a proto je třeba rozhodně odmítat logiku, která k tomu vede – myšlenku, že boj do zničení nepřítel, nepřátelství a válka přispívají k rozvoji a k historickému pokroku. Uznáváme-li nutnost tohoto odmítání, musí to nutně otřást logikou „totální války“ a „třídního boje“.

Existují sociální síly a hnutí, které se postavily marxismu vytvořením systémů „národní bezpečnosti“. Jejím cílem je kontrolovat celou společnost, aby se zabránilo infiltraci marxismu. Přitom se dostávají do vážného nebezpečí, že zničí ty lidské svobody a hodnoty, jejichž jménem se má komunismu čelit.

Konzumní společnost se snaží porazit marxismus v rovině ryzího materialismu tím, že společnost s hospodářstvím volného trhu může lépe uspokojit materiální potřeby člověka, než komunismus, přitom duchovní hodnoty rovněž pouštějí ze zřetele. Na jedné straně je pravdou, že tento sociální model odhaluje zhroucení marxismu, na druhé straně se s ním shoduje v tom, že popírá veškerou samostatnost, veškeré výzvy k mravnímu jednání, k právu, ke kultuře a náboženství a omezuje člověka pouze na oblast hospodářství a uspokojování materiálních potřeb.

V téže době se uskutečňuje proces „dekolonizace“, jímž získávají země nezávislost a právo na sebeurčení. Ve skutečnosti zůstávají v hospodářské oblasti v rukou zahraničních podniků, které nejsou ochotny se zavázat k rozvoji hostitelské země. Dokonce i politiku kontrolují zahraniční mocnosti. Chybějí podmínky pro účinné řízení ekonomiky.

Za této situace by se mohlo zdát, že by marxismus mohl určit směr rozvoje státu a proto vznikaly různé varianty socialismu specificky

národního charakteru. V mnoha ideologiích se mísí opravdové požadavky národního osvobození, nacionalismus a militarismus, i zásady lidových moudrostí, které jsou často příbuzné s křesťanským učením.

Po druhé světové válce se rozšířilo vědomí lidských práv, které našlo své vyjádření v „Deklaraci lidských práv“ uveřejněné dne 10. prosince 1948. Mezinárodní vývoj však není všude stejný a není vždy pozitivní. OSN se nepodařilo dosud vypracovat účinný soubor nástrojů k řešení mezinárodních konfliktů, který by nahradil válku. Tento problém je nutno naléhavě řešit.

III. kapitola

Rok 1989

Na základě právě vylíčené situace ve světě lze pochopit neočekávaný a slibný vývoj událostí posledních let. Vyvrcholením byly události roku 1989 v zemích střední a východní Evropy, celkově však pokrývají delší časový úsek a širší horizont. V 80. letech padly postupně v některých zemích Latinské Ameriky a Afriky i Asie diktátorské režimy, které se vyznačovaly útlakem, jinde začal obtížný, ale úspěšný přechod ke spravedlivějším a demokratičtějším strukturám. Významný, ba rozhodujícím byl přínos církve na obranu a podporu lidských práv, což mělo za následek hledání takových forem změn, které lépe odpovídají lidské důstojnosti. Z tohoto procesu vzešly nové spravedlivější formy demokracie.

Rozhodujícím faktorem, který uvedl změny do chodu, je narušení pracovních práv. Proti těm, které předstírají, že jsou výrazem vlády a diktatury dělníků, stojí dělnické hnutí v Polsku, které jménem solidarity bere oprávnění ideologii a dosahuje zásadních změn právě ve prospěch dělníků tolik utiskovaných. Titěž dělníci a totěž hnutí odhalují dokumenty a zásady sociálního učení církve.

Je nutno výslovně zdůraznit, že pádu těchto mocenských bloků bylo dosaženo nenásilným bojem, který použil pouze zbraní pravdy a spravedlnosti.

Marxismus se domníval, že k řešení lze dospět pouze po radikalizaci sociálních rozporů – násilným bojem. Naproti tomu boje, které vedly ke zhroucení marxismu, se usilovně snažily kráčet cestami jednání, dialogu a svědectví pravdy.

Mohl by vzniknout dojem, že dohoda uzavřená v Jaltě může být narušena jen válkou. Místo toho bylo toto uspořádání překonáno nenásilným působením lidí, kteří odmítali se podrobit moci násilí a dokázali postupně nalézt účinné prostředky k tomu, aby vydali svědectví pravdě. To protivníka odzbrojilo. Násilí má vždy potřebu zaštitit se lží. Předstírá, že má na zřeteli obranu práva a chce odvátit cizí hrozby.

Druhou příčinou krize je nevhodnost hospodářského systému. Nejde zde pouze o technický problém, ale spíše o důsledky porušování lidských práv na hospodářskou iniciativu, na vlastnictví a na svobodu v hospodářské oblasti. Člověka lze nejlépe pochopit, pohlížíme-li na něho v kontextu jeho kultury, to znamená na to, jak se projevuje svou řečí, historií a základními postoji v rozhodujících životních událostech, ve zrození, v lásce, ve smrti. Středem každé kultury je postoj, který člověk zaujímá k největšímu tajemství – k tajemství Boha. Lidé se ptají po smyslu vlastní existence. Je-li tato otázka vyloučena, kultura a morálka národů degeneruje. Proto se boj na obranu lidské práce spojil s bojem za kulturu a práva národa.

Pravou příčinou událostí poslední doby je duchovní prázdnota vyvolaná ateismem. Ponechala mladé generace bez orientace a nezřídka je znovu přivedla k tomu, že při hledání vlastní identity a smyslu života znovu objevily náboženské kořeny svých národních kultur a osobu Ježíše Krista jako jedinou odpověď na touhu po štěstí, pravdě a lásce přebývajících v srdci každého člověka.

Události roku 1989 jsou dokladem vítězství vůle k jednání a evangelijního ducha nad protivníkem, který byl odhodlán nedat se omezovat mravními normami.

Jsou varováním pro všechny, kteří ve jménu politického realismu chtějí z politiky vypudit právo a morálku.

Tím, že člověk připojí své utrpení za pravdu a svobodu k utrpení Krista na kříži, je schopen uskutečnit zázrak míru a rozpoznat úzkou stezku mezi zbabělostí, která vede ke zlu a násilím, které toto zlo zhoršuje.

Tam, kde se společnost organizuje tak, že je legitimní prostor svobody svévolně omezován, nebo dokonce zničen, se společenský život postupně rozpadá a nakonec zaniká.

Člověk stvořený ke svobodě v sobě nese ránu prvotního hříchu, který ho neustále nutká ke zlu, a proto člověk potřebuje vykoupení. Toto učení není jen podstatnou součástí křesťanského Zjevení, ale má i velkou hermeneutickou hodnotu, protože pomáhá pochopit realitu člověka. Člověk tíhne k dobru, je však schopen i zlého. Může se povznést nad svůj bezprostřední zájem, přesto jím však zůstává vázán.

Domnívají-li se lidé, že už znají tajemství dokonalého společenského řádu, který znemožňuje zlo, věří také, že při uskutečňování smejí použít každý prostředek, i násilí a lež. Politika se stává „světovým náboženstvím“, které si namlouvá, že vytvoří ráj na zemi. Nikdy však nebude možno zaměřovat nějakou politickou společnost, která má svou samostatnost a své vlastní zákony, s královstvím nebeským.

Události roku 1989 se odehrály převážně v zemích východní a střední Evropy, mají však celosvětový význam – apelují na lidskou ochotu spolupracovat na spasitelném plánu Boha, který tvoří dějiny.

V letech komunistické nadvlády a již i předtím, byla na národech Evropy spáchána četná individuální a sociální, regionální a národní bezpráví. Nahromadilo se mnoho nenávisti a hněvu. Hrozí nebezpečí, že po pádu diktatury tyto pocity nenávisti a hněvu znovu ožijí a vyvolají vážné konflikty a velké utrpení, pokud poleví morální síla a cílevědomá snaha vydávat svědectví pravdě. Lze si přát, aby především v srdcích těch, kdo bojují za spravedlnost, netriumfovala nenávist a násilí a aby ve všech sílil duch míru a odpuštění.

Tak budou každému národu zaručena jeho práva a zároveň budou na základě spravedlivé dohody a mírového urovnání zaručena práva národů ostatních. To vše je zvláště nutné pro evropské národy, které jsou těsně spojeny poutem společné kultury a tisícileté historie.

K morální a hospodářské obnově zemí, které svrhly komunismus, je zapotřebí velkého úsilí. Dlouho byly deformovány ty nezákladnější hospodářské vztahy. Základní ctnosti hospodářského života jako spolehlivost, poctivost a píle byly zneuctěny. Je třeba trpělivé materiální i duchovní obnovy.

Mír a dobro jsou statky náležející celému lidskému pokolení. Nelze jich používat řádně a nadlouho, pokud jsou dosaženy nebo udržovány na úkor jiných národů nebo států, pokud jsou porušována jejich práva nebo pokud se jim brání využívat zdroje blahobytu.

Pro některé země Evropy v jistém smyslu začíná vlastní poválečné období, Radikální přestavba dosavadního kolektivního hospodářství s sebou nese problémy a oběti, které lze srovnat s problémy a oběťmi západních zemí po druhé světové válce. Je jen správné, že jsou bývalé komunistické země ve svých nynějších obtížích podporovány solidární pomocí ostatních národů. Musejí však samy pracovat jako první na svém rozvoji.

Likvidací obrovského vojenského potenciálu, který byl vybudován v konfliktu mezi Východem a Západem lze uvolnit značné prostředky. Tyto prostředky lze zvýšit, podaří-li se uplatnit princip kontroly a omezování zbrojení ve spojení s vhodným opatřením proti obchodu se zbraněmi i v zemích třetího světa. Především je nutné opustit od způsobu myšlení, který pohlíží na chudé země – jednotlivce i celé národy – jako na břímě a nežádoucí osoby, které chtějí konzumovat to, co jiní vyrobili.

Nelze chápat rozvoj výhradně ekonomicky, nýbrž vše v lidském smyslu. Nejde o to, pozvednout všechny národy na úroveň dnes nejbohatší země. Jde spíše o to, solidární spoluprací vybudovat důstojnější život, účinně zvyšovat důstojnost a tvůrčí schopnosti každého jednotlivce, rozvíjet jeho

schopnosti odpovědět na své poslání. Vrcholem rozvoje je uplatňovat právo a povinnost hledat Boha, poznávat ho a žít podle těchto poznatků.

Dnes je důležité znovu potvrdit platnost zásady:

a) staré formy totalitarismu a autoritářství ještě nejsou zcela poraženy a hrozí nebezpečí jejich opětovného oživení. To nutí k obnově úsilí o spolupráci a solidaritu mezi všemi zeměmi.

b) v průmyslových zemích občas vládne přílišná propagace čistě militaristických hodnot, spojená s uvolněním pudů a s touhou po bezprostředním požitku, což v životě téměř znemožňuje rozpoznání a uznání hierarchie hodnot.

c) v některých zemích se projevují nové formy náboženského fundamentalismu. Zastřeně, ale často i otevřeně se občanům jiného vyznání brání ve svobodném uplatňování jejich občanských a náboženských práv.

Omezuje se právo církve svobodně hlásat evangelium a lidem, kteří tomuto poselství naslouchají, se zakazuje je přijímat a obracet se ke Kristu. Bez respektování přirozeného základního práva, poznat pravdu a žít podle ní, není skutečného pokroku. Z tohoto práva vyplývá jako jeho uplatnění a prohloubení právo svobodně objevovat a přijímat Ježíše Krista, který je skutečné dobro člověka.

IV. kapitola

Soukromé vlastnictví a univerzální určení statků

V encyklice *Rerum novarum* papež Lev XIII. různými argumenty důrazně prosazoval proti socialismu své doby přirozený charakter práva na soukromé vlastnictví. Toto právo, zásadní pro samostatnost a rozvoj člověka, hájí církve dodnes. Stejně tak učí, že vlastnictví statků není absolutním právem, nýbrž že už vzhledem ke své povaze v sobě nese své vlastní hranice.

Současně s hlášením práva na soukromé vlastnictví papež s touž důrazností konstatoval, že volné „používání“ statků je podřízeno původnímu společnému určení vytvořených statků podle vůle Ježíše Krista vyjádřené v evangeliu. Člověk nemá vnější statky vlastnit tak, jako by byly jen a jen jeho, nýbrž aby byly společné. Tedy člověk je jen jejich správce a dobrý hospodář. Soukromé vlastnictví má také společenskou povahu a to ze své podstaty, která se zakládá na zákoně společenského určení statků. Lze si klást otázku po původu statků, které tvoří obživu člověka, uspokojují jeho potřeby a jsou předmětem jeho práva.

Bůh daroval zemi celému lidskému pokolení, aby dávala obživu všem jeho členům, aniž by někoho vylučoval nebo zvýhodňoval. V tom je jádro univerzálního určení pozemských statků.

Moderní podnikové hospodářství obsahuje pozitivní aspekty. Jejich základem je svoboda člověka, která se uplatňuje v hospodářství stejně jako v mnoha dalších oblastech. Většina lidí dnes nedisponuje prostředky, které by jim umožňovaly důstojně se zapojit do podnikového systému, v němž práce zaujímá skutečně ústřední postavení. I když nejsou přímo vykořisťováni, žijí nadále na okraji společnosti. Tito lidé, neschopni odolat konkurenci zboží, přitahováni leskem bohatství stavěného na odiv, ale pro ně nedosažitelného, se tísní ve městech třetího světa, kde jsou často vytrženi ze svých kulturních kořenů a vystaveni hrozcí nejistotě. Ve skutečnosti jim není přiznávána lidská důstojnost a mnohdy se projevují snahy je eliminovat z dějin násilnou, člověku nedůstojnou kontrolou porodnosti.

Pro chudé přibyl k nedostatku hmotných statků i nedostatek vědění a vzdělání, které by jim umožnilo vymanit se z jejich ponižující poroby. V podobných podmínkách stále ještě žije velká většina obyvatel třetího světa.

Cíle vytčené v encyklice *Rerum novarum* ve snaze zabránit tomu, aby lidská práce a sám člověk byli degradováni na úroveň pouhého zboží, si v souvislosti s třetím světem dodnes zachovaly plnou platnost (v mnoha případech nebylo dosud tohoto cíle dosaženo) - mzda přiměřená potřebám rodiny, sociální pojištění pro stáří a nezaměstnanost a zajištění přiměřených pracovních podmínek.

Zde pro odbory a pro další organizace dělníků, hájící jejich práva a chránící jejich subjektivitu, se otevírá velké a plodné pole nasazení a boje ve jménu spravedlnosti. V tomto smyslu lze hovořit o boji proti hospodářskému systému chápanému jako metoda, která chce udržet absolutní nadvládu kapitálu nad svobodnou subjektivitou lidské práce. Pro boj proti takovému systému se nehodí socialistický systém, který ve skutečnosti není ničím jiným než státním kapitalismem. Alternativou by mohlo být společenské zřízení svobodné práce, podnikání a účasti, které se naprosto nestaví proti trhu, nýbrž požaduje, aby byl přiměřeně usměrňován státem tak, aby bylo zaručeno uspokojování základních potřeb celé společnosti.

Církev uznává oprávněnou funkci zisku jako indikátoru prosperity podniku. Vyrábí-li podnik se ziskem, znamená to, že se správně uplatňují výrobní faktory a náležitě uspokojují lidské potřeby. Zisk však není jedinou známkou stavu podniku. Hospodářská bilance může být v pořádku, ale lidé, kteří představují nejcennější jmění podniku, jsou pokořováni a jejich důstojnost je zraňována. To je morálně nepřípustné, ale musí se to v dlouhodobém výhledu negativně projevit i na hospodářském výkonu podniku. Účelem podniku není jen vytvářet zisk, ale i uskutečňovat společenství lidí. Zisk je regulátorem podniku, ne však jediným. Pojí se

k němu morální a lidské faktory, které jsou z dlouhodobého hlediska pro život podniku přinejmenším stejně důležité.

Z toho je vidět, jak neudržitelné je tvrzení, že po porážce takzvaného „reálného socialismu“ zbývá jako jediný hospodářský model kapitalismus.

Všechny pozitivní snahy v tomto ohledu brzdí dosud z velké části nevyřešený problém zahraniční zadluženosti nejchudších zemí. Zásada, že dluhy se musejí platit, je jistě správná. Není však dovoleno vyžadovat nebo nárokovat splácení dluhů, pokud by to nutilo k politickým opatřením, jež by dohnala celé národy ke hladu.

Na dřívějších stupních vývoje žil člověk vždy pod tlakem nouze. Problém dnes spočívá i v poptávce po kvalitě vyráběného a spotřebovaného zboží, služeb, životního prostředí a života vůbec. Zde vzniká jev konzumismu. Při objevování nových potřeb a možností je třeba se nechat vést obrazem člověka, který respektuje všechny rozměry svého bytí a staví vnitřní a duchovní stránky nad hmotné a pudové.

Je-li však člověk ponechán přímo svým pudům, bez uznání hodnot svého svědomí a svobod, mohou se vytvořit konzumní návyky a způsoby, které jsou objektivně nepřijatelné a nezřídka škodí tělesnému i duševnímu zdraví.

Křiklavým příkladem umělé spotřeby, která se obrací proti zdraví a důstojnosti člověka, jsou drogy. Jsou výrazem materialistického a destruktivního pojetí lidských potřeb. Drogy se stejně jako pornografie a další formy konzumismu snaží vyplnit vzniklou duchovní prázdnotu a zneužívají přitom náchylnost slabých.

Špatný je životní styl, který předstírá, že je lepší, když se zaměřuje na vlastnění a ne na bytí.

Rozhodnutí investovat raději zde, než jinde, je vždy morálním a kulturním rozhodnutím. Znamená to dát někomu šanci zhodnotit svou vlastní práci, znamená rovněž postoj sympatie a důvěry v Prozřetelnost.

První a základní strukturou „mezilidské ekologie“ je rodina, v jejímž lůně člověk získává rozhodující počáteční představy a pravdě a dobru, učí se, co znamená milovat a být milován a co konkrétně znamená být lidskou osobou. Mám na mysli rodinu založenou na manželství, kde vzájemná oddanost jednoho muže a jedné ženy vytváří životní atmosféru, do níž se narodí dítě a kde může rozvíjet své schopnosti.

Na rodinu je třeba pohlížet jako na svatyni života. Oproti takzvané kultuře smrti představuje rodina sídlo kultury života. Kritika není zaměřena proti hospodářskému systému, jako spíše proti systému eticko-kulturnímu.

Toto vše lze shrnout konstatováním, že hospodářská svoboda je pouze jedním prvkem svobody. Prohlásí-li se za samostatnou, ztrácí tato svoboda svůj nezbytný vztah k člověku, kterého nakonec odcizuje a utlačuje.

Marxismus kritizoval kapitalistické buržoazní společnosti a vytýkal jim zpeněžování a odcizování lidské existence. Tato výtka vychází

z nesprávného chápání pojmu odcizení, který byl jednostranně odvozován z oblasti výrobních a vlastnických vztahů, to znamená, že mu bylo připisováno materialistické zdůvodnění. Proto marxismus tvrdí, že jen kolektivní společenské zřízení může toto odcizení odstranit. Historická zkušenost socialistických zemí smutným způsobem ukázala, že kolektivismus toto odcizení neodstraňuje, nýbrž stupňuje.

Marxistická analýza a zdůvodnění jsou nesprávné. Historická zkušenost Západu však ukazuje, že odcizení se ztrátou smyslu života je přesto danou realitou i v západních společnostech. Tam lze odcizení pozorovat ve spotřebě. Člověk je vtahován do sítě nesprávných a povrchních uspokojení, místo aby se mu pomáhalo opravdově a konkrétně si uvědomit svou osobnost.

Pojem „odcizení“ musíme vyvozovat z jeho křesťanského obsahového smyslu a opět v něm vidět záměnu prostředků a cílů. Svobodným sebeobětováním se člověk stává sám sebou. Člověk jako osoba se může oddat pouze jinému člověku nebo jiným lidem a konečně Bohu. Odcizuje se člověk, který odmítne překonat sám sebe a prožít zkušenost sebeobětování a vytvoření opravdového lidského společenství orientovaného na poslední určení člověka. Tímto posledním cílem je Bůh.

V západních společnostech bylo překonáno vykořisťování alespoň v těch formách, které analyzoval a popsal Karel Marx. Nebylo však překonáno odcizení v různých formách vykořisťování, kdy se lidé navzájem používají jako nástroje při stále rafinovanějším uspokojování svých vlastních a druhořadých potřeb. Přitom jsou hluší ke hlavním a skutečným potřebám, které by měly ovlivňovat rovněž druh a způsob uspokojování potřeb ostatních lidí.

Člověk, který se stará o majetek a požitky, který již není schopen ovládnout své pudy a vášně a poslušně se podřídit pravdě, nemůže být svobodný. Poslušnost vůči pravdě o Bohu a o člověku je prvním předpokladem svobody, protože člověku umožňuje uspořádat svá přání a způsoby svých uspokojení podle skutečné hierarchie, takže se pro něho stává vlastnictví věcí prostředkem růstu. Překážka tohoto růstu může vyvstat z manipulace vycházející z hromadných sdělovacích prostředků, které s téměř organizovanou úporností vnucují lidem módy a názorové trendy, aniž by bylo možné kriticky prověřit jejich předpoklady.

Lze říci, že po ztroskotání komunismu je kapitalismus vítaným společenským systémem a že je cílem úsilí zemí, které se snaží nově vybudovat své hospodářství a svou společnost? Je snad modelem, který má být nabídkou zemím třetího světa, hledajícím cestu skutečného hospodářského pokroku?

Odpověď je přirozeně složitá. Označuje-li se za „kapitalismus“ hospodářský systém, který uznává základní a kladnou úlohu podniku, trhu, soukromého vlastnictví a z něho plynoucí odpovědností za výrobní prostředky a úlohu svobodných tvůrčích sil člověka v oblasti hospodářství, bude odpověď jistě kladná. Možná by bylo vhodnější hovořit o

„podnikatelském hospodářství“ nebo o „tržním hospodářství“ nebo prostě o „svobodném hospodářství. Chápe-li se však pojmem „kapitalismus“ systém, v němž není hospodářská svoboda vázána pevným právním řádem, který ji dává do služeb plné lidské svobody a který ji považuje za zvláštní dimenzi této svobody, jejím etickým a náboženským těžištěm, pak odpověď je záporná.

Marxistické řešení ztroskotalo, ve světě však nadále existuje vyčleňování ze společnosti a vykořisťování, zvláště v rozvojových zemích, jakož i lidské odcizení. Proti těmto jevům církev důrazně pozvedá svůj hlas. Masy lidí stále ještě žijí ve velké materiální a morální bídě. Zhroucení komunistického systému jistě v mnoha zemích odstraní překážky věcného a realistického přístupu k těmto problémům, to však k jejich řešení nestačí. Hrozí nebezpečí, že se rozšíří radikální kapitalistická ideologie, která odmítá se o těchto problémech jen zmiňovat, protože se domnívá, že každý pokus vypořádat se s nimi je předem odsouzen k nezdaru a ve slepé víře přenechá jejich řešení volnému rozvoji tržních sil.

Církev nepředkládá žádné vlastní modely. Konkrétní a úspěšné vzory lze nalézt v rámci té které historické situace, úsilím všech odpovědných osob, které budou čelit konkrétním problémům ve všech jejich těsně propojených společenských, hospodářských a politických i kulturních aspektech. Tomuto úsilí nabízí církev jako nezbytnou duchovní orientaci své sociální učení, které uznává kladný význam trhu a podniku, zároveň však ukazuje na to, že oba tyto faktory musejí být zaměřeny na obecné dobro. Uznává i oprávněnost snah dělníků o dosažení plného respektování vlastní důstojnosti a větší účasti na životě podniku.

Všestranný rozvoj člověka v práci není v rozporu s požadavky vyšší produktivity a vyššího výtěžku práce. Naopak, dokonce je podporuje, přestože může oslabit stávající mocenské poměry. Na podnik nelze pohlížet výlučně jako na „kapitálovou společnost“. Je to zároveň „společenství lidí“, k němuž patří jako partneři různým způsobem a přispívají jak ti, kteří přinášejí kapitál potřebný pro jeho činnost, tak i ti, kteří se na ní podílejí svou prací.

Vlastnictví výrobních prostředků v průmyslu i v zemědělství je oprávněné, slouží-li práci přinášející užitek. Naproti tomu neoprávněné, není-li zhodnocováno nebo brání-li v práci ostatních s cílem dosáhnout zisku, který neplyne z celkového zvyšování objemu práce a společenského bohatství, nýbrž z jeho potlačování, z nepřípustného vykořisťování, ze spekulací a z rozbíjení solidarity ve světě práce.

Povinnost dobývat svůj chléb v potu tváře znamená zároveň právo. Společnost, v níž je toto právo upíráno, v níž hospodářsko-politická opatření neumožňují dělníkům dosáhnout uspokojivého stavu zaměstnanosti, nemůže dojít mravního oprávnění, ani spravedlivého sociálního míru.

V. kapitola

Stát a kultura

Papež Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum* proto předkládá uspořádání společnosti na základě zákonodárné, výkonné a soudní moci. To bylo v tehdejší době v učení církve novinkou. Je to princip právního státu, v němž vládne zákon a nikoli lidská svévole.

Na rozdíl od tohoto pojetí zastává v moderní době totalitarismus marxisticko-leninského ražení názor, že někteří lidé se na základě hlubšího poznání zákonů vývoje společnosti, třídně podmíněného zvláštního postavení nebo kontaktu s vlastními zdroji kolektivního vědomí nemohou mýlit a mohou proto uplatňovat nárok na vykonávání absolutní moci. Kromě toho totalitarismus vzniká z popření pravdy v objektivním smyslu. Neexistuje-li transcendentní pravda, pak neexistuje ani zásada, která by spolehlivě zaručovala spravedlivé vztahy mezi lidmi. Jejich třídní, skupinové a národní zájmy je nevyhnutelně uvádějí do vzájemných rozporů.

Není-li uznávána transcendentní pravda, triumfuje síla moci a každý se snaží beze zbytku využívat prostředků, které má k dispozici, k prosazování svých zájmů a názorů bez ohledu na práva ostatních. Člověk je pak respektován pouze do té míry, že ho lze využít jako nástroje pro egoistický cíl. Kořeny moderního totalitarismu tkví v popírání transcendentní důstojnosti člověka, který je viditelným obrazem neviditelného Boha. Právě proto je na základě své povahy subjektem práva, které nesmí porušit jednotlivec, skupina, třída, národ ani stát.

Kultura a praxe totalitarismu s sebou nesou také popírání církve. Stát, nebo strana, která věří, že dokáže v dějinách uskutečňovat absolutní dobro, a která sama sebe nadřazuje všem hodnotám, nemůže připustit, aby bylo uznáno *objektivní kritérium dobra a zla*, lišící se od vůle vládnoucích kruhů. Toto kritérium by za určitých okolností mohlo sloužit ke kritickému posuzování jejich jednání.

To vysvětluje, proč se totalitarismus snaží církve zničit nebo si ji alespoň podrobit tím, že z ní učiní nástroj svého ideologického aparátu. Totalitní stát má stále ještě tendenci pohltnout národ, společnost, rodinu, náboženská společenství a samého člověka. Obranou svých svobod hájí církve zároveň svobodu člověka, který musí být poslušen Boha víc než člověka, svobodu rodiny, nejrůznějších společenských organizací a národů, kteří všichni mají svou samostatnost a svrchovanost.

Církve si váží systému demokracie, protože zajišťuje účast občanů na politickém rozhodování, zaručuje ovládaným možnost volit a kontrolovat své vlády a v případě nutnosti je vyměnit pokojnou cestou. Nemůže proto

schvalovat vytváření úzkých vůdčích skupin, které si uzurpují moc na základě svých zvláštních zájmů nebo ideologických záměrů.

Pravá demokracie je možná pouze v právním státě a na základě správného pojetí člověka. Dnes se projevuje sklon k tvrzení, že agnosticismus a skeptický relativismus jsou filosofií a základním postojem, jež odpovídají demokratickým politickým formám.

V této souvislosti je třeba říci, že neexistuje-li žádná konečná pravda, která řídí politické jednání a dává mu orientaci, lze ideje a přesvědčení snadno zneužít pro mocenské účely. Jak dokazuje historie, demokracie bez hodnot se snadno mění v otevřenou nebo skrytou totalitu.

Křesťanská víra není ideologií, nechce pestrou sociálně politickou skutečnost vtěsňovat do přísného schématu. Uznává, že v historii se život člověka odehrává v rozdílných a ne vždy v dokonalých podmínkách. Proto patří k přístupu církve, která vždy potvrzuje transcendentní důstojnost lidské osoby, respektování svobody. Svoboda však nabývá své plné hodnoty teprve přijetím pravdy.

Po pádu komunistické totality a četných jiných totalitních režimů prožíváme dnes převahu demokratického ideálu spojeného s povědomím lidských práv a péčí o jejich dodržování. Zdrojem a syntézou těchto práv je v určitém smyslu náboženská svoboda, chápána jako právo žít v pravdě vlastní víry a v souladu s transcendentní důstojností vlastní osoby. Ani v zemích s demokratickými formami vlády nejsou tato práva plně respektována. Nemáme zde na mysli jenom skandální jev umělého přerušení těhotenství, ale i různé známky krize demokratických systémů, které ztrácejí schopnost rozhodovat se pro obecné dobro.

Sociální stát který přímo zasahuje a olupuje společnost o její odpovědnost, způsobuje ztrátu lidské energie a přebujelost státních aparátů, které ovládá více byrokratická logika než snaha sloužit občanům. Ruku v ruce s tím jde nesmírné zvyšování výdajů.

Ke překonání dnes rozšířeného individualistického způsobu myšlení je třeba konkrétní snahy o solidaritu a lásku, která začíná v rodině oporou, kterou si manželé poskytují navzájem. Rodina se stává i pracovním a solidárním společenstvím. Je nezbytně nutné podporovat nejen rodinnou, nýbrž i sociální politiku, jejímž hlavním cílem musí být rodina sama. Vzniká dojem, že člověk existuje pouze jako výrobce a spotřebitel zboží nebo jako objekt státní správy. Zapomíná se na to, že konečným cílem lidského soužití není trh ani stát, neboť sám člověk má jedinečnou hodnotu, již mají stát a trh sloužit.

Toto otevřené hledání pravdy charakterizuje kulturu národa. Přehodnocovat neznamena nutně ničit nebo předem odmítat. Znamená to tyto hodnoty ověřovat ve vlastním životě a ověřením si je osobně osvojit. V této souvislosti je třeba připomenout, že se do kultury národů zapojuje i evangelizace, která ji podporuje na cestě ke pravdě.

Způsob, jakým se člověk stará o budování své budoucnosti, závisí na tom, jak pojmá sám sebe a svůj cíl. Církev hlásá pravdu o stvoření světa, který Bůh dal do rukou člověka, aby ho svou prací zúrodňoval a zdokonaloval, a pravdu o vykoupení, kterým Syn Boží spasil všechny lidi a zároveň je spojil tím, že je učinil odpovědnými za sebe navzájem.

Nikdy více válku! Jako v jednotlivých státech nadešel čas, kdy na místo osobní msty a odplaty nastoupila vláda zákona. Nesmíme nikdy zapomínat, že válka má vždy reálné a závažné příčiny. Utrpěné bezpráví, maření oprávněných snah, bídu a vykořisťování zoufalých mas lidí, kteří nevidí reálnou možnost zlepšení své situace pokojnou cestou. Proto jiné jméno míru zní rozvoj.

VI. kapitola

Člověk je cesta církve

Církev v uplynulých sto letech opakovaně vyjadřovala své stanovisko, když sledovala vývoj sociální otázky. Nečinila to proto, aby vnucovala jiným své názory. Jejím jediným cílem byla péče o člověka a odpovědnost za člověka, kterého Bůh stvořil k němu samému, to je, aby měl podíl na věčné spáse. Z toho plyne, že církev nesmí člověka opustit a že tento člověk je jakoby první cestou, kterou musí církev kráčet při plnění svého úkolu – cestou vykoupení. To je hlavní zásada, kterou se řídí sociální nauka církve. Sociální nauka má význam nástroje zvěstování víry.

Církev přijímá „smysl člověka“ z Božího zjevení. Proto je křesťanská antropologie ve skutečnosti kapitolou teologie a sociální nauka církve patří z téhož důvodu do oblasti teologie, zvláště teologie morální. Když církev zvěstuje člověku Boží spásu, nabízí mu prostřednictvím svátostí život věčný. Když dává jeho životu orientaci přikázání lásky k Bohu a lásky k bližnímu, přispívá k obohacení důstojnosti člověka. Papež Lev XIII. pro řešení dělnické otázky napsal. „Ať se každý ujme svého úkolu co nejrychleji, aby se ohromné zlo, které se už zahnízdilo, nestalo nenapravitelným tím, že se léčení odkládá.“

Církev nepohlíží na sociální poselství evangelia jako na teorii. Řeholníci čerpající sílu z evangelia, obdělávali po staletích půdu, řádoví bratři a sestry zakládali nemocnice a útulky pro chudé. Bratrstva – muži a ženy všech vrstev se starali o potřebné okrajové skupiny společnosti. Kristova slova - „Cokoliv jste učinili jednomu z těchto nejmenších, mně jste učinili“ – nesmějí zůstat zbožným přáním, nýbrž se musejí stát životním závazkem.

Církev si dnes více než kdy jindy uvědomuje, že její sociální poselství nalezne věrohodnost ve svědectví činů. Jde o nasazení na poli materiální chudoby, ale také na poli moderní společnosti a hospodářské, kulturní a náboženské chudoby.

Láska k člověku a především k chudému člověku, v němž církve vidí Krista, nabývá své konkrétní podoby v podporování spravedlnosti. Nikdy ji nebude možno uskutečnit, budou-li lidé v potřebném člověku, který prosí o pomoc pro svůj život, spatřovat nevítaného dotěravce nebo břemeno, a ne příležitost k dobrému a možnost získat větší duchovní bohatství. Nejde pouze o to, dávat z přebytku, nýbrž otevřít celým národům přístup do sféry hospodářského a lidského rozvoje, z níž jsou vyčleněny nebo vyloučeny.

Dnes stojíme před takzvaným „celosvětovým hospodářstvím“ - jevem, který jistě nelze zavrhnout. Stále důraznější je však požadavek, aby této vzrůstající internacionalizaci hospodářství odpovídaly účinné mezinárodní kontrolní a řídicí orgány, které by orientovaly hospodářství na obecné dobro. Aby se dospělo k takovému výsledku, musí zavládnout shoda mezi velkými zeměmi. Je nutné, aby se při posuzování důsledků jejich rozhodnutí vždy přihlíželo k těm národům a zemím, které na mezinárodních trzích nemají příliš velkou váhu a které potřebují rozvojovou pomoc.

Aby bylo učiněno spravedlnosti zadost, je zapotřebí daru milosti, který pochází od Boha. Jejím působením se v součinnosti se svobodou člověka uskutečňuje tajemná přítomnost Boha v historii. Je nutno se zmínit o praktické dimenzi této nauky. Ta je založena na střetávání křesťanského života a svědomí se situacemi tohoto světa a projevuje se úsilím, dát křesťanskému životu podobu a uplatnění v dějinách.

Tato nesmírně důležitá otázka vyžaduje práci a úsilí i jiných činitelů. Papež Jan XXIII. byl přesvědčen o tom, že obtížné problémy lze řešit jen spoluprací všech sil. Tím vysvětluje, proč věnoval svou encykliku „všem lidem dobré vůle“.

Papež Lev XIII. konstatoval, že ideologie tehdejší doby liberalismu a marxismu tuto spolupráci odmítaly. Od té doby se mnohé změnilo. Dnešní svět je si více vědom toho, že řešení vážných mezinárodních problémů není jen otázkou hospodářství nebo právního či společenského řádu, nýbrž že vyžaduje jasné eticko-náboženské hodnoty, jakož i změnu smýšlení, chování a struktur. Jsem přesvědčen, že náboženství připadne dnes i zítra prvořadá úloha při zachování míru a při budování společnosti důstojné člověka.

„Téměř otrocká poroba“ na počátku průmyslové společnosti přiměla církve k obraně člověka. Zasáhla do bouřlivé fáze třídního boje, aby hájila člověka před hospodářským vykořisťováním a před tyranii totalitních systémů. Učinila důstojnost člověka středem sociálního poselství po druhé světové válce. Vždy zdůrazňovala, že člověk a společnost nepotřebují jen hmotné statky, ale i duchovní a náboženské hodnoty.

Tato encyklika se ohlížela do minulosti, je však zaměřena především do budoucnosti. To skutečně „nové“ pochází ve všech časech z nekonečné moci Boha, který říká: „Hle, všechno tvořím nové“ (Zj. 21,5). Tato slova se vztahují k závěru dějin, kdy Kristus „odevzdává království Bohu Otci ... a tak bude Bůh všecko ve všem“.

I ve třetím tisíciletí bude církev věrně činit cestu člověka svou cestou s vědomím, že není na cestě sama, nýbrž s Kristem, svým Pánem. On učinil cestu člověka svou cestou a jde se všemi lidmi, i když si toho nejsou vědomi.

Maria, matka Vykupitelova, nechť svou mateřskou přímluvou provází lidstvo do třetího tisíciletí ve věrnosti tomu, který „je tentýž včera i dnes i na věky“.

Dáno v Římě u Svatého Petra, 1. května – o památce svatého Josefa Dělníka – roku 1991, ve třináctém roce mého pontifikátu.

Papež Jan Pavel II.

* * * * *

Toto je jen zkratka knihy, ve které jsou uveřejněny všechny sociální encykliky. Byla v této zkratce snaha uvést vše podstatné a nenarušit obsah celého sociálního učení církve. Kdo by chtěl podrobně znát jednotlivé encykliky, najde je souborně v knize **Sociální encykliky**, kterou vydalo nakladatelství ZVON v Praze v roce 1996. (František Adamík)